НАША НІВА

Беларуская газэта — *№9 1992*

КАЛЁКВІЮМ: «... было адно адраджэньне, другое... надышло шостае... Так можна адраджацца бясконца». (Францішак Эн. — Юрась З. у гутарцы «Супроць Адраджэньня».)

ЛІТАРАТУРА-3: прэзэнтацыя часопіса, які напярэдадні Новай Культурнай Сытуацыі так і ня выйшаў у сьвет: вершы Ігара Бабкова «Solus Rex» і практыкаваньні С.Д. «Дзяржава-забойца», — у гэтым нумары *НН*.

А ТАКСАМА: Х.Л.Борхэс, Л.Стаф, В.Гавэл, Т.Венцлава ды іншыя аўтары.

ГЭРБЭРТ ГАРТЛЬ: «Беларусь для Эўропы — гэта камуністы, ракеты, Чарнобыль. Самыя вялікія ў Эўропе балоты... Шмат нямецкіх магіл...» (Крыху зьбянтэжаны венскі госьць *НН*).

Nastalhija pa Miensku

Расеец малюе Менск...
Ён не імкнецца зусім дакладна накрэсьліць будынкі, галоўнае — раскідаць іх на паперы, каб у агульных рысах даць уяўленьне пра пляніроўку аднаго з буйнейшых гарадоў "ізноў набытых" зямель.
Адбылося тое набыцьцё ў 1793 г., паводле другога падзелу Рэчы Паспалітай. Тады ж, у 1793 г., ствараецца першы расейскі плян места — "губернского города Минска".
Недзе ў канцы XVIII — пачатку XIX стст. малюецца й плян, фрагмэнт якога мы бачым тут.
Старанна выведзены надпіс "Ратуша". З такой жа акуратнасьцю расейскія службоўцы падрыхтуюць у 1851 г. на подпіс імпэратару Мікалаю I указ аб зносе ратушы, якая, паводле згадак сучасьнікаў, "...сваім існаваньнем нагадвала пра звычаі мінулага часу, пра магдэбурскае права".
Але на торг, прызначаны дзеля выдачы падраду на разборку будынка, ніхто не зьявіўся. Прыйшлося зьвяртацца да войска й выдаткоўваць грошы "на пакупку снарадаў дзеля разборкі ратушовага будынка".
Сэнтымэнтальнасьць менчукоў захавала жыцьцё ратушы пасьля ўказу толькі на 6 (шэсьць) гадоў, да 1857 г.
Няхай бы тады, на зломе XVIII — XIX стст. расейскі чыноўнік так старанна не выводзіў гэты надпіс — "Ратуша". І не маляваў пад надпісам гармату — знак выкарыстаньня будынка вайскоўцамі. Ён нібы прадбачыў далейшы лёс таго, што маляваў. А калі не прадбачыў, дык нейкая патаемная сіла кіравала ягоным пёркам.
Гэткі самы злавесны быў надпіс яшчэ пад адным асуджаным будынкам — вуніяцкаю царквою Сьвятога Духа, якая на мапе вышэй ад ратушы. І бачым мы касьцёл дамініканаў (самы верх фрагмэнту пляну), а з правага боку ад ратушы — будынак, які пазьней ужо намі будзе названы будынкам першай беларускай опэры — у 1852 г. менавіта ў ім будзе пастаўленая опэра «Ідылія» на лібрэта В.Дуніна-Марцінкевіча.
Тут дакладнасьць у вымалёўцы пляну — як знак сьмерці, як антрапалягічныя вымярэньні перад гільятынай — увойдзе шыя ў паглыбленьне ці ня ўвойдзе, і каб лязо саскочыла лягчэй, і каб шпарчэй выцякала кроў...
Але расеец маляваў горад, а намаляваў выспу. З мапы стаўся пажоўклы клянова ліст.
Нашыя позіркі скіраваліся на гэтую выспачку ў цэнтры мэгаполісу. Сёньня мы можам прыкласьці выспу пляну да мапы гораду й атрымаецца, што контуры фрагмэнту амаль дакладна акрэсьлілі тую частку Менску, якая засталася для нас сакральнай Сапраўды выспа...
Гэты фрагмэнт пляну Менску зусім нядаўна знайшоў і перадаў у рэдакцыю сталы чытач *НН* мянчук Кірыл Калінін. Знайшоў на падстрэшшы кляштару базылянак, таксама пазначанага на мапе. Цяпер на гэты будынак нарэшце скончылі класьці новую чырвоную дахоўку, цалкам аднавіўшы падчас рэстаўрацыі канструкцыі даху. Файна. Але такіх знаходак там больш ужо ня будзе.

Алег Дзярновіч

КАХАНЫ ГОРАД

У 1980 годзе на старонках амэрыканскага Беларуса Станіслаў Станкевіч згадваў, што некалі Аўген Калубовіч казаў яму, што даў бы Нобэля «Каханаму гораду» С.Юстапчыка. На Беларусі пра гэты твор у тыя часы, бадай, і ня чулі...

«Каханы горад» — першы ў нашай літаратуры значны празаічны твор, прысьвечаны мінулай вайне. Вяртаючы яго з забыцьця, мы аднаўляем пачатак той тэмы, якая ў наступныя дзесяцігодзьдзі стала для беларускай літаратуры галоўнай. Усе наступныя распрацоўкі гэтае тэмы: сытуацыйныя, псыхалягічныя, сьветапоглядныя, — так ці йнакш «запраектаваныя» ўжо тут, у гэтым творы, нэўтральным адносна якойкольвек ідэалёгіі.

«Каханы горад» — гэта празаічны *праект* вядомага эміграцыйнага літаратурнага крытыка Антона Адамовіча (С.Юстапчыка). Як празаік А.Адамовіч ня здолеў, а як крытык, магчыма, і не схацеў *хаваць* дэталёва распрацаваную сюжэтную схему ў спарадычным расповедзе, у стыхіі слова, у вобразах. Аўтар ня столькі ствараў «Каханы горад», колькі *ўзнаўляў* яго з крытычных матывацыяў і ацэнак таго твору, які *мог сабе ўявіць*. Мэтадычны выклад, даўгія сказы зь бясконцымі ўдакладненьнямі, заўвагамі ды алюзіямі, рацыянальна распрацаваная схема, зусім ня вобразная ды аднастайная мова, выхалашчаны, нічым не аздоблены тэкст і — магутная фабула, безумоўны набытак беларускага літаратуразнаўства. Магчыма, некалі нехта возьмецца *разьвязаць* гэтую сытуацыйную ды псыхалягічную *завязку*, рэалізаваць Адамовічаў праект, хоць у літаратуры такое быццам бы й не прынята. Прынята хіба ў кіно...

Нягледзячы на зусім нязвыклыя трактоўкі падзеяў, «Каханы горад» цалкам упісваецца ў беларускую ваенную прозу, не руйнуючы яе пазьней напрацаваных традыцыяў ды канонаў. Прычынай гэтаму — досыць нечаканая для 1943-га году бесстароннасьць аўтара.

У *НН* твор перадрукоўваецца з выданьня часопіса *Сакавік* (Нямеччына, 1948). У публікацыі зробленыя невялікія нязначныя скарачэньні.

Менск пад немцамі

Антон Шукелойць

Разам з магутнай хваляй разбурэньня ўсяго жыцьцёвага складу, што прынесла ў Менск вайна, у горадзе пад гітлераўскай акупацыяй зь першых дзён зьявіліся й парасткі зусім іншага жыцьця. Вярталася нешта з дарэвалюцыі, з дарэпрэсійнага часу, нешта з самое існасьці гораду. Гэтак выяўляўся ўласны патэнцыял гораду, праз доўгі час дэфармаваны савецкай уладай. Тое, што ўзыходзіла, адразу сутыкалася з дэфармацыямі новага парадку, іншага таталітарызму. Можа быць, на нейкае імгненьне прамільгнула ў гэтай зьмене прыгнятальнікаў сапраўднае абліччa горада...

Аўтар гэтых успамінаў — Антон Шукелойць — паходзіць з Ашмяншчыны, скончыў польскую гімназію й гуманістычны факультэт Віленскага Ўнівэрсытэту. Займаўся вывучэньнем беларускай этнаграфіі, сьпяваў у студэнцкім хоры пад кіраўніцтвам Р.Шырмы. Па далучэньні Заходняй Беларусі да БССР арганізоўваў беларускія школы ў Ашмяншчыне, быў школьным інспэктарам-мэтадыстам, дэпутатам Ашмянскага гарсавету. На другі дзень вайны яго арыштавалі органы НКВД, і вызваліўся ён дзякуючы налёту нямецкае авіяцыі. Пад акупацыяй працаваў у аддзеле культуры й асьветы ў Менскай гарадзкой управе, упарадкаваў архівы ЗАГСу, быў кіраўніком гістарычнага музэю...

Цяпер жыве ў ЗША.

Нядзеля 22 чэрвеня 1941 году была для беларускай сталіцы днём урачыстага адкрыцьця штучнага возера, названага Камсамольскім. У сьвяце ўдзельнічалі мастацкія й спартовыя калектывы. Нечакана над галовамі сьвяточнае грамады зьявіліся нямецкія самалёты. Дзень, праўда, мінуў спакойна, хоць і даходзілі трывожныя весткі з фронту.

Бамбардаваньне пачалося назаўтра й трывала аж датуль, пакуль на шосты дзень немцы не занялі горад. Налётамі ўжо былі разьбітыя большыя фабрыкі, вайсковыя аб'екты, будынкі й гасьцінцы, зьнішчаныя чыгунка, электрычныя й тэлефонныя лініі ды вадаправоды. Горад ахапілі пажары, якія не было чым гасіць. Панічна эвакуяваліся партыйныя й савецкія ўстановы, уцякалі з гораду жыхары. Спэцыяльныя атрады НКВД, праводзячы тактыку «спаленай зямлі», закідвалі ручнымі гранатамі дамы. Гэтак была зьнішчаная галоўная вуліца — Савецкая, цяперашні праспэкт Францішка Скарыны. Выконваючы сваё заданьне, энкавэдысты ўступалі ў канфлікты зь мясцовым жыхарствам. Вядомы выпадак абароны менчукамі Палацу піянэраў. *А вы што, ня думаеце вяртацца?* — крычэлі падпальшчыкам жанчыны.

Адказ на пытаньне *Хто зьнішчыў Менск у часе вайны?* будзе няпоўны, калі не згадаць пра пазьнейшыя налёты савецкай авіяцыі. Бомбы падалі пераважна на Татарскія агароды, а аднойчы быў цалкам разьбіты будынак КІЖу (камуністычнага інстытуту журналістыкі) на вуліцы Карла Маркса — адзін з найпрыгажэйшых школьных будынкаў гораду.

Менск выглядаў вялізным зялёным колам: зруйнаваная й выпаленая сярэдзіна, а вакол яе, у зеляніне садоў, — дбайна дагледжаныя дамкі ўскраінаў.

Калі адыйшлі на ўсход танкавыя часьці і зматарызаваная пяхота ды прыгасьлі стыхійныя пажары, выявілася, што найбольш пацярпелі прамысловая й гаспадарчая часткі гораду. У нядрэнным стане засталіся Дом ураду, будынкі ЦК кампартыі і ўнівэрсытэту, іншых інстытутаў і школаў, шпіталі, а таксама сакральныя будынкі: цэрквы, касьцёлы, сынагогі. Часткова згарэлі толькі касьцёл сьв. Роха на Залатой горцы і прыгожая Харальная сынагога, перабудаваная па вайне ў Расейскі драматычны тэатар. Да тла згарэлі гістарычны дом І-га зьезду РСДРП і дарагая для беларусаў каталікоў капліца Дабрачыннасьці на Камсамольскай вуліцы. Без найменшых пашкоджаньняў захаваліся цэнтральныя архівы, бібліятэкі й музэі, і далейшы лёс іх залежаў збольшага ад таго, як да іх ставіліся іхнія працаўнікі.

У Гістарычным архіве (у былым касьцёле бэрнардынцаў) засталася адна маладая прафэсійная працаўніца, сп-ня Дзяржынская, якая адважна бараніла фонды ад розных валацугаў і зарганізавала нармальную дзейнасьць гэтае ўстановы. Архіў камплектаваў па тры асобнікі ўсіх выдаваных кніжак, газэт, лятучак, легальных і нелегальных. Заапекавалася сп-ня Дзяржынская таксама і Архівам рэвалюцыі, калі будынак, у якім ён месьціўся (былы касьцёл бэрнардынак, цяпер Праваслаўны катэдральны сабор), давялося звальняць для праваслаўнай царквы.

У будынках Акадэміі навук БССР знаходзіліся, апрача сваіх багатых архіваў, два архівы, прывезеныя з Заходняй Беларусі: Віленскі гістарычны архіў і Радзівілаўскі архіў зь Нясьвіжу. Гэтыя архівы былі пад загадам штабу Розэнбэрга (інстытуцыя, якая вывозіла бібліятэчныя, архіўныя ды музэйныя калекцыі ў Нямеччыну). Ад імя штабу займаўся гэтымі архівамі др. Рыхэль, а ягоным давераным памочнікам быў былы дырэктар Віленскага архіву паляк Студніцкі. Віленскі архіў ён вярнуў у Вільню, а Радзівілаўскі — спачатку ў падвал каталіцкае катэдры, а пасьля — у Нямеччыну. Архіўныя зборы АН і бібліятэка таксама былі вывезеныя ў Нямеччыну. Архіў энкавэдыстаў парасьцягвалі менчукі. Архіўныя фонды ЗАГСу, будынак якога быў пашкоджаны нямецкімі бомбамі, пасьля ўпарадкаваньня перайшлі да пашпартнага аддзелу гарадзкое ўправы. У ваенным хаосе шмат хто згубіў дакумэнты і аддзел выдаваў копіі. Сюды ж трапілі і архівы менскіх праваслаўных, каталіцкіх і гэбрэйскіх прыходаў.

Багаты архіў знаходзіўся таксама ў Менскім гістарычным музэі ў Юбілейным доме (цяпер Дом мастацтваў), заснаваным пасьля ліквідацыі бальшавікамі Беларускага Дзяржаўнага Музэю. Архіў гэты ягоны загадчык мастак Габрыэль Віер перадаў часткова духоўным уладам Беларускай Праваслаўнай Аўтакефальнай Царквы. У асноўным жа ягоныя фонды былі вывезеныя ў Нямеччыну.

З надыходам акупацыі працаўнікі пакідалі музэі на волю лёсу. Таму музэі пацярпелі больш за іншыя ўстановы культуры. Іх рабавалі і нямецкія ўрадоўцы з вайскоўцамі, і мясцовыя аматары даўніны й мастацтва, і проста п'яныя хапугі.

Гістарычны музэй сам па сабе вялікай вартасьці ня меў. Бальшыня ягоных экспанатаў — макеты, муляжы й дыяграмы. Але было тут і некалькі каштоўных абразоў. Абраз Якобі «Кардынал Гіз над галавой правадыра гугенотаў Калінія» мастакі ўважалі за найлепшы й найдаражэйшы ў горадзе. З прыходам немцаў гэты абраз быў моцна пашкоджаны. Зьнікла з музэю й шабля напалеонаўскага маршала Нэя ды шмат іншай каштоўнай зброі, народнай вопраткі, старых дакумэнтаў, кніг. Музэй заставаўся без апекі аж пакуль не вярнуўся зь вёскі Габрыэль Віер.

У найгоршым стане апынулася найкаштоўнейшая Беларуская Карцінная Галерэя ў будынку былой Марыінскай гімназіі, куды пасьля далучэньня Заходняй Беларусі прывезьлі абразы з Радзівілаўскага замку. Тут была багатая калекцыя слуцкіх паясоў. З надыходам акупацыі ў першыя ж дні лепшыя абразы, слуцкія паясы й мастацкія вырабы былі вывезеныя ў Кёнігсбэрг, а іншыя яшчэ доўга былі складзеныя ў калідоры генэральнага камісарыяту на пляцы Волі. Урэшце й яны былі вывезеныя ў мястэчка Ґэгштат над Дунаем у Баварыі.

Быў яшчэ ў Менску вельмі дбайліва ўпарадкаваны заалягічны музэй пры ўнівэрсытэце. Ён захаваўся дзякуючы ягонаму дырэктару праф. Аўгену Вязовічу, былому асьпіранту праф. Азбукіна.

За тры гады акупацыі зьмяніліся тры нямецкія адміністрацыі й тры гарадзкія ўправы. Першая адміністрацыя была вайсковая, пастаўленая вэрмахтам. Галоўным начальнікам гораду быў ген. Крац, а ягоным памочнікам — балтыцкі немец маёр Бэкендорф. Прабылі яны тры месяцы. За гэты час беларускую адміністрацыю ў Менскай акрузе арганізаваў Радаслаў Астроўскі, а ў горадзе — др. Вітаўт Тумаш.

Пасьля, калі армія рушыла далей на ўсход, ад'ехала зь ёю і вайсковая адміністрацыя, а зь ёю і Р.Астроўскі. На іх мейсца прыйшла гітлераўская цывільная адміністрацыя. Узначаліў яе гаўляйтар Вільгельм Кубэ. На мейсца др. Тумаша праз нейкі час прыйшоў праф. Вацлаў Іваноўскі, які прабыў старшынём гораду аж да апошніх месяцаў 1943 году.

Трэцім і апошнім адміністратарам быў генэрал фон Готбэрг. Становішча старшыні гарадзкой управы заняў Анатоль Комар, колішні сакратар праф. У.Ігнатоўскага, былы вязень савецкай турмы.

Першая гарадзкая ўправа Менску, на чале якой стаяў др. Тумаш, складалася з

(Завязка раману)

КАХАНЫ ГОРАД

С.Юстапчык

Таварыш пройдзе ўсе баі і войны
Бяз кроплі сну, бяз званьня цішыні.
Каханы горад можа спаць спакойна
І роіць сны, і зелянець сярод вясны.

З папулярнай савецкай песьні.

I.

— Эскадрыльля, таварышы, атрымала хоць і нескладанае, але вельмі пачэснае заданьне. Кажу "нескладанае", бо ў тых пунктах, якія вы мусіце пакрыць сёньня, няма, шчыра кажучы, ніякіх паважных ваенных аб'ектаў. Няма таму й ніякай варагавай абароны, аб гэтым у нас пэўныя весткі. Але, мушу падчыркнуць яшчэ раз, заданьне надзвычай пачэснае, бо вы павінны будзеце напярэдадні нашага вялікага травеньскага сьвята і недалёкага наступу прадэманстраваць узрост моцы й магутнасьці сталінскай авіяцыі, і гэта — у закінутых кутках абшараў, часова занятых ворагам. Думаю, усё ясна? Камандзеры зьвязаў атрымаюць "пуцёўкі".

Камандзеры зьвязаў падаліся ўжо былі да камэскадрыльлі, які праказаў сваю невялічкую прамову без асаблівага энтузіязму. Але раздаваньне "пуцёвак" прыпыніў камісар эскадрыльлі, маленькі, вяртлясты таварыш Цэнцыпэр, які вырас як із-пад зямлі каля камандзера, шапянуў яму пару слоўцаў і загадным гэстам рукі прапанаваў усім ізноў сесьці. Відаць, не задаволіла яго камандзерава "усё ясна", і ён уважыў за канечнае яшчэ раз "разьясьніць". Усе селі зь яшчэ большым расчараваньнем, бо кажны добра знаў наперад, што скажа і што можа наагул сказаць камісар, і ведаў, што ў кароткім часе гэтая казань аніяк не ўкладзецца...

Абрыджэньне павялічвалася яшчэ й тым, што т. Цэнцыпэра ўсе страшэнна не любілі, зрэшты, пры ўзаемнасьці зь ягонага боку. Першы рызыкант і вострасловў эскадрыльлі, праkідкі й спрытны Юрка Галушка знайшоў для яго трапную прыкладку — "Макрыца". Хоць і вынайдзеная, сказаць-бы, філялягічным шляхам (Юрка ў камісаравым "імі-войчасьцьве" — Марка Ісакавіч — замяніў "Ісака" на больш аўтэнтычнага "Іцу", а з "Маркі Іцавіча" ўжо атрымалася "Макрыца") — мянушка гэтая як нельга лепш прылягала да такога, запраўды, як-бы наскрозь мокрага, склізкога, наагул страшэнна плюгавага стварэньня. Дык сьціха і міжсобку камісара інакш і ня звалі.

— Мы, слаўныя сталінскія сакалы, звыклі не баяцца ніякіх высачыняў і далячыняў, — здалёку, урачыста-ўзьнёсла пачаў сваю рацэю т. Цэнцыпэр. Хто слухаў, ня мог адразу, хоць сам сабе, нутрана не ўсьміхнуцца ўсёй міжвольнай самагіроніі гэтага "мы". Бо агульна ведама было, што сам "Макрыца" аніразу ў жыцьці не адважыўся ўзьняцца на якуюнебудзь "высачыню" ў паветра, уважаючы, відаць, за бесьпячнейшае перасоўвацца па цьвёрдай зямлі. Колькі ні прапанаваў яму той-жа Юрка "павазіць па эмпірэях" — праўда, не без патаёмнага намеру добра пабоўтаць камісаравы вантробы ў розных паветраных "бочках" і іншых фокусах, — "слаўны сакол" заўсёды адгаворваўся недапушчальнасьцяй выдаткаваць ваенна-важныя матар'ялы, бэнзыну й іншае, "дзеля асабістае прыемнасьці адзінкі, хоць-бы сабе й камісара". "Паказаў-бы я табе асабістую прыемнасьць", — зазначыў быў тады сябром Юрка, завяршаючы свой асуд горкаўскім "роджаны поўзаць — лётаць ня можа". — "Пэўна-ж, макрыца", — згаджаліся тыя.

Але цяпер бадай усе былі занятыя ня слуханьнем знаёмае наперад нуднае прамовы, а назіраньнем даволі камічнага здарэньня. Сваім звычаем, "бязупынна выдзяляючы мокрадзь адкуль толькі можна", паводля Юркавага азначэньня, "Макрыца" адразу аплёўваў бліжэйшых да сябе слухачоў, і найбольшы пырск сьліны прыпаў якраз на нос камандзеру першага зьвязу, Юркаваму земляку й беспасярэдняму начальніку Віктару Лабунічу. Той сядзеў насупраць камісара, як заўсёды, мёртва ўталопіўшыся ў яго сваймі круглымі вачыма. Гэта быў "Макрыцын" улюбёнец, які разам зь ім падзяляў усіхную нялюбасьць і непрыхільнасьць ды зусім заслужана (праўда, завочы), абзываўся і кар'ерыстым, і "самасуем", і "вылупенцам". Цяпер усе сачылі, як Лабуніч удае, быццам ён так пранікла і захоплена слухае прамову, што зусім не спасьцерагае нечага там у сябе на носе. Назіраньне такіх "перажываньняў публічна аплёванага", як схарактарызаваў пасьля Юрка, узьняло крыху агульны настрой, які дасягнуў нарэшце свайго кульмінацыйнага пункту, калі геройскі Галушка ціхенька, на пальчыках падкаціўся да Лабуніча й асьцярожна, але спраўна махнуўшы хустачкай, зьбіў зь яго носу камісаравы пырскі, чаго апырсканы, зноў жа, быццам бы не спасьцярог. На гэтым аднак прыемная забава гледачоў мусіла спыніцца, і хоцькі-ня-хоцькі давялося прыслухацца да прамовы.

А прамоўца тым часам разьвіваў якраз сваю ўлюбёную тэму "бязжаласнасьці — гэтай неадымнай якасьці кожнага партыйнага й непартыйнага бальшавіка".

— Гэта, таварышы, факт, — выпырскваў ён, — што сяньня вы павінны будзеце й такі зьнішчыце шмат звычайнага, так званага "мірнага" жыхарства. Ці можа тут мець месца якая-колечы "жаласьць"? Бязумоўна, таварышы, не. Не забывайцеся, што гэта тое жыхарства, якое не захацела йсьці з намі, г.зн. здраднікі, прадаўцы, ворагі народу. Хто зь іх адумаўся й цяпер шчыра перакінуўся на наш бок, той ужо ў партызанах, у лесе, і значыцца, яго вашыя бомбы не крануць. Апрача таго, памятайце, што гэтае жыхарства — рэзэрвуар працоўнае сілы для нямецка-гітлераўскага ворага і, зьнішчаючы яго, вы гэтым самым падрываеце ворагаву моц.

— І вось тут, — урачыста ўзвышаючы голас і прыціскаючы на асобных словах, прымусіў ужо ўсіх прыслухацца камісар, — перад некаторымі з вас паўстане сяньня вялікае выпрабаваньне, запраўдны экзамэн на баёвага летуна-бальшавіка. Я маю на ўвеце нашых сакалятаў першага, я мушу сказаць, і лепшага зьвязу, пад камандай тав. Лабуніча. Яны лятуць сяньня ня толькі на сваю радзіму, але й на свой родны і пэўна ж, каханы горад, які ўзгадаваў іх, таварышы, і даў нам. Факт, што ў іх там могуць і павінны быць бацькі, і сваякі, і сябры, мо яшчэ хто-небудзь, і мілыя ўспаміны. Але я пэўны, што яны з гонарам управяцца з гэтым выпрабаваньнем.

Тут камісар пачаў хваліць свайго ўлюбёнца Лабуніча, прасхаўся крыху, што ў некаторых іншых ізь зьвязу, — пэўна-ж у Юркі, — бываць "недахопы й дахопы"... Але ўжо нiводзін бадай із хваленых і ганеных ня слухаў больш яго, апанаваны навалай раптоўных успамінаў і хвалявань-ня ад блізкай — але якой? сустрэчы зь любым, родным, так даўно ўжо, здаецца,

розных людзей, якія прыйшлі, каб упарадкаваць горад: расчысьціць вуліцы, прыбраць трупы, забясьпечыць сякія-такія ўмовы жыцьця тым, каму давялося застацца ў Менску. Тут былі два камуністычныя дзеячы: праф. Манаў, які ўзяўся наладзіць банк і ўсю грашовую сыстэму, і Баляслаў Берут, пазьнейшы прэзыдэнт Польскай народнай рэспублікі, які арганізаваў картачную сыстэму на прадукты, а пасьля два гады быў загадчыкам гаспадарчага аддзелу. Пісьменьнік Антон Адамовіч быў спачатку загадчыкам жыльлёвага аддзелу, а пасьля — выдавецтва. Стары нэпаўскі гаспадарнік Сымон Кандыбовіч заняўся арганізацыяй вольнага рынку, а пасьля ўзначаліў цэнтральную гандлёвую сыстэму. Інжынэр А.Комар, апроч агульнага нагляду за ўпарадкаваньнем гораду, асабліва вадаправодаў і электралініяў, заняўся рамонтам фабрыкаў, найперш спажывецкіх, наладжваньнем вытворчасьці, працаўладкаваньнем. Прыбылы з Польшчы др. Антановіч аднавіў зьнішчаны бальшавікамі Беларускі Чырвоны Крыж, арганізаваў дастаўку лекаў у шпіталі й санітарныя пункты, бо па горадзе пайшлі інфэкцыйныя хваробы, зьявіліся выпадкі тыфусу.

Аддзел культуры й асьветы Менскай управы ўзначаліў паэт Уладзімер Гуцька (Дудзіцкі), які мусіў адразу заняцца аховай ад рабаўнікоў музэйных і бібліятэчных калекцыяў і архіваў, а таксама падрыхтоўкай падручнікаў для школ.

Аднавілася й рэлігійнае жыцьцё. Да пачатку вайны ў Менску, як і ва ўсёй Усходняй Беларусі не было ніводнай дзейнай сьвятыні. Шмат якія сакральныя будынкі, у тым ліку й помнікі архітэктуры, былі зьнішчаныя або перабудаваныя для іншых патрэбаў. Цяпер у акупаваны Менск прыехалі змабілізаваныя немцамі праваслаўны архімандрыт Уладзімер Фінкоўскі й каталіцкі сьвятар Рыбалтоўскі.

Яшчэ за савецкім часам неяк ацалелі ў Менску чатыры манашкі. Яны жылі на ўскраіне, шылі коўдры для бальшавіцкіх камісараў і, мусіць, дзеля гэтага ня трапілі ў Сібір. Цяпер яны вярнуліся ў свой манастыр пры Праабражэнскай царкве, якая была перабудаваная ў спартовы клюб, і пад кіраўніцтвам ігуменьні Антаніны пачалі аднаўляць царкву й манастыр (на Інтэрнацыянальнай вуліцы), зь якога й пачалося адраджэньне Праваслаўнай Царквы ў Менску і па ўсёй Беларусі. Неўзабаве з Жыровіцкага манастыра ў Менск перабраўся галава Праваслаўнай Царквы ўсёй Беларусі мітрапаліт

Працяг на старонцы 8.

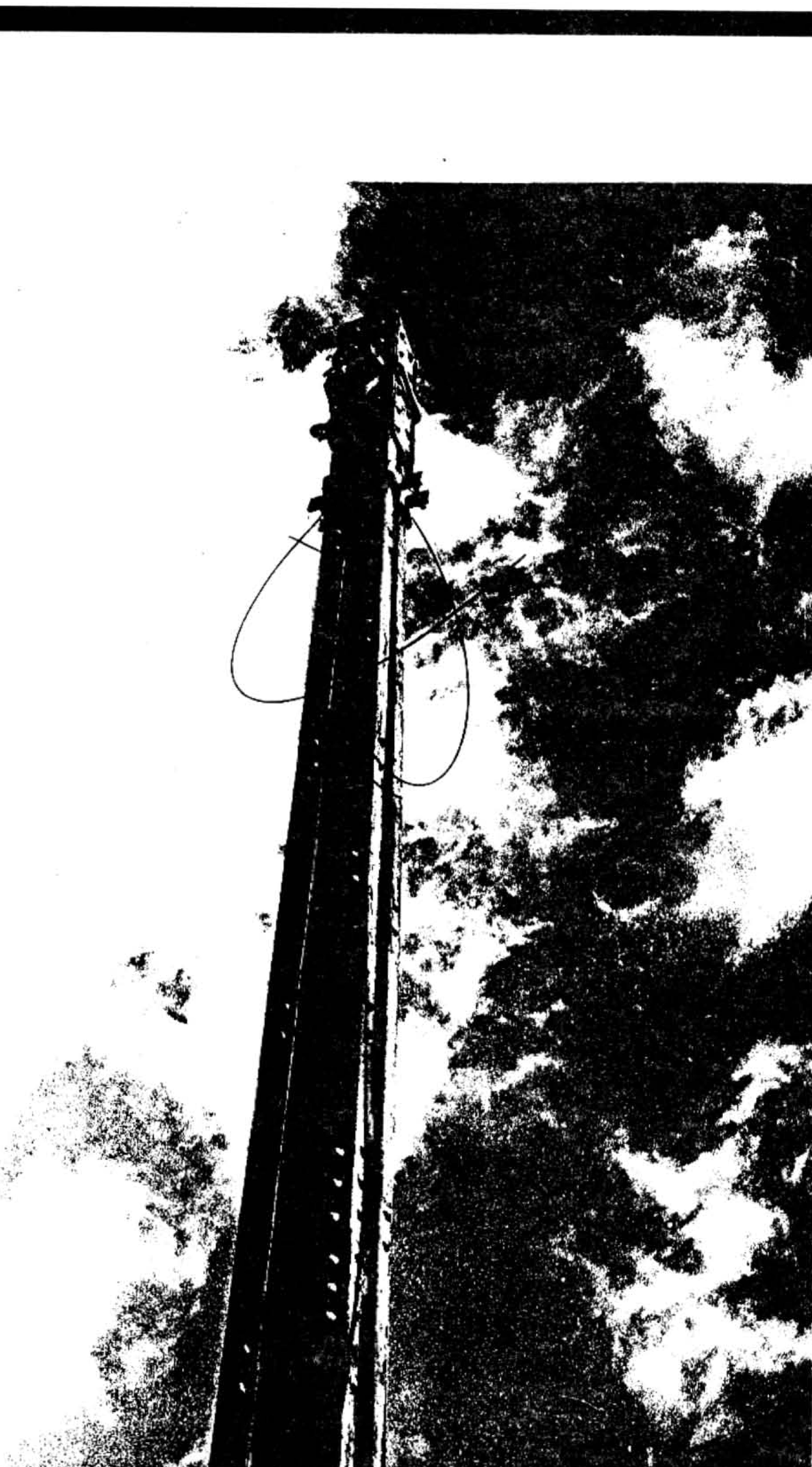

Стары менскі мэтал

У той час як менскія помнікі, самая прырода якіх патрабуе захаваньня, былі зьнішчаныя, у горадзе захаваліся помнікі "незаплянаваныя", не заўважаныя, не названыя помнікамі. Ці не та[illegible] у й захаваліся. Напрыклад, можна яш[illegible] пабачыць стары мэтал — першародна грунтоўны, які скарыстоўваўся дзеля адпаведнага матэрыялу прызначэньня, у працоўных, тэхнічных мэтах. Такое адчуваньне матэрыялу даў прамысловы ўздым на мяжы XIX-XX стст., калі 135-тысячны Менск нечакана для сябе рабіўся надзвычай дынамічным горадам. Праз конку, праз гандлёвую фірму «Менск-аўтамабіль», праз чыгунку, праз тэлефон. Існавалі таксама знаёмыя нашаму часу праблемы, пра адну зь якіх *Минские врачебные известия* у 1911 г. пісалі: "Жыльлёвая патрэба ў Менску... гэтак жа вялікая, як і ў самых буйных цэнтрах. Кошты кватэр тут не ніжэйшыя, чым у Бэрліне або Парыжы"... Падставаю гонару менчукоў была чысьціня гораду, асабліва — вадаправоднай вады з артэзіянскіх сьвідравінаў. Невыпадкова таму й стварэньне гарадзкога вадаправоду было адзначанае ўрачыстым адкрыцьцём фантана «Хлопчык зь лебедзем» у Аляксандраўскім сквэры. Люк ад тых падземных камунікацыяў можна й сёньня знайсьці пад цагляным друзам на тэрыторыі колішняга Траецкага манастыра — цяперашняй 2-й клінічнай лякарні.

Менск у той час належаў да нешматлікіх гарадоў Расейскай імпэрыі, дзе вуліцы асьвятляліся электраэнэргіяй. У 1895 г. побач зь сёньняшнім Дзяржаўным цыркам запрацавала электрастанцыя, найбуйнейшая на Беларусі зь ліку муніцыпальных. Слуп першых энэргетычных сетак захаваўся каля касьцёлу дамініканаў у Верхнім горадзе. Дзе-нідзе гэты мэтал спрабавалі парэзаць аўтагенам — аплаўленыя канструкцыі тырчаць зь зямлі. Проста вырваць не атрымлівалася — заглыбленая ў глебу на 1,5 мэтра арматура залітая бэтонам.

Самае цікавае, што нядаўна я знайшоў яшчэ некалькі такіх слупоў. Захаваліся.

А.Д.

пакінутым горадам... Навет сам сталёвавытрыманы камандзер Лабуніч схамянуўся ад гэтае навалы пачуцьцяў толькі тады, калі трэ было браць "пуцёўку".

— Ардэнок як прышпілены, — шапянуў яму пры гэтым ягоны дабрадзей, і Віктар адказаў на гэта сваёй заўсёднай, падхалімска-халуйскай усьмешкай.

— Старт 20.30. Ёсьць час разабраць заданьне, адпачыць і падрыхтавацца, — закончыў зборку камандзер эскадрыльлі.

II.

— Папаліся, землячкі! — падыйшоў адразу да трох, абдараваных "пачэсным заданьнем" бурыць радзімае гняздо, камандзер трэйцяга зьвязу, здаравенна-медзьвядзяваты й настырлівы тамбовец Жарабцоў.

Трох танкістых,

трох вясёлых сябраў, —

Экіпаж машыны баявой, —

загундосіў ён сваім, як казаў Юрка, "жараббасам", дый, наверх, страшэнна фальшывячы, — дадому, сяброчкі, усё-ткі дадому! — і, аблапіўшы трэйцяга пілёта зьвязу, дзявочы-кволага Валіка Сьнягурскага, да якога пачуваў адмысловую сымпатыю й таму найбольш дакучаў, загуў яму на вуха, стараючыся ўдаць асаблівую задушэўнасьць, але яшчэ неміласэрней дзяручы ўпоперак:

Каханы горад сябру усьміхнецца,

Знаёмы дом, зялёны сад і той пагляд...

— Адкасьніся хоць сяньня, — з дакукаю адпіхаў яго Валік.

— А што — сяньня? — не ўтаймоўваўся Жарабцоў. — Падумаеш! Каб мне так зараз сказалі ляцець калупаць мой Тамбоў — я б адразу, калі ласка, з усім-усенькім...

— Дык хто табе не дае? — абарваў яго ўжо Юрка. — Завярніся, ляж курсам назад і трамбуй свае тамбоўскія самавары.

— Самавары — гэта ў Туле, а Тамбоў, браце, слаўны...

— Ведаю, цётка там павінна быць нейкая, яшчэ ў Чэхава напісана... Але цяпер, браце, кілбасься хоць да тае цёткі, калі не да ўсіх мамак, — бачыш сам, не да цябе тут і не да Тамбова.

— Ну, ну няхай, — цісьнуўшы яшчэ раз небараку Валіка, здаўся-ткі Жарабцоў, бо ў глыбі душы пабойваўся спрытнага й на язык і на так які фокус Юрку. — Эх, Тамбоў, Тамбоў — каб адхапіць хоць зь дзянёк водпустку! — уздыхнуў толькі ён і адыйшоў зусім, усё гундосячы:

Знаёмы дом, зялёны сад і той пагляд...

— Жывёліна! — папусьціў шэптам яму наўздагон Валік, папраўляючы парушаны парадак у вопратцы.

— Дык вось, таварышы, — зьвярнуўся строга афіцыйна да сваіх падначаленых, Юркі й Валіка, камандзер зьвязу. Дарма, што ўсе тры былі землякамі й навет школьнымі сябрамі ды зналіся добра ад сама адмалку, Віктар, "вылупіўшыся" ў камандзеры, заўсёды трымаўся падчыркненай афіцыйнасьці пры службовых дачыненьнях. — Я ўжо разьмеркаваў, — і ён пачаў паказваць на пляне, далучаным да "пуцёўкі": — Вы, таварыш Галушка, адразу ж пакрыеце поўнач гораду, па гэтую вось прыблізна лінію, я сам урэжуся ў сярэднюю паласу так, а вам, тав. Сьнягурскі — паўдзённая частка...

— Гэта ты... знарок, Віктар? — углядаючыся ў плян і адразу мяняючыся з твару ды хрыпнучы неяк у голасе, спытаўся Валік.

— Што — знарок? Што вы хочаце сказаць? — як не разумеючы, але ўвесь напружыўшыся, перапытаў Віктар.

— Ты ж ведаеш, тут жыў я... І цяпер, пэўна, мае старыя... на тым самым месцы... — паказваў на пляне Валік. — А вось жа слабодка. Верын дом на рагу...

— Ага, вось яно што — прыкра засьмяяўся Віктар, — дык значыцца нездарма пяяў тут Жарабцоў: "Знаёмы дом, зялёны сад"... Знарок ці не знарок, таварыш Сьнягурскі, але, аказваецца, якраз добра выйшла. У нікога бадай з цэлай эскадрыльлі не засталося яшчэ гэтулькі сантымэнтальшчыны й паненскасьці, тэй жаласьлівасьці, як у вас. А чулі, што так добра казаў сяньня таварыш камісар? Вось якраз вам найлепшая нагода — давядзеце адно з двух: што вы — запраўды цьвёрда-мужны лятун-бальшавік. Я, ужо ж напэўна знарок, узяў сам сабе той раён, дзе наша школа... Цяпер там — ворагаў штаб, і я мушу даконча зьнішчыць яго, і здрузгачу нездрыгануўшыся. А тут жа што? І я ж пакінуў тут сваю маці, і цяпер павінен таксама, дармо што чырвоны крыжык... Зразумела?

— Мяняймася, — запрапанаваў Валіку Юрка, — бо ў маім жа раёне з важных ваенных аб'ектаў — хіба што царква на могілках...

— Ніякіх менак, — сурова абарваў камандзер, — застанецца, як вызначана.

— Так... Дык дзякую за асаблівы давер... — выцадзіў Валік, пераходзячы на тую ж афіцыйнасьць. — Дазволіце йсьці?

— Калі ласка. Старт 20.30, не забудзьцеся, таварыш Сьнягурскі!

Валік пайшоў, крутка павярнуўшыся ды нат не адказыраўшы, толькі нэрвова-падчыркнена адбіваючы абцасамі.

— А праўда, дарма ты даў гэтай румзе такую частку — натаўчэць яшчэ кашы, празь нюні не разгледзеўшыся, — зазначыў па ягоным адыходзе Юрка.

— Колькі разоў прасіў не вучыць мяне — маю-ткі сваю галаву, — асадзіў яго начальнік. — Што, і табе яшчэ Верачка баліць?

— А табе — дык хіба ўжо не?

— Так ці не, але якраз я пэўны, што ўжо куды-куды, а на ейны дом сяньня й зерне макава не ўпадзе. І праўда, я-ткі падумаў, падбіраючы адпаведную кандыдатуру, і ягонае "знарок" было не бяз рацыі.

— Маеш сваю галаву, — працягнуў у раздуме Юрка, але раптам якраз у ягонай галаве мільганула шалёная, вар'яцкая, як здалося было адразу, думка. І ажыўлены зноў раптоўным хваляваньнем, ён пасьпешна кінуў: — Дык цяпер адпачыць, падрыхтавацца...

І, адказырыўшы, адыйшоў, мала не бягучы.

Усе ўжо былі паразыходзіўшыся па сваіх палатках.

III.

Гісторыя трох сяброў, калі можна было цяпер запраўды назваць іх сябрамі, нагадвала крыху гісторыю тых "трох танкістых, трох вясёлых сябраў" з моднае савецкае песьні. Віктар, Юрка й Валік на самой рэчы ўтварылі свой зьвяз паводле моднага сваім часам у савецкай арміі прынцыпу "экіпажаў братоў", "сяброў",

Ігар Бабкоў

ЛІТАРАТУРА-3

Анонс гэтага выданьня быў надрукаваны ў *НН* № 1.
Прапаноўвалася ўсім ахвотным дасылаць замовы.
Дык амаль ніхто не даслаў.
Атрымалася своеасаблівая "пастаноўка мэтафары" нацыянальнае культуры.
Попыт адмовіў прапанову.
Плёнкі з арыгінал-макетам *Літаратуры-3* назаўсёды згінулі ў магілёўскай абласной друкарні.
Сьветлая памяць!
Нешта з тэкстаў рэгенэруецца сёньня на старонках *НН*, а нешта...
Зрэшты, не загіне нічога.
Нават сам праект можа стаць вартым набыткам нацыянальнае культуры.
Як міт. У доўгім шэрагу мітаў...

* * *

Я мроіў незагойна-сіні горад...
І цела нібы лёдка, празрыстае, і камячок асьлеплы вытуквае засьцюжаныя гімны
Прывабныя жаночыя абрысы празь ціхае паветра выступаюць
Па вуліцы галоўнай разгульваюць сэксоты — куды ж бязь іх — у капялюхах шэрых
А мы тулімся ў вечтлыя завулкі, на цьмяныя гарышчы, у бяссоньне, —
далей, мой сябар кажа, далей, у неба Блакітны рытуал, там, у надзем'і,
кране губамі асьцярожна вочы і мы, сьляпцы, прачнемся...
О, прачнемся!

SOLUS REX

POESIES

SOLUS REX

I
люстэрка адбілася ў люстэрках; тыражаваны сьвет
выйшаў за межы:
мізэрная эпоха.

асьлеплы Арфэй
кранае рукамі сьцены
жалезныя гімны
час пяе пад вакном

НАВОШТА ТУТ ЧАЛАВЕЧНАСЬЦЬ?

сьпяшайся

яшчэ бачныя сьляды
адышоўшых, яшчэ чутныя крокі
яшчэ ня позна, на досьвітку адыходзіць цягнік
назад, у ноч

люстэркі адбіліся ў люстэрках; тыражаваны сьвет
выйшаў за межы

II
вочы заплюшчаны пад небам халодным, маўклівым
рукі ў ціш апусьці, слухай
енк галодны сабакаў за сьценамі сэрца
сп'янелага цеплынёю, у якім
так доўга ты жыў, небарака,
дзе тваё неба?

сабакі бягуць за табою па мосьце
да літасьці прагныя

звыкайся
трымаць сьвету цяжар
звыкайся
быць мерцьвяком
звыкайся
сьляпымі вачніцамі зсўрыць

восеньскі дождж — тваё каралеўства

III
халодны, бясконцы
дождж пустаты і адчаю

хто ты?

кароль і жабрак, былы ўладальнік
прасторы і часу, нябёснае мілаты
праязных рэчаў, самім
богам ахілёны, цяпер
кароль на выгнаньні

вогнішчы мёртвай лістоты —
сэрца тваё —
сьвецяць зіхоткім сьвятлом

IV
жабрак!

сабакі бягуць за табою па мосьце
тыя, што былі людзьмі, гадаванцамі лёсу
да літасьці прагныя
гайні ў пякучых рызманах

ня маеш нічога

урочаны час: бачыш прысутнасьць сваю
ў сьвеце
толькі прысутнасьць

V
так, мусіць застаецца
памерлым сьпеў
калі ня чуюць жывыя
ціха сьпяваць уначы, каб паверыць нарэшце
што ты жывеш, як жылі калісьці яны

узяць з сабою гэты сьпеў
адно гэты сьпеў: дзе ты, Арфэй

сьпяшайся

люстэркі адбіліся ў люстэрках; тыражаваны сьвет
выйшаў за межы:
МІЗЭРНАЯ ЭПОХА

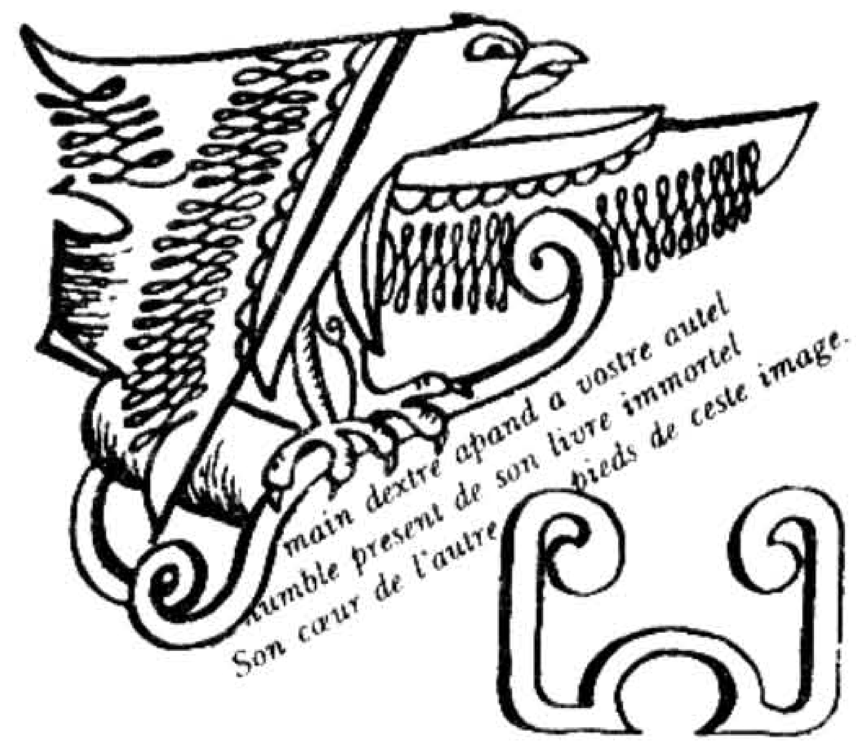

* * *

Чорныя вочы агню
Бясконцыя, нібы сон
За сьценамі, уначы

Калі памірае час
Музыка ў душы
Толькі пульсуе скронь

Плачуць сьцены ў вагні
Волі сьляпы квіток
Працягні, працягні далонь!

ТАМ, ДЗЕ ШАЛЕЕ НОЧ
ТАМ, ДЗЕ КАНАЕ ЧАС
СЬВЕТЛЫ, СЬВЕТЛЫ АГОНЬ

ПАМІЖ

Каханы горад

"землякоў". Але ўвесь іхны шлях да гэтага зьвязу быў даволі своеасаблівым і цікавым.

Ад самае першае, уваднэй клясе йаднае школы вучыліся Віктар і Валік. У пятай далучыўся да іх і тадышні гадунец дзіцячага дому, кагадзешні гэрой вуліцы — бяспрытульнік Юрка Галушка. Усе тры ў вучэньні аднолькава йшлі ў першым радзе. Кожны меў, кажучы тымі камісаравымі словамі, свае "недахопы й дахопы", але нек яны ўзаемна зраўнаважваліся, і выходзіла так, што ўсе тры йшлі роўна, і ўсе тры — наперадзе.

Наймень здольны быў, бясспрэчна, Віктар Лабуніч, але браў ён выседжваньнем, напорнасьцяй, а што да настаўніцкіх ацэнаў — і падлізьніцтвам ды даношчыцтвам, сваім яму ўжо змалку. І ў школе яго за гэта не любілі, дражнілі "сьмердзюхом", бо ў Віктара, апрача ўсяго, страшэнна і ўжо на вялікай воддалі тхнула ад ног, якія вечна ў яго неміласэрна прэлі. Таму на парце ён заўсёды сядзеў адзін. Заўсёды потныя, непрыемна сьцюдзёныя й да таго ж нек незгінальныя ў даланёх, як дошчачкі, былі ў Віктара й рукі, і пасьля Юрка бачыў ува ўсім гэтым таямніцу цеснага кантакту сябра з камісарам "Макрыцам": "Бо таксама паўмакрыцы й цэлы сьмярдзюх", — казаў ён.

Самому Юрку, пры ягоных вялікіх здольнасьцях, пракідкосьці й дасьціпносьці, не ставала якраз сталасьці таго выседжаваньня, і таму ён часта, што называецца, "пападаўся". І ў школе гэта быў ужо рызыкант, як пасьля ў паветры, — рыса, зрэшты, узгадаваная яшчэ беспрытульніцкай мінуўшчынай. І гэтае рызыканцтва давалася-ткі ў знакі некаторым настаўнікам, уплываючы на Юркаву рэпутацыю ў іх і перашкаджаючы яму выбіцца на сама-першае месца. Зрэшты, да гэтага ён і не імкнуўся, як Віктар.

Валік Сьнягурскі меў і здольнасьці ня менш, як у Юркі, і ўседлівасьць, ды, насуперак яму, быў зусім "ціхім цацам", як казаў той. Але якраз апошняе, даходзячы да скрайнае сарамяжнасьці, нясьмеласьці, не давала, як трэба, выявіцца Валікавым ведам. Заўсёды ж ведаў ён і паўней і глыбей за ўсіх, навет за тых двух напэўна, але пры адказах раптоўна чырванеў, бянтэжыўся, часам навет блытаўся, і гэта "зьбівала" й яму адзнакі. Наагул, усім сваім вонкавым і нутраным складам Валік нагадваў барджджэй дзяўчыну, як хлапца. Ён і сябраваў найбольш із дзяўчатамі. За гэта хлапцы дражнілі яго "наша Валя" й "Сьнягурачка", а часам і "авечка" — агульнай мянушкай для ўсіх дзяўчатаў клясы, склад якіх, запраўды, падабраўся быў нек наўзьдзіў шэра, не адзначаючыся нічым выдатным зь ніякага боку.

Але ў сёмай клясе прыйшла да іх новенькая, як неўзабаве выявілася, зусім не "авечка". Праўда, з выгляду й яна выдалася адразу вельмі сьціплай, асабліва сваймі даўгімі косамі — гэтым "паненскім архаізмам", як здавалася ўсім — і хлапцом, і стрыжаным пад хлапцоў дзяўчатам. Ды ўжо першымі тыднямі выявілася, што ў ейнай асобе прыйшоў моцны канкурэнт тром "перадавіком". Яна проста задзіўляла і настаўнікаў і вучняў заўсёднай грунтоўнасьцяй і глыбінёй сваіх ведаў, сталасьцяй і спакоем пры адказах. Пры ўсёй сваёй сьціпласьці яна зусім не была "ціхуткаю" — умела ўзяць удзел і ў вагульных забавах і, навет, у хлапецкіх штуках, і пасьмяяцца, і пажартаваць. І пры ўсім тым ад яе, асабліва ад погляду ейных шэрых качэй, як бы бруілася нейкая нябачная, незьясьнёная, але спакаральная сіла. Навет хлапцы толькі першы тыдзень спрабавалі торгаць яе за косы й борзда мусілі адмовіцца ад такой спакусы. Нек само сабой зладжылася, што ўсе пачалі заўсёды і ўва ўсім слухацца Веры Рынейскае, і пад канец году яна ўжо была за старасту клясы, застаўшыся нязьменна на гэтай пасадзе аж да канца школы. Гэтак заваяваўшы ўсіхныя сэрцы, яна сталася ўлюбёнкаю і хлапцоў і дзяўчатаў, а калі ў восьмай клясе пад вясну пачала бушаваць кроў у моладзі і таго і таго роду, у цэнтры гэтага бушаваньня стала зноў Вера.

Дзяўчаты першыя выявілі, што ўсе хлапцы без вынятку закахаўшыся ў гэтай Верачцы. Насьпявалі ўжо звадкі й

ВІЛЬНЯ

ПАРЫЖ: МАРГІНАЛІІ

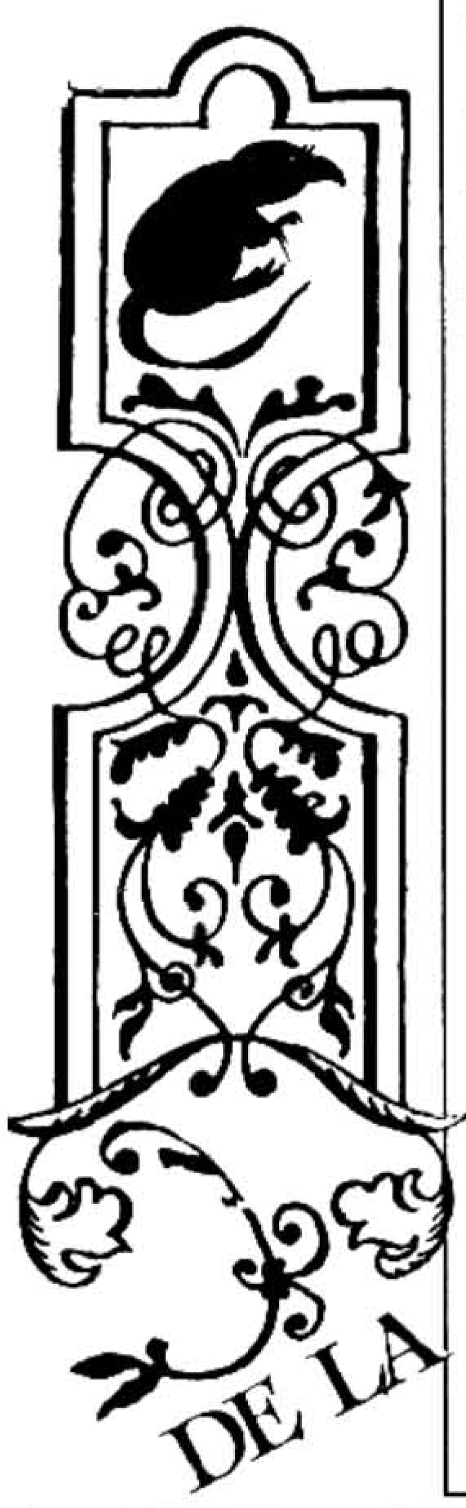

парыж: маргіналіі

О ВЕТАХА ПЯЮЧАЕ ЛЯЗО
Ў СЬВЯТОЙ ЦІШЫ АДРЫНУТАГА СЭРЦА
СЬВЯТОЧНА, ВЕТЛА ЗАТАНУЎ ПАРЫЖ
ПРАЗРЫСТЫ І ПА-ВОСЕНЬСКУ ХАЛОДНЫ

шурпатай крэйдай акруці вакол
наіўную і ціхую ратонду
той крохкі сьвет, дзе бэз каля ўваходу
нам ветла кажа: Closerie des Lilas
дзе валасы твае нібы апошні
прытулак, а жабрацкія далоні
пустыя, чыстыя, нам значаць больш чым мова
пакутліва-зьнявечанага часу
Zeitgeist, сьмяемся мы, саткаў парыж
са сноў і ўсіх няспраўджаных жаданьняў

пакрочым у прыціхлыя завулкі
у зданяў перакінемся і вечар
нас не заўважыць, невадам раскіне
агні таемныя і спыніць мову
пакрочым невымоўнасьцю, нямотай
на плошчу St.-Michel, там, у кавярні

заплоцім за віно і за вячэру
паслухаем катрынку, што сьпявае
пра вечнае каханьне і самоту
пакінутыя на зацятым бруку

паслухаем пра гэты ціхі горад
парыж, што распускаецца ўначы
зь нямоглага маўчаньня — ў насалоду
ў напяты дотык вуснаў, пошап смагі
а над усім — ахоўны знак вады
ты ў ім прынадна, ветла панавала
ўладальніца, сяброўка і каханка
і я кранаў аголеныя грудзі
губамі і агеньчык адмысловы
палаў пасьля такога пацалунку

а ноч упарта, вабна высьпявала
запальвала начныя эдэльвэйсы
ты плакала і келіх падымала
зь нязбыўным заўтра, я шукаў ратунак
агеньчык, той агеньчык адмысловы
сьвяціў нам уначы й павольна таяў...
шаленец, вочы, мроіва, катрынка
о, божухна, і гэта ўсё парыж
пакуль ёсьць час, пазначце белай фарбай
сваё маўчаньне: гэта ўсё парыж

ў маленечкім пакойчыку лунаі
зьнявечаныя плюшавыя людзі
прыязныя, халодныя, жывыя
заходзіўся празь сьценку тэлевізар
ў вялікія раскінутыя коўдры
здавалася агорнута паўсьвету
самотны промень сапсаванай лямпы
шукаў сябе і торгаўся ў задусе:
ТРАГІЧНАЙ БУДЗЕ ВАШАЯ ГУЛЬНЯ
ён ўслухаўся, была то безнадзейнасьць...

А БОЖУХНА. ТУТ АШАЛЕЎ ГАРСОН
НАЛІЎ У КУБКІ МРОЙНУЮ АТРУТУ
ЦЯПЕР ДА СКОНУ МУСІМ ПАЎТАРАЦЬ
НЯПЭЎНУЮ САЛОДКУЮ ЗАМОВУ:
Ў САМОТНЫМ СЭРЦЫ ПАТАНУЎ ПАРЫЖ
ПРАЗРЫСТЫ І ПА-ВОСЕНЬСКУ ХАЛОДНЫ

DE LA

КАВЯРНЯ

Прачынаюся сярод цёмнага трываньня сьляпой нацыі
Нібыта выходжу з начной ракі часоў Нэрона
Пустая кавярня

Самотны імпэратар не затушыў сьвятло
Рухі запаволеныя
Словы
Хаваюць нямоту

Самотны бармэн не затушыў сьвятло
Пятля на шыі
Непатрэбная як неба

Дзе ты нэрон
Дзе ты нацыя
дзе ты вера

Дзе вы лябірынты імпэрыі так утульна
Сяброўку абдымаць ды згадваць чужыя імёны
Ноч лашчыць нібы каценя піць абу-сімбэл
Прачынацца дрэвам зоркай

Быць нікім

POESIES

ПАМІЖ

паміж тым чаго ня будзе ніколі
і аўтобусам
нібы постаці сьвятых у аэфах
уціснутыя ў фатэлі сядзім

паміж намі — пераход
шафёр паліць танныя цыгарэты
у празрыстай панчосе твая нага
і позірк
як птушка ў клетцы

са зьдзіўленьнем
знаходжу цябе сярод сноў
але не знаходжу
тут
сярод словаў

* * *

Багі ўзыходзяць
Зь цёмнай, густой ракі часу
Ноччу бяззорнай, таемнай
І толькі ветах
Шапоча прад сконам сьвятыя гімны

На халоднай зямлі
Сьпяць людзі спакойна, сьняць яны
Нехта ня сьпіць, вогнішча паліць
Вочы свае ахвярує ў вагонь неспатольны
Вочы, а потым сэрца, а потым душу

Сьляпы, у апёках і брудзе
Ён адчувае:
Хтосьці выходзіць з тао-ракі патаемнай
Зь цёмнай, глыбокай ракі
Сьвяты, дасканалы, нябачны

ВІЛЬНЯ

Сьнег за празрыстым шклом. Японскі пэйзаж.
Вечар. Зімовы сон сярод талай вады.
Сьнег за халодным шклом. Спаміж восеньскіх краж
Сэрца — часовы прытулак — такое бяды

Сэрца — халодны прытулак — восеньскі госьць
Прыйдзе зімовым гасьцінцам змарожаных вен
Прыйме — ад тога, што згублена — тое, што ёсьць
Ў Вільні — далёкай халоднай красою — jugen.

"канфлікты" сярод хлапцоў, пачыналі крывіцца й дзяўчаты. Але Вера зноў умела паставіць сябе так, што ўсё гэта ня выбілася наўзьверх і не прывяло да ніякіх "грамадзкіх забурэньняў" у клясе. З усімі роўная, яна нікога не падпушчала бліжэй, але разам із гэтым кажнаму ўпаасобку як бы давала нейкую надзею й тым самым трымала каля сябе ўсіх чыста. Яна навет ахвяроўвалася часам пасядзець якую гадзінку на "пошаснай" парце із "сьмярдзюхом" Віктарам Лабунічам, і той у глыбіні свае самазакаханае й самапэўнае душы мо найбольш з усіх займеў надзею стацца адзіным Верыным абраньнікам. Але такія ж надзеі паціху таілі і Юрка, і Валік, зь якім Вера, як і рэшта дзяўчатаў, добра тайкавала, а таксама ўсе іншыя хлапцы клясы.

Калі ўжо былі ў дзявятай клясе, нек на пачатку зімы, Юрка аднойчы прыйшоў на заняткі, наўсуперак свайму звычаю, страшэнна панурым і маўклівым. Адмаўчаўшыся гэтак "ваўком" колькі гадзінаў, пад канец дня ён усё ж ня вытрываў, і ў клясе адразу разьнеслася вестка, што Юрка бачыў учора ў кіно Веру зь нейкім маладым прыгожым вайсковым у форме авіяшколы, і Вера была да яго дужа-дужа прыхільнаю, куды больш, як да каго-небудзь із "сваіх" хлапцоў.

Пасьля заняткаў, як разыходзіліся дадому, Веру "выклікалі на тлумачэньні". Яна спакойна, як і заўсёды, сказала, што гэта быў ейны зродны брат, які прыязджаў да іх на пару дзён у гасьціну.

— Зродны браток ці родны сяброк? — ня вытрываў Юрка, каб ня ўставіць "шпількі", хоць тут жа адчуўшы, што выйшла яна затупой і задурной, навет густа пачырванеў.

— Калі хочаш, дык толькі з такім, як ён, і можна было б сябраваць пазапраўднаму, — спакойна зноў адказала Вера, прыціскаючы толькі на апошнім слове.

— І выйсьці замуж? — не ўтаймоўваўся Юрка, чуючы, што зусім ужо "ляпае дурніну".

— Але, і выйсьці замуж. Калі апошняя "падзея" здарыцца неяк у маім жыцьці, дык маім абраньнікам будзе напэўна толькі такі мужны, бясстрашны "капітан паветра" — закончыла Вера, неяк ці то летуценна, ці то насьмешліва.

На гэтым усе гаворкі пра "падзею" ў кіно спыніліся й не аднаўляліся, бо, зрэшты, больш "нічога такога" за Верай ніхто ня здолеў спасьцерагчы, як ні пільна сачылі цяпер усе, асабліва на першым часе. Але пакрысе сярод хлапцоў клясы пачала раптам выяўляцца надзвычайная цікавасьць да лётнае справы. Ажывілася праца школьнага авіягуртка, які датуль існаваў бадай толькі на паперы, а калі ўвесну быў абвешчаны авіянабор у школу — дзевятаклясьнікі, усе як адзін, падавалі туды заявы.

Што Віктар і Юрка пройдуць камісію — у гэтым для нікога не было найменшага дзіва, але што трэйцім між іх будзе зноў-ткі Валік — сталася для ўсіх поўнай неспадзеўкаю. Хлапцы сьмяяліся й дражніліся, што лепш бы падацца яму ў школу мэдычных сёстраў. І дзяўчаты таксама шкадавалі беднага ды наперад рыхтаваліся спачуваць і суцяшаць яго пры забясьпечанай няўдачы. Але Валік, хоць нязьменна чырванеў на ўсё гэта, ды станоўка, проста "непасвойму", як казалі, дамагаўся свайго й дамогся, "адшыўшы" цэлы рад прэтэндэнтаў, якія фізычна выглядалі куды мацнейшымі за яго й былі зусім пэўныя, што ўжо хто-хто, а Валік тут ім ніякі не канкурэнт.

Неўзабаве й наладзілі праводзіны будучых "капітанаў паветра". Адгулялі іх у Верынай гаспадзе, на што ня толькі згадзілася, але навет сама запрапанавала Верына маці. Вера была, як заўсёды, роўна вытрыманай і спакойнай, але ўсё ж крышку можна было спасьцерагчы, што ёй ня можа не імпанаваць гэты вычын сёных "рыцараў", бо дзяўчына напэўна добра разумела, што гэта тыя калішнія словы, сказаныя ёю зайздросьнікам, так вызначальна ўплылі на выбар імі свае жыцьцёвае кар'еры.

Праводжаныя найлепшымі пажаданьнямі й патаёмнай зайздрасьцяй ці аднага зь незадачлівых канкурэнтаў-аднаклясьнікаў, адбылі трох у Маскву, дзе неўзабаве, у чырвені таго самага году, засьпеў іх выбух вайны зь Немцамі. Курс авіяшколы быў прысьпешаны як мага і,

Менск пад немцамі

Працяг са старонкі 2.

Паньцялейман, а з Варшавы — ягоны памочнік архіяпіскап Філафей. У 1942 г. адбыўся Ўсебеларускі Праваслаўны Сабор, які пастанавіў аднавіць аўтакефалію БПЦ.

Паколькі пры бальшавікох Петрапаўлаўскі сабор на пляцы Волі й Чыгуначны сабор каля Дому ўраду былі падарваныя дынамітам, а Архіярэйскую царкву перабудавалі ў Дом Чырвонай Арміі (цяпер Дом афіцэраў), — гарадзкая ўправа перадала ў карыстаньне праваслаўных былы касьцёл і кляштар Бэрнардынак, у якім быў Архіў рэвалюцыі, а цяпер — Катэдральны сабор БПЦ. Тут знаходзіцца найбольшая сьвятая рэліквія гораду — абраз Менскай Божай Маці, якую бальшавікі выкінулі ў дрывотнік каля Юбілейнага Дому й якую адрэстаўраваў Г.Віер. Цалкам была адноўленая найстарэйшая менская царква — Петрапаўлаўская (у народзе — Жоўтая), пабудаваная яшчэ ў 1611 г. Іканастас зрабіў Г.Віер, а настаяцелем быў пратаіярэй Язэп Балай. У царкве сьв. Аляксандра Неўскага служыў а. Іван Кушнер. Адноўленыя былі таксама царква на Старажоўскіх могілках і драўляная Чыгуначная каля Дому сьляпых. А ў 1943 г. была збудаваная зусім новая драўляная царква ў вёсцы Козырава пад Менскам. Каб забясьпечыць цэрквы сьвятарамі ў 1942 г. ў Менску былі арганізаваныя пастырскія курсы. У 1944/45 годзе мелася пачаць працу духоўная сэмінарыя. Вялікай урачыстасьцю гораду, якую абыходзілі 15 жніўня, стаўся дзень Менская Божай Маці, апякункі гораду. Менск — марыйны горад, а абраз Божай Маці, як вядома, знаходзіцца ў цэнтры гарадзкога гербу.

Першую каталіцкую службу ў акупаваным Менску ў Катэдральным касьцёле адслужыў нямецкі капэлян з вэрмахту. За бальшавікамі ў гэтым касьцёле быў гараж, і нямецкія жаўнеры разам з тутэйшымі каталікамі мусілі цяжка папрацаваць, каб прывесьці сьвятыню да годнага выгляду. Алтарная сьцяна складалася з прынесенага з тэатру вялікага кавалку дэкарацыйнага палатна з узорамі народнай дзяружкі чорна-жоўтага колеру ды расьпяцьця з музэйнага складу. Пры сьціплым алтары заўсёды стаяла шмат кветак. Аб парадку ў касьцёле дбалі менскія немцы, асабліва паволская немка Марыя. Аднаўленьне каталіцтва было даручана Віленскаму арцыбіскупу паляку Рамуальду Ялбжыкоўскаму. Праект гэты аднак пацярпеў няўдачу. Нямецкія ўлады загадалі польскім ксяндзом-місіянэрам, якія прыехалі нелегальна, пакінуць Беларусь, а тых, хто не хацеў — адпраўлялі ў канцлягер або каралі сьмерцю. Не пашчасьціла й беларусам. Айцец Рыбалтоўскі быў застрэлены з-за вугла, айцы Ст.Глякоўскі і Дзяніс Малец былі высланыя ў канцлягер у Нямеччыну, дзе й загінулі. Айцец Вінцэнт Гадлеўскі быў зьнішчаны ў менскім СД. Толькі малады францішканскі манах брат Ст.Васюкевіч, які вёў катэхізацыю дзяцей у беларускай мове, заставаўся ў Менску аж да эвакуацыі ў чэрвені 1944 г. Душпастырскую працу сярод менчукоў вялі капэляны нямецкага, летувіскага й славацкага войска. За кароткі час беларускія сьвятары аднавілі катэдральны касьцёл Дзевы Марыі, касьцёл Сымона й Алены (Чырвоны) ды не дапусьціць да поўнага зьнішчэньня касьцёл сьв. Роха.

Пратэстанты пад акупацыяй маліліся ў розных залях гораду. Прыгожая лютэранская кірха на Захараўскай вуліцы (цяпер праспэкт Фр.Скарыны) была разбураная (цяпер тут кавярня «Нёман»). А найбольш актыўныя былі баптысты, дзякуючы актыўнасьці прапаведніка Антона Лецкі й прыбылага з Наваградчыны Якуба Рапэцкага. Гарадзкая ўправа выдзеліла баптыстам вялікую залю на Ніжнім рынку. Баптысты арганізавалі два прытулкі для дзяцей-сіротаў, дзе былі й гэбрэйскія дзеці, бацькі якіх трапілі ў гета. З прытулкаў дзяцей страліся адпраўляць у вёскі. Пратэстаны пашыралі беларускую рэлігійную літаратуру, выдалі ў перакладзе Н.Арсеньневай зь нямецкай мовы кнігу рэлігійных гімнаў, а таксама некалькі нумароў часопіса «Эвангельскі прапаведнік».

За мінулы час шмат напісана пра савецкае падпольле ў акупаваным Менску. А ці было тут падпольле нацыянальнае?

Прыблізна праз месяц пасьля пачатку акупацыі менскі беларускі актыў (асабліва маладая інтэлігенцыя, якая працавала ў гарадзкой управе) зразумеў, што гітлераўцы не дадуць беларусам ня толькі будаваць незалежную дзяржаву, але й належных правоў для нацыянальнага разьвіцьця. У жніўні 1941 г. ў кабінэце А.Адамовіча, які быў тады загадчыкам жыльлёвага аддзелу, адбылася першая нелегальная нарада, у якой узяло ўдзел каля 20 асобаў, скліканых Усеваладам Родзькам. У ліку прысутных былі: А.Адамовіч, Антон Бяленіс, Лявон Савёнак, Алесь Сянькевіч, Антон Шукелойць, Алесь Матусэвіч, Юльян Саковіч, Барыс і Міхась Рагулі... Родзька расказаў, як на вуліцах Варшавы набіралася рабочая сіла ў Нямеччыну, як стралялі па нявінных людзях, праводзілі масавыя расстрэлы гэбрэяў. Пасьля абмену думкамі была прынятая наступная праграма дзейнасьці: арганізаваць падпольны рух у форме палітычнай партыі, а з часам і партызанскія аддзелы; арганізаваць дапамогу гэбрэйскаму жыхарству; правесьці беларусізацыю ўстановаў, школаў, тэатраў і інш.; катэгарычна адмаўляцца ад нямецкіх намаганьняў арганізаваць публічныя дамы. Наколькі дазвалялі абставіны, гэтыя пункты выконваліся на працягу году.

Улетку 1942 г. у доме Ю.Саковіча на вуліцы Ўзвышэнскай (раней — Ніжняя Ляхаўская, савецкія назовы — Гарбарная, Кастрычніцкая) быў скліканы чарговы нелегальны сход, на якім была заснаваная Беларуская Незалежніцкая Партыя. БНП складалася з творчае інтэлігенцыі і афіцэраў беларускіх вайсковых фармацыяў, выдавала свой «Бюлетэнь БНП», якога выйшла 6 нумароў. Апроч БНП, у мяккім падпольлі дзейнічала Партыя Беларускіх Нацыяналістых, арганізаваная праф. В.Іваноўскім і др. Янкам Станкевічам.

Незалежныя ад савецкіх камісараў беларускія партызанскія аддзелы арганізаваліся ў 1941 г. На Меншчыне першы такі аддзел стварыў Уладзімер Шавель, выхаванец Віленскай беларускай гімназіі, выпускнік юрыдычнага факультэту Віленскага ўнівэрсытэту і польскай афіцэрскай школы. Шавель быў апантаны ідэяй тварэньня беларускага войска, а паколькі немцы ў 1941 г. пра гэта і слухаць не хацелі, ён, арганізваўшы некалькі паліцыйных аддзелаў у Менскай акрузе, падаўся зь імі ў Бярэзінскія лясы.

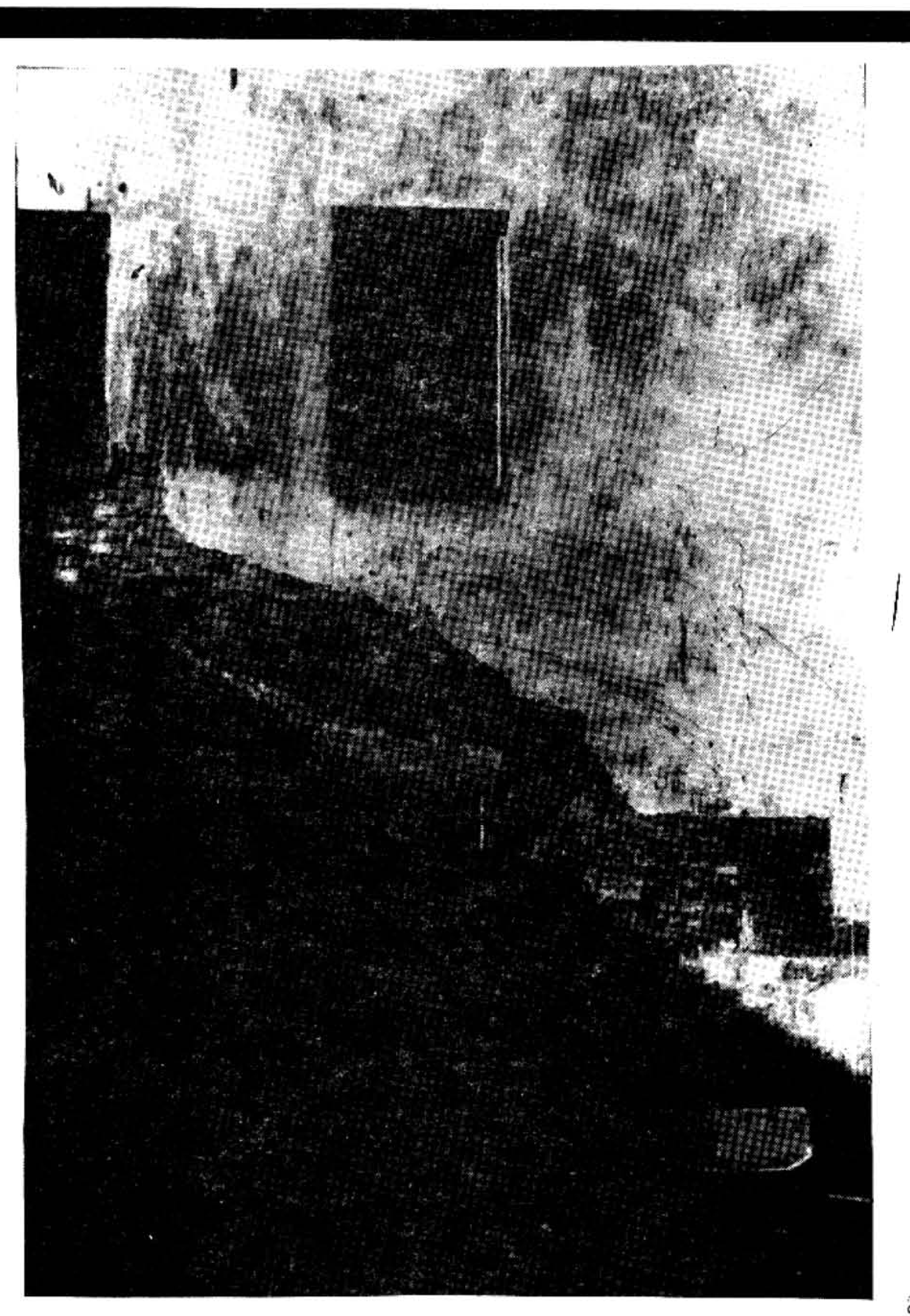

Здымак Ц.І.

Немцы не былі зацікаўленыя, каб мясцовая адміністрацыя мела нацыянальны беларускі характар. Іх задавальняў парадак, які дазваляў бесьперашкодна праводзіць вайсковыя апэрацыі. Вось чаму ў Заходняй Беларусі адміністрацыя апынулася ў польскіх руках, а ва Ўсходняй — захоўвала папярэдні расейскі характар. Падобная сытуацыя была і ў Менску. Напрыклад, на становішча загадчыка аддзелу асьветы й культуры гарадзкое ўправы быў назначаны расеец праф. Прыляжаеў, які захоўваў старыя парадкі. Адноўлены тэатар пачаў працаваць таксама на расейскай мове. На першай жа згаданай нелегальнай нарадзе было пастаноўлена замяніць Прыляжаева Ул.Гуцькам. Тады ж дамовіліся стварыць камісію, якая прыстасуе савецкія школьныя падручнікі да новых умоваў. Камісію ўзначаліў Віктар Чабатарэвіч.

У першым навучальным годзе нацысцкія ўлады дазволілі арганізаваць толькі пачатковыя й сярэднія прафэсійныя школы. У 1943-ім у Менску працавалі яшчэ сярэдняя мэдычная школа, настаўніцкая сэмінарыя, сярэдняя музычная школа й прагімназія. Прызначаны Кубэ галоўным школьным інспэктарам айцец В.Гадлеўскі на працягу першага навучальнага году зьбеларусізаваў усё школьніцтва на тэрыторыі Беларускага Генэральнага Камісарыяту. Былі апрацаваныя новыя праграмы, пачалося выданьне новых падручнікаў. Бескампрамісная пазыцыя а. Гадлеўскага прывяла да яго зьнішчэньня ў падвалах менскага СД. Хутчэй за ўсё за кантакты з савецкай партызанкай былі зьнішчаныя нацыстамі старыя беларускія настаўнікі, аўтары школьных падручнікаў, дырэктар менскай сэмінарыі Саломенік, дырэктар аднае з пачатковых школаў Кісель і яшчэ каля дзесятка ведамых беларускіх пэдагогаў.

Каханы горад

добра папрацаваўшы ды, папраўдзе, адмучыўшыся, новасьпечаныя пілёты апынуліся ля самога фронту, у N-скай эскадрыльлі лёгкіх бамбавікоў, дзе, змушаныя ня так школьным сяброўствам, як тым Верыным бласлаўленьнем і змаганьнем за яе, папрасіліся ў васобны, свой "зямляцкі" зьвяз, на чало якога выпрабаваныя падхалімскія здольнасьці вынесьлі Віктара Лабуніча.

IV.

Юрка бег у сваю найдалейшую за ўсіх палатку, як бы старт меўся быць ужо, зараз во, і ён ня ўхопіць падрыхтавацца. Гнала яго тая шалёная думка, што раптам выблісьнула пад канец гаворкі зь Віктарам.

— Але, дадому, — праказаў ён сам сабе ўжо ля самое свае палаткі, і тут жа палахліва азірнуўся, ці не пачуў хто. Блізка не відаць было нікога...

Толькі як гэта зрабіць — трэба абдумаць зараз канкрэтна, грунтоўна, а галоўна — бяз панікі, спакойна. Каб і назад як зьвярнуцца? Не, як скочыш далоў — назад ужо дудкі... Дый навошта? Там жа Вера, дык якраз будзе зь ёй і — адзін... А гэтыя два тут застануцца — яшчэ лепш. Але як сама Вера гэта прыйме? Не, хіба ж не "патрыятычна" — чаму ж сама засталася пад акупацыяй, калі Віктар прыйшоў сюды (ня хлусіць жа хіба). І якраз гэтым цяпер можна й заваяваць яе канчальна, што для яе ж скочыў. А вайны гэтае й лётаньня ён мае ўжо аж за самае годзе, хай іншыя даваёўваюць, хто хоча, усё роўна, перамога — віламі па вадзе, дзе... А так — яны будуць разам ізь Верай, што б там ні было. І якое ўва ўсім гэтым вар'яцтва, шаленства, як здалося было адразу?

І Юрка супакоіўся канчальна на цьвёрдай, непахіснай пастанове: сяньня ён пакіне і гэтую эскадрыльлю, і Віктара з Валікам, і "Макрыцу", і ўсю гэтую "доблесную, непераможную". І назаўсёды. З парашутам — далоў, у "каханы горад", дадому, хоць і няма яго ў беспрытульнага Юркі, але — да Веры... Дык рыхтавацца, бо старт — незвычайны будзе старт...

Ды вось адразу — першая "закавыка": як жа зь ім, із гэтым штурманам-радыстам Гадэнкам? Бо, дазволіўшы на ўтварэньне "сяброўска-зямляцкага", ледзь не нацыянальна-беларускага зьвязу, пабаяліся ж пакінуць яго чыста такім, дадаўшы на ўсякі выпадак, штурманамі чужых. Што праўда, сваіх і не было пад рукамі.

Добра, хоць цяпер гэтага Гадэнкі тут, у палатцы, няма...

— Трэба пачысьціць рэвальвэр, — ізноў праказаў уголас Юрка. Ён не любіў свайго штурмана й без таго. Не падабалася яму навет і тое, што прозьвішча ў гэтага палтаўца — гатовая мянушка, перарабляць ня трэба. І здавалася, што штурман добра й апраўдвае гэнае прозьвішча-мянушку. Усюды, гад, мяшаецца, крытыкує, устаўляе свае тры грошы, а сам — доўбня-доўбняю. Падазравалася навет, што ён сочыць Юрку, ды ці ня зь Віктаравага даручэньня — "сачком" у "сачкома"... Дык гаду хай і будзе гадава...

Юрка борзьдзенька распрануўся, дастаў з куфэрка свой адзіны й сьвяточны дагэтуль, людзкі, як называў ён, цывільны гарнітур. Так, цяпер на гэта адразу — камбінэзон... Ага, вось і грошы тут — добра, што не распусьціў. Хоць, зрэшты, не было й на што. Плаціць, праўда, добра — за добрую й рызыку, толькі цяпер — навет паўлітра ня купіш звыш таго, што "ў прафэсіі" "для запраўкі" належыць... Ага, і гэтага рэшткі трэба "зьнішчыць", "каб і люлька не дасталася ўражаму ляху"... Але пасьля лепш, перад самым адлётам, якраз — для настрою... А грошы — прыдадуцца, пэўна прыдадуцца...

І Юрка ўзяўся чысьціць сваю зброю, якая мелася сяньня выканаць не зусім прыемную ўсё ж рэч, але бяз гэтага ня выйдзе нічога... Не, ужо каго-каго, а Гадэнкі не шкадаваць...

Няўзнак, сам сабою накруціўся той матыў, які гундосіў ім Жарабцоў. Добрая мэлёдыя, хоць ужо й цяпер для Юркі яна павінна быць "іхнаю", але ўсёдна — добрая. Упраўляючыся з рэвальвэрам, Юрка сьціху насьпёўваў сам сабе тое:

Каханы горад сябру усьміхнецца,
Знаёмы дом, зялёны сад і той пагляд...

Апошняя думка спыніла яго яшчэ на мамэнт: хіба гэта ён — адзіны з трох — найразумнейшы, што ягоную галаву наведала раптам такая геніяльная ідэя? Што, калі й з гэных двух каторы падобна разважыў і — наважыў? Віктар — дык напэўна не: ён нізашто ня кіне свае, так бліскучае, кар'еры тут, ардэноў, якія ўжо перад ім маячаць... Быў жа ўжо апынуўся на тым баку і зь Вераю бачыўся навет — назад усё ж прыгнала. Але — Валік? Бедны Валік, якую "сьвіньню" падлажыў яму сяньня гэты сьмярдзюх. Аднак, бадай, мае рацыю: Верын дом сяньня будзе ў поўнай бясьпецы, гэтага "Сьнягурачка" дапілнуе, як свайго вока. А дадумацца да такой ідэі, як у Юркі, ды адважыцца пагатоў — ці ж стане на гэта "авечкі"?

І зноў, супакойваючы й абнадзейваючы, выплыла слаўная, задушэўная мэлёдыя на тых самых словах:

Знаёмы дом, зялёны сад і той пагляд...

V.

Валік ляжаў на сваім паходным ложку, уталопіўшыся ў вадзін пункт перад сабою. Гэтым пунктам выпадкам сталася маленькая кругленькая дзірачка ў палатне палаткі, прабітая куляю. Праз яе відаць было чыстае, ужо цёмна сіняе неба. Дзірачку нядаўна зрабіў Юрка, як быў у Валіка ў палатцы і, п'яному, заманулася яму застрэліць із рэвальвэра муху, што сядзела была на тым месцы. "Куля прабіла маленькае вакенца ў неба", — падумалася Валіку. Але гэтая думка не спыніла ягонае ўвагі, склізгануўшы й

Ideja Miensku

—.

Budavanaje staraśvieččyny ū Miensku niašmat; da taho ž jana raskidanaja pa mieście: dzie toj św. Roch i dzie Kalvaryja. Zabudova ū centry stalinskaja, dalej chruščoūskaja, jašče dalej niebasiahi. Hetyja mury viačysta nie pramaūlajuć, jak naprykład vilenskija. Horad čysty, razłožysty, pamiarkoūna mituślivy.

Adhetul try jahonyja ūłaścivaści.

1.
Kožny ź niešmatlikich pomnikaū tym daražejšy, da symbalizacyji ūsiaho ź jim źviazanaha. Dzie niekali stajaū kaścioł, a potym zrabiūsia skver — paūstaū Pałac Respubliki: chiba nie symbol? Abo metro pad Vierchnim horadam dy zamčyščam. Abo zrujnavany budynak pieršaje opery. Etc. Nia dziva, što Paźniak u zmahańni za hetyja reštki daūniny vyhadavaūsia na tak zaciataha baraćbita.

2.
Niastača vymoūnych ścienaū naradžae raznastajnyja dościpy. Publika abmiažoūvajecca mianuškami nakštałt "kukuruzy", "Bresckaje krepaści", "Bradveju" etc. Tym časam "Biełaruski klimat" stvaraje admysłovuju mitałohiju horadu: ad Druhoha domika Pieršaha źjezdu da Šalonaje hrušy j Kaśmičnaje erekcyji, a heta ništo jinšaje, jak prajava samaūśviedamleńnia horadu j nabyćcia jim vyraźniejšaje ejdetyčnaje budovy, bież jakoje j horad nia horad.

3.
U Vilni mury vyrazna pramaūlajuć da kožnaha, chto maje achvotu ūčuć. U Miensku takich muroū hetak mała, što jichniaje maūleńnie chiba tolki padkreślivaje ahulnaje niemaćcio j nia nadta miłahučny cichi šorhat. Tamu metafizyčna mienskija mury badaj nie jsnujuć. Vilenskija — na kožnym kroku nahadvajuć ab piaknotach i ab sensach, zmateryjalizavanych navokał; hetyja nahady macujuć poviaź čałavieka z tvornym atačeńniem. Mienskija ž u bolšaści zdatnyja nahadać adno pra svaju muravanuju sutnaść (ściana, abmiežak, kres pamknieńnia, asada, pieraškoda, macunak etc.). Tvornaść jich nievyraznaja — heta chutčej roblenaść, a nia tvornaść — piaknoty sumnieūnyja. Amal ništo nie adciahvaje myślara ū Miensku ad jahonaje refleksiji: chiba što nieba dy zielanina. Tutejšyja biblijatecki nie azdoblenyja ni ūbrańniem ani lehendarnaj historyjaj. Heta čysta j vyklučna budynki knih. (Biblijateka, raźmieščanaja ū pomniku dojlidztva, z admysłovaj historyjaj knihazboru, niasie hetyja svaje rysy jak istotnyja i ūrešcie ontałahičnyja. Taksama vučelni: aprača korpusu prafesaraū dy studentaū, jich składaje tradycyja, jakaja jość faktaram kanstytuacyjnym.) U Miensku łahčej, jak dzie, adčuć rečajisnaść metafizyčnaje refleksiji dy ejdetyčnuju niesapraūdnaść rukatvornaha navakolla. Radyjacyja ūmacavała takoje stanovišča. Horad, dzie lepš nia žyć, ale dzie žyvuć, — niesapraūdny.

Miensk — prykład i ūvasableńnie niavartaści ziamnoje ūstanovy; hetym jon niačujna namaūlaje źviarnucca da rozdumu nad ustanovaju nietutejšaju. Niezdarma jakraz tut adzin znaūca navukovaha kamunizmu pamrojiū, što niekali ludzi pazbuducca ciełaū — "odni mozgi budut kišat'. A možiet, i mozgov nie budiet, odni čistyje idieji".

Настальгія па Менску

Мін-Чанін

Я сучасны менскі інтэлігент. Я падобны да Марсэля Пруста, які па дарозе да Свана шукае страчаны час. Я шукаю страчаны вобраз свайго гораду. Мая сьвядомасьць працівіцца той упакоўцы, у якой яна высьпела. Я падобны да шыцька, які выпаўзае з свае паўразбуранай хаткі, што сталася для яго радзільняй і часткай ягонага цела. Шыцік бяз хаткі нежыцьцяздольны й безабаронны. Але дзе мой <u>іншы</u> горад, мой несавецкі Менск? І дзе ў Менску іншы, несавецкі я?

Вобраз гораду, калі гэта твой горад, фармуецца як вобраз гораду ўвогуле. Урэшце і Парыжам, і Аддляідай, пра якія мы чыталі ў кнігах і глядзелі ў кіно, — для нас, менчукоў, быў наш Менск. Менск — Сан-Францыска Джэка Лёндана і Лёндан Олівэра Твіста, Пецярбург Дастаеўскага і якія-небудзь Будзёвіцэ Гашака. Твой горад — люстэрка урбаністыкі сьвету. Прыяжджаючы ў Пецярбург я неўсьвядомлена знаходзіў там тое, што атаясаміў з горадам Дастаеўскага ў Менску і такім чынам *прысвойваў* СПб. Патаемны вобраз горада фармаваўся як універсум. Гэты вобраз зьліўся з намі, стаў часьцінкаю нас.

Але наўрад ці мянчук распавядзе табе менскую гісторыю. Не гісторыю горада, а менавіта гарадзкую гісторыю. Адну. У кожнага горада мусіць быць нешта такое: пра купцоў, якія селі на мель, ці пра Напалеона, які хацеў на далоні перанесьці ў Парыж касьцёл, ці пра заклятую панну... Менская гісторыя — гэта Няміга. Як пасярод мірнага часу людзі руйнавалі свой стары горад і здымалі гэта ўсё на кінастужку, як сюжэт нядаўняе агрэсіі. Сумлеўнае мастацтва запатрабавала зусім рэальных ахвяраў. Унікальная гісторыя. Гэта не рэгенэрацыя, не касмэтыка, ня рост... Я ня ведаю, што гэта.

Сапраўдная трагедыя гораду ў тым, што ён не памірае. Яго нішчаць, нявечаць, дратуюць, і ён працягвае жыць такім зьнішчаным і зьнявечаным. Я ўяўляю сабе прафэсара Праабражэнскага, якога апэруюць Шарыкавы. Будзь Менск чалавекам, ён сканаў бы ад непамыснасьці самое сытуацыі. Яму выдаляюць сэрца і ўстаўляюць звонкі мэханічны будзільнік, замест галавы прышываюць футбольны мяч, замест ног — пастамэнт, а ў рукі даюць вясло... <u>Такім</u> "чалавекам" уяўляецца мне Менск. Але Менск не чалавек...

Калі мой вобраз Менску сутыкаецца зь менскай гісторыяй, я пачуваюся бацькам, які пераҗыў уласных дзяцей. У горадзе ўжо няма тых мясьцінаў, дзе калісь знаходзіў я Сан-Францыска й СПб. Кожнае пакаленьне менчукоў асуджанае пераҗыць свой горад. Але сам Менск не пачуваецца нябожчыкам. Праз зьнішчэньне й недарэчнасьці ён упарта адмаўляе сваю старасьць ды гэтак жа настойліва й хваравіта завасўвае сабе права звацца ма-ла-дым.

Зусім інакш пачуваецца старая Вільня — беражліва захаваны Сан-Францыска й СПб кожнага пакаленьня сваіх жыхароў. Вобраз гораду падобны ў спракаветных насельнікаў і ў сучасьнікаў. Таму я магу меркаваць, што тое, што адчуваю тут я, адчувалі яшчэ Скарына, яшчэ Гарэцкі й Танк... Праўда, я менскі інтэлігент і мае адчуваньні ў Вільні выхаваныя й сфармаваныя Менскам. Стары горад жыве ўспамінамі пра свой багаты досьвед, а малады — прадчуваньнем досьведу. Менск жыве марай пра Вільню, а Вільня — настальгіяй па Менску.

зьніклы, як і ўсе іншыя, ды варочаючы ўсё назад да таго аднаго — што за подласьць зрабіў яму Віктар і што наагул будзе сяньня, за гадзіну-другую, зараз во... Гэта мучыла й пякло, і кавалачак неба ня мог ані супакоіць, ані ўціхамірыць сваёй чыстаю сіняй. Можа замалы быў. І Валік, хоць увесь час глядзеў на яго, не заўсёды й бачыў, апанаваны цяпер сваёй невымоўнай пакутаю.

... А гэтая скаціна, Жарабцоў, іржэ й лезе з агідным сваім ляпаньнем. Можа й праўда, такому — і на свой родны горад, як любяць яны казаць — "напляваць", і ўсёроўна, што "напляваць" — сыпаць у яго бомбы, сеючы пажары, руіны, сьмерць. Можа ў іх усіх і праўда няма Бацькаўшчыны, ці бо ёсьць, але толькі "сацыялістычная", і зьнікае тады, як воляю лёсу стаецца "абшарамі", хоць і "часова", але "акупаванымі ворагам". Ды што там — пэўна ж, на Валікавай Бацькаўшчыне ўсім ім няма бацькаўшчыны, ня можа быць дый быць не павінна.

А Віктар, Юрка? Віктар — зусім такі, як усе яны, мо яшчэ й больш, а ў подласьці — дык пэўна. Юрка ж із школы знаны сваёй "незвычайнай лёгкасьцяй у думках". Будзе сабе бестурботна раскідваць направа й налева, абы куды, Галушка — галушкі... Не, ня сьмешна. Яму, Валіку, аднаму баліць гэта і за сябе, і за іх, і за...

... А песьня гэная — які зьдзек. Што за чортава, пякельная іронія:

Каханы горад можа спаць спакойна
І роіць сны, і зелянець сярод вясны...

Хай жа паспрабуе заснуць спакойна сяньня, хай паспрабуе сьніць і зелянець, калі прылятуць адудзячыцца яму за ўсё родныя сыны, гадунцы, пястуны...

А тады ж, як праводзілі іх у школу, у Веры, сьпявалі ўсё гэта за патэфонам, і не спасьцерагалася гэтага нічога, і так хораша, слаўна ўсё было тады...

І навошта, навошта было ляцець у гэтае "лятунства"? Ніколі ж не ляжала да яго душа, ні да вайны... Нат малым не любіў гуляць "у вайну", " у салдаты"...

Перш думаў — для яе, Веры. А тады, на праводзінах, як апыніліся нек зь ёй удваіх у садку, — сказала яму як бы з дакорам: "А ты, Валік, ты ж чаго? Ты ж мастак, і гэта ж — не для цябе зусім"... І насьмеліўся (пэўна, пачырванеў, ды цёмна было, не відаць), і пачаў: "А ты ж сама казала калісь"... — "Бедненькі, дурненькі! І ты таксама ўзяў за праўду?" І палажыла яму руку на пляча. — "Ды дармо цяпер, запозна... Ідзі, Валік... Трэба быць і такім, трэба будзе й такіх"... І раптам — пацалавала моцна-моцна ў вусны... Аж цяпер, як успомніць, узгараецца ўсё ад таго адзінага, першага й апошняга — але хіба й апошняга — пацалунку. А тады — ачмурэў зусім, і як да прытомнасьці зноў дайшоў — яна ўжо зьнікла... Так праводзіла яго. Толькі яго аднаго, ці й тых таксама, кожнага мо паасобку? Загадка, заўсёды была й засталася загадкай яна, гэтая Вера...

Валік устаў з ложка, адамкнуў свой куфэрак і дастаў, руплiва загорнуты ў тонкую паперу, аркушок, выдзерты калісь із "сшытка на маляваньне", на якім — яна. Сам маляваў алоўкам на лекцыях, і выйшла — як улітая ўся, нездарма ж быў Валік — першы ў клясе мастак, і мастаком летуцеў стацца, пакуль тыя словы... Рупліва, рыска па рысцы, наносіў на паперу тады, хаваючыся ад іншых — і ад настаўнікаў, і ад сяброў. А яна спасьцерагла нешта й прыслала пісульку: "Я ж — можа не абраз, што ўсё так узіраесься ў мяне"... Бо й праўда — глядзеў, усё глядзеў... Папрасіў прабачэньня, па-дзіцячаму дакляраваў, што "болей ня будзе"... Дый усё, бадай што, было ўжо гатова, і цяпер — глядзіць на яго — жывая!..

... І той пагляд...

Пагляд шэрых вачэй, пільны, праніклы, і разам із тым — жывы, зь іскрачкамі, агеньчыкамі дзесь у глыбі. І пагляд — загадка... Пасярод галавы — прадзел, ад яго імкнуцца цёмна-русыя валасы ў дзьве даўгія касы за плячыма. І вусны — тыя вусны... А як усьміхнецца — агеньчыкі ў вачох выб'юцца, выкрасяцца наўзьверх, і за вуснамі — буйныя, белыя зубы-пэрлы, і на шчоках — дзьве ямінкі, тут... "І той пагляд", і той пагляд... Хай бы сказаў цяпер, навучыў, што рабіць, што рабіць? Не, маўчыць і пагляд, і пагляд — усё тая ж загадка, той жа сфінкс, "Джыякондава загадка"...

Валік схаваў партрэт свайго рысунку за ўлоньне — мусіць быць сягоньня зь ім — кінуўся ніцма на ложак, на яго... Што рабіць, што рабіць? Хацелася плакаць, наўзрыг, заходзіцца ад плачу... Ды сьлёзаў не было, хоць, здаецца, так нядаўна яшчэ плакаў употай ад іншых... А цяпер — ужо сталасьць, і сьлёзаў няма, і далёка маленства адзадзя... А й сталасьці тэй — таксама няма, каб стала разважыць, няма, як і дзіцячых сьлёзаў... Няма, нічога няма, і ўсё, што будзе — адно нічога...

Ён перакінуўся зноў наўзнак, і зноў трапіў зрок на кавалачак тае нябеснае сіні — "вакенца ў неба".

Сінь сьцямнела яшчэ, і цёмна рабілася ўжо навакол, а яшчэ цямней — у душы, у думках...

Толькі адзін Віктар рыхтаваўся да "апэрацыі" стала, сыстэматычна й мэтадычна, як прапісана ўсімі статутамі й "слаўнымі" традыцыямі. Ён "глынуў" — незамала й незашмат, у меру, не п'янюга ж які. Ён пачуваў усё нутраное здавальненьне ад таго, як "удружыў" Валіку... "Валіку прывітаньне", — сказала яна, як бачыліся апошні раз, на тым баку. Пэўна ж, ён не перадаў і дасюль, бо так даткнула балюча... Але ж, будзеш мець цяпер ад яго прывітаньне... Ды не, не дапусьціцца Валік, каб як хоць блізка што ўпала. І наагул, можа "здрэйфіць", баючыся, каб Веры не закрануць, можа падсадзіць сябе сам, а цяпер жа — вайна, раз-два — і "выбыў із строю"... Застанецца адзін Юрка, а той — ужо пэўна, не цяпер, дык

Практыкаваньні

ДЗЯРЖАВА-ЗАБОЙЦА

С.Д.

Ці можаце Вы, шаноўны чытач, ударыць чалавека? Даць кулаком у зубы, пырнуць нажом, застрэліць, павесіць, атруціць, расьпілаваць нажоўкаю цела, спаліць труп на малым агні, адкусіць вуха... Не, ня можаце. Самі па сабе Вы проста н898здатныя зрабіць бліжняму якую-кольвечы незваротную прыкрасьць. Навват выпадкова. А калі Вы такую прыкрасьць і зрабілі, я бяруся сьцьвярджаць, што ў Вас быў саўдзельнік! Дакладней — саўдзельніца.

Заўсёды, у кожным злачынстве, па самых, здавалася б, прыватных матывах, саўдзельнічае дзяржава. Дзяржава-забойца. Тая самая дзяржава, якая потым карае злачынцаў — замятае свой драпежніцкі след. Тая дзяржава, якая заўсёды сама стварае ўмовы й сытуацыю злачынства й сама ж піша законы, паводле якіх за гэтыя злачынствы карае. Дзяржава-забойца.

Спрошчана тут усё выглядае так. Забойца-вымагальнік — чалавек, які не забясьпечаны зьмястоўным заняткам і добрым заробкам. Забойца-гвалтаўнік — чалавек нявыхаваны й не забясьпечаны ўмовамі, у якіх ён мог бы задавальняцца бяз шкоды астатнім. Забойца-вар'ят — не разгледжаны й не ізаляваны... У кожным выпадку чалавека не забясьпечыла, ня выхавала, не задаволіла, не разгледзела, не ізалявала, — ня выканала свае абавязкі, — дзяржава. Яна абмежавала ўнутраную ды вонкавую свабоду чалавека й тым самым прымусіла яго шукаць вызваленьня, шукаць большае свабоды за кошт іншых, за кошт іхняга жыцьця й дабрабыту, шляхам злачынства. Яна спрычынілася й яна першая зацікаўленая ў тым, каб пазбавіцца ад свайго саўдзельніка — сьведкі яе бязьдзейнасьці, нячуласьці й глупства. Дзяржава — самы беспакараны з усіх злачынцаў.

Вось Вы чытаеце дэтэктывы. У аднаго аўтара з раману ў раман пераходзіць адзін той самы сьледчы, у другога — адзін той самы злачынца. Але за хітрадумнымі сытуацыямі ва ўсіх дэтэктыўных творах заўсёды нябачны й неразгаданы застаецца галоўны саўдзельнік усялякага гвалту. Гэта дзяржава-забойца.

Залатая фікса

У адной маёй знаёмай прапаў муж. Вярнуўшыся дадому, знаёмая знайшла там цыдулку, у якой за мужа прасілі пяць тысячаў грошай. Жылі яны без бацькоў і безь дзяцей, у сваёй аднапакаёвай кватэры, і таму знаёмая адразу затэлефанавала мне. «Што рабіць? — спыталася яна. — Гэта рэкет!»

Муж знаёмай ужо год нідзе не працаваў, а сама яна хадзіла дзіцём. З запасаў у іх заставалася нейкая сотня. Я, самы блізкі, выходзіла, чалавек, таксама дапамагчы ня мог. «Ня ведаю, — адказаў я ў слухаўку. — А калі сканчаецца тэрмін выкупу?». «Сёньня». «Тады тэлефануй у міліцыю».

Пасьля таго мінуў нейкі час. Аднойчы я згадаў нашую тэлефонную размову ды надумаўся спытацца ў знаёмай, чым скончылася тая гісторыя. Невядомы жаночы голас адказаў мне па тэлефоне, што маёй знаёмай ня ведае й што «такая тут ніколі не жыла».

Мінуў яшчэ час. Неяк між іншым я зноў набраў нумар знаёмай і зноў пачуў той самы чужы голас.

Што здарылася? Спачатку я падумаў, што бандыты не дачакаліся выкупу, забілі мужа, а пасьля й жонку. Але потым я згадаў сваю ж параду знаёмай: «Тэлефануй у міліцыю».

Яна затэлефанавала. Прыйшоў інспэктар, разабраўся ў сытуацыі, задаў некалькі пытаньняў: «Ці ёсьць такія грошы? Ці ёсьць сваякі, сябры й г.д.» Пасьля інспэктар запрасіў знаёмую ў свой жыгуль, вывез за горад, забіў і закапаў. Ведаеце, колькі нераскрытых злачынстваў? Проста бяда.

Пасьля ён засяліў у вызваленую такім чынам аднапакаёўку сваю стрыечную сястру, якая прыехала ў Менск з правінцыі. Перааформіць усе паперы міліцэйскаму інспэктару прасьцей, чым каму іншаму.

Я нават думаў быў пасачыць за інспэктарамі каля аддзелу міліцыі й за мужчынамі каля дому маёй знаёмай, але ўсё было ясна й так. Лепей пазбавіцца ад адзінае сьведкі злачынства рэкеціраў, чым шукаць забойцаў, рызыкаваць, а ўрэшце, як гэта часта бывае, павесіць на сваю шыю яшчэ адну нераскрытую справу...

Так робіць дзяржава-забойца.

У гэтым я канчаткова пераканаўся, калі яшчэ празь нейкі час каля вёскі Пятрышкі (чыгуначная станцыя Радашкавічы) адкапаў у лесе рэшткі жаночага трупа й па пярэдняй фіксе пазнаў сваю знаёмую.

Вы спытаецеся, як я знайшоў мейсца? Я ўсё ж схадзіў да інспэктаравае сястры на госьці ды пагаварыў зь ёю. Яна аказалася ня надта разумнаю дзеўкай з тых самых Пятрышкаў. Далей мне заставалася толькі ўявіць сябе інспэктарам на «Жыгулях» з трупам у багажніку. Мусіць, у падобных сытуацыях усе разважаюць аднолькава стандартна.

Дарэчы, тут жа ў яміне я знайшоў яшчэ адзін, мужчынскі труп. Відаць, інспэктаравай сястры была вельмі патрэбная кватэра ў Менску.

Расстрэл у лесе

Да пэнсіянэра Берталетава прыйшоў журналіст.

«Скажыце, пяцьдзесят гадоў таму назад Вы не расстрэльвалі людзей?». «Не», — адказаў Берталетаў. «А ці ведалі, хто расстрэльваў?» «Магчыма, — расхваляваўся стары, — але... Іншым разам, праз тыдзень». «Добра», — сказаў журналіст.

Назаўтра Берталетава ня стала.

Аналізуючы гэтую сытуацыю, я перабіраў матывы й прычыны магчымага злачынства, то загінаў, то разгінаў пальцы.

Берталетаў любіў Сталіна, армію й сацыялізм, а чытаў Салжаніцына ў папулярным часопісе. Раз. Даўнымдаўна ён па накіраваньні прыехаў у Менск з Кубані, а толькі цяпер адчуў, што тут нейкая іншая краіна, і ён — амаль што эмігрант. Два. У Берталетава разьвівалася нетрыманьне, а ён хадзіў на мітынгі, сходы й да газэтнага шапіка. Тры. «Інфаркт» — так запісалі ў пасьведчаньні пра сьмерць.

Берталетаў быў маім суседам, і цяпер я глядзеў па пахавальную працэсію з вакна свае кватэры ды працягваў перабіраць магчымыя прычыны сьмерці. Я ўжо быў упэўнены, што гэта ненатуральная сьмерць.

Берталетаў любіў Сталіна, армію й сацыялізм. Мінус адзін. Прапанова вярнуцца куды-небудзь на Кубань здалася б яму абсурдам. Мінус два. Ён ніколі ня жаліўся на сэрца. Мінус тры. Інфаркт косіць чалавека, зацкаванага грамадзтвам, альбо таго, які зацкаваў сябе сам. Але тут няма безвыходнасьці. Берталетаў жа з сваімі любовямі й балячкамі мог пераўжываць якраз безвыходнасьць.

«Самагубства», — вырашыў я. Ён занадта стары, каб ягоныя сваякі ды знаёмцы маглі падумаць, што ён прыняў атруту. Таму ўсе й вырашылі, што тут — інфаркт.

Мне захацелася напісаць пра самагубства. Самагубства — зьява ненатуральная. Яшчэ больш ненатуральная, чым, скажам, есьці ўласных дзяцей. Заўсёды нехта падштурхоўвае чалавека да намыленае вяроўкі, да нажа, да атруты. Гэты нехта — дзяржава-забойца. Ці не яна падсунула Берталетаву Салжаніцына ў масавым выданьні? Раз. Ці не яна ўбіла яму ў галаву, што паўсюль, куды ні паедзеш, — Кубань? Два. Ці не яна занядбала ягонае нетрыманьне? Тры. Дзяржава стварыла вакол Берталетава сытуацыю безвыходнасьці.

І калі мне кажуць пра кашчавую руку, што цягнецца да асуджанага самім сабою на сьмерць чалавека, я ведаю, чыя гэта рука. У сытуацыі «самагубства» саўдзельнік дзяржавы-забойцы — сама ахвяра забойства.

Каханы горад

у чацьвер, за нешта ды зачэпіцца. Вось і сяньня з гэтай хустачкай — камісар жа бачыў, пры выпадку не забудзецца прыплюсаваць да іншых штукаў. Тады — тады некалі будзе перамога, і ён — Віктар — што значыць: "пераможац"...

Праўда, адно крыху пякло Віктара часам. За колькі дзён перад вайной яго выклікалі былі тэлеграмай дадому — цяжка зьлегла маці. Там заляліла вайна, і такі нечаканы маланкавасьцяй сваёй гітлераўскі наступ... Уцякаючы з гораду ад бомбаў, апынуўся ўсё ж на нямецкім баку. І там, на сяле, спаткаўся тады зь Верай, таксама "ўцякачкай". Першым рухам было — застацца цяпер пры ёй — балазе якраз адзін... А Вера станоўка наважыла заставацца пад Немцамі. І прызналася нават раптам, што тады, як прыйшла вучыцца ў іхнюю школу — яны з маткаю прыехалі ў гэты горад, бо бацьку — расстралялі... Дык хіба ўцякаць ёй далей, з тымі забойцамі бацькі? Ды як Віктар сказаў, што й ён застанецца мо тут — запярэчыла катэгарычна: "Не, табе трэба туды, як барждэжэй туды, тут табе няма й ня будзе чаго рабіць". Тады не прызнаўся й ён, як нікому не прызнаваўся (а ёй — ужо хацеў быў) — што й ягоны бацька — не "бязь вестак загінуў", як казалася ўсім, а таксама, тэй самай дарогай, што ў яе, толькі куды раней, на самым пачатку...

І тады — пайшоў зараз жа, не турбуючыся больш аб матцы, цяжка хворай ды такім часам... Разыйшліся зь Верай у розныя бакі — яна вярталася ў горад, і ён таксама вяртаўся — у авіяшколу, у Маскву. Ды зыйдуцца некалі зноў, вернуцца зноў адно да аднаго...

І дабраўся-ткі да школы. І добра, што пайшоў, што дабраўся — праўда, тут, толькі тут ягонае месца, толькі адсюль прыйдзе змалку жаданая, чаканая слава...

"Ардэнок — як прышпілены", — успомнілася, як сяньня шапнуў камісар.

Але ад тых усіх успамінаў было ўсё ж і неяк мулка. Бацьку свайго Віктар памятаў мала, дый баяўся ўспамінаць, каб ня выплыла нек, каб не даведаліся, каб не... І часам бадай — ненавідзеў. Ненавідзеў за тое, што праз нешта, што бацька зрабіў ці не зрабіў, ён, Віктар, мусіць цяпер усьцяж калаціцца ад страху быць выкрытым, злоўленым на "схаваньні соцпаходжаньня", ды яшчэ — "ад контррэвалюцыйнага элемэнту"...

Зрэшты, любіў Віктар толькі сябе, і Веру — хіба. Не, не любіў, а хацеў толькі для сябе... Падурному быў пэўны: дасца й гэта, як даецца дасюль усё, што хацеў. Дарма, што цяпер яна на тым баку, і што бацька, і што тады казала так...

Перад стартам усмак "храпануў" гадзінкі зь дзьве.

VI.

"Каханы горад" пераняў сваіх нечаканых гасьцей яшчэ падарозе.

Калі Валік, злучаны таксама слухальнікам із радыёапаратам, незнарок прыслухаўся да тых хваляў, што лавіў, седзячы адзадзя за ім ягоны памагаты, слаўны хлопец, штурман-радысты Ахмет Шырахметаў, прыслухаўся барждэжэй дзеля таго, каб адарвацца ад усё тых жа думак, безвыніковых шуканьняў выйсьця "што рабіць", якія падмяняліся правaламі ў поўную пусьціню, у нейкае "абсалютнае нічога", — яму пачуліся раптам гукі, якія сваёй знаёмасьцяй і роднасьцяй глыбака кранулі за сэрца. Ён даў Ахмету знак, і той пакінуў сваё падарожжа па хвалях этэру, навёўшы злоўленае на большую чутнасьць. Цяпер гукі пачалі апранацца ў ваддаўна знаёмыя, квола-далікатныя словы, якія толькі знае простая, ды шчырая, народная нашая песьня:

Мае босенькія ножкі,

Сьцюдзёна стаяць...

Але ж, яна, шырака знаная і на бацькаўшчыне, і далёка за ёй, засмучона-пяшчотная наша "Ў полі вярба". І яшчэ раз, рэфрэнам:

Мае босенькія ножкі,

Сьцюдзёна стаяць... —

Валік адразу занурыўся, патонуў увесь у даўно ўжо ня чутых, а блізка-сваіх гуках, і можа нейкую часіну апарат ішоў сам, запраўды "насьлепа", занядбаны рукою й воляй пілёта. Усё. Як шкада! Але вось — за няўхопным зь непрывычкі голасам чужога дыктара ў малазразумелай мове — "гаворыць"... родны горад, каханы горад! І на тэй самай хвалі, як калісьці гаварыў! Сьпявае, гаворыць у тэй самай мове, якую, казалі там, у іх, забаранілі тут зусім, перасьледуюць... Казалі — пэўна ж, хлусілі, як і хлусяць усё, а хаценьні такія, хаценьні забараніць і сьцерці зусім — самі мелі заўсёды, ды ці мала чаго ўжо пасьцiралі...

Мае босенькія ножкі

Сьцюдзёна стаяць...

адбілося водгульлем, паўтарылася яшчэ раз дзесь глыбака там, у душы. Так, значыцца, блізка ўжо дзесь сам ён, каханы горад. Зараз, зараз ужо

... сябру усьміхнецца

Знаёмы дом, зялёны сад...

Здымак Ц.Г.

Усю адказнасьць за злачынствы дзяржава ўскладае на гэтую ахвяру, тым самым пазьбягаючы лішняга клопату — караць свайго саўдзельніка.

Але гэта яшчэ ня ўсё. Доказ «самагубства» Берталетава чароўным чынам паўзьдзейнічаў на ўсіх прысутных, адбіў ім усялякую ахвоту думаць ня толькі пра атруту, але й пра шматлікія сьляды, што ў кватэры Берталетава пакінуў невядомы наведнік, родны тата якога пяцьдзесят гадоў таму назад у лесе расстраляў нацдэма Пракаповіча. Берталетаў быў адзіны сьведка таго расстрэлу.

Восеньскі краявід з павешаным

Калі абітурыент Менскага мэдычнага інстытуту Радзюк не прайшоў па конкурсе, ён сеў на электрычку, даехаў да станцыі Раманы й недалёка ад станцыі, у лесе, скончыў жыцьцё самагубствам. Такая вэрсія была прынятая адразу й задаволіла ўсіх. Ніхто, нават маці Радзюка, не падумаў пра магчымае забойства.

Між тым, ключ да праўдзівае карціны й гэтага здарэньня мы знойдзем у словах: дзяржава-забойца. «Толькі гэты мастак малюе восеньскія краявіды з павешанымі»...

Гэтак я думаў праз год ці два пасьля сьмерці Радзюка на выставе мастака Ш., таксама ўжо нябожчыка. Нешта доўга не адпускала мяне ад гэтай карціны — «Восеньскага краявіда», чароўнага, панылага й яраснага адначасова, — аж пакуль я не зразумеў, што гэта тое самае мейсца, дзе павесіўся Радзюк. Вось нават тоўстая галіна вольхі, якую пасьля сьпілавалі. Па хутказьменлівых фарбах восені я здагадаўся, што «схоплены» менавіта той час, калі тут вісеў Радзюк.

Што здарылася? Апантаны сваім жывапісам мастак высачыў каля мэдынстытуту расчараванага ў жыцьці абітурыента ды прапанаваў яму згуляць у краявідзе павешанага. Той, ужо гатовы да самагубства, адразу згадзіўся. Яны прыехалі ў Раманы, і тут мастак павесіў Радзюка. Панылы краявід адразу напоўніўся моцным падтэкстам...

Я прайшоў выставу, шукаючы падобных паводле экспрэсіі твораў, але нічога не знайшоў. Астатнія карціны не ўзбуджалі пачуцьцяў. Вось толькі хіба адна невялічкая работа... «Гарадзкі двор»... Нешта тут было.

Заставалася толькі высьветліць, што гэта той самы двор, у якім жыў мастак, і пераканацца, што мэтад мастака сапраўды палягае ў тым, каб «ажыўляць» краявід праз сьмерць чалавека. «Двор» нябожчык-мастак Ш. пісаў з прадчуваньнем уласнае сьмерці.

Дзяржава-забойца... У чым тут выявіўся сейны саўдзел, дзе ў гэтай сытуацыі працягнулася яе кашчавая рука? На гэтае пытаньне, шаноўны чытач, я прапаную адказаць Вам.

Любая дзяржава, першабытная ці звышразьвітая, — саўдзельніца й забойца. Але ў грамадзтве, якое грунтуецца не на мітах, лёзунгах і сьвятынях, а на рацыянальных прынцыпах, магчымасьці дзяржавы-забойцы абмяжоўваюцца. Бо ў такім грамадзтве каштоўнасьцю №1 прызнаецца безадноснае йснаваньне чалавека, а не ягоная існасьць. Любая шкода йснаваньню ў такім грамадзтве адназначна называецца злом, а права на йснаваньне, дабрабыт і свабоду гэтаксама як яму, Вам і мне, належыць кожнаму чалавеку.

І можа там, на Слабодцы, у тым "зялёным садзе", дзе й апошняе тое было, стаіць, залетуцеўшыся, без спадзяваньня навет якіх-колечы трывогаў — Яна, і стыгнуць ейныя босенькія ножкі ў прахаладзі вясьнянага вечару... Успомнілася — бачыў раз нек — босая, несла вядро вады і згледзеўшы яго здалёку, махала другой, вольнай рукой... Вера. І верыў заўсёды ў яе, а дзе вера цяпер? Вера — "Вярба"...

... Дзіва — тады здавалася ім, бадай усім, гэтая "Вярба" такой абрыджонай, зацяганай, "зьбітай" песьняй, што як завядзе хто незнарок — і падцягваць і слухаць нават ніхто не хацеў. Інакшым зусім выглядаў гэты "таварыш" — "далёка ў сьвет таварыш адлятае"... А як апынуўся "далёка ў сьвеце", за сьветам, як пачуў ізноў пра вярбу й ваду — і адчулася зразу ўсё прадоньне між гэтай і гэным. Тут — простасьць і шчырасьць. Там — пад вонкавай задушэўнасьцяй — адна хвальш, хлусьня, гіронія, зьдзек — асабліва цяпер, калі за мамэнт-другі разбудзяць сьмерцяносныя гукі каханы горад, не дадуць яму "спаць спакойна і роіць сны", хіба што — ці аднаго вечным сном супакояць...

— Падрыхтавацца... — пакрыў усё, і думкі, ў слухальніках бразгатлівы Віктараў голас, аж здрыганула ад яго. Валік глянуў уніз — там, далавах, добра бачны ў вадной, зорнай, хоць і бязьмесячнай маладой начы памалу падплываў родны горад, ніколі ня бачаны з такое высакосьці, а ўсёдна знаёмы, да болю знаёмы. Вунь, на ўзвышшы, гатыцкія вежы былога касьцёлу, што заўсёды здалёку відаць, адкуль ні падыходзь, ні пад'яжджай. Валік зьнізіў яшчэ вышыню й лёгка знаходзіў прызначаную яму частку. Толькі тут пачыналася ўжо й незнаёмае, нязнанае калісь — выразна тырчэлі ўгару голыя каміны й руіны ўжо на прадмесьці. Як бы выскаляліся, вытыкалі дакорам, дакорам і яму, што зараз павінен памножыць іхны сьцяг магільных касьцякоў-шкілетаў.

З правага боку дзесь бліснула, і зьнізу данёсься выбух. Гэта пэўна сусед — Віктар пачаў. І збоку зыркае сьвятло — вісіць у небе "сьвечка" — ракета, разьлівым сваім відном сягаючы аж дасюль. Валік даў знак, і за часінку асьвятліла таксама пад ім усё павешаная Ахметам іхняя "сьвечка". Ён зьнізіў апарат яшчэ, пайшоў укруга, і... Божа мой! Пад "сьвечкай" мокрадзяй вячорнае расы блішчэла так знаёмая іржавая бляха як пераламанае пасярэдзіне хрыбніцы даху... Ягоны дом, ён, толькі ён! Усьцешаны — я чаго? — закрычэў Валік у слухальнік Ахмету: "Пад "сьвечкай"... увагнуты дах... я жыў, і бацькі там жывуць пэўна й цяпер...". Так, і бацька здаволены можа цяпер — бацька, які ў іхным цесным сямейным коле, як ня мог ніхто пачуць, цірраз выказваў сваё пражаданьне, "каб прыйшоў ужо на іх хоць які "хай-гітлер". А як жа не хацелі старыя, каб ён у гэтыя "сакалы" ляцеў, як адгаворвалі, плакала маці, і не разумелі ніяк, што сталася зь ім, чаму раптам такое...

Выбух пачуўся, як нейкі трэск, але нешта ня зьнізу, а дзесь збоку й вышэй... Яшчэ — перш зьнізу, а тады — як над галавою. Што? Артылерыя? А казалі ж — "абароны няма, пэўныя весткі"... І тут — як заўсёды — "казалі"... Дык што — трэба вышэй, ці ніжэй? І што далей?

Усё гарэла яшчэ над бацькавым дахам "сьвечка". І Валік скіраваўся імкліва прост на яе.

— Начальнік, што задумаў? Лепш як далей адсюль... — пачуў ён зараз жа ў слухальніках устрывожаны голас Ахмета. Што здалося яму? Не, ніколі, хіба вырадак які Валік... І нек супакойваючы, успомніўся часта чуты й цірраз бясьсьведама ўжываны самым, асабліва малым, такі "нацыянальны" праклён — "каб адсохла рука"... Але ж, адсохла б... Ды трэба ж, трэба нешта рабіць! "Сьвечка" ўжо згасла, а ён яшчэ не пачаў "работы". Зьнізу стралялі цяпер там і сям, праўда, яшчэ слабавата. "Аб'ектаў" у ягоным раёне таксама няма, Віктар усе бадай сабе забраў — пэўна ж, дзеля славы. Дык можна спусьціць, дзе пападзя? Толькі трэба знайсьці перш той "знаёмы дом", каб ня трапіць хаця...

Ён узяў курс туды, дзе, здавалася яму, павінна была б быць Слабодка. Загарэлася новая "сьвечка"... Кіруючыся, мабыць, ужо на яе, дужэць пачала й страляніна зьнізу. Рабілася крыху "цёпла", як казалі ў іх. Летучы як мага памальней, пільна ўзорыўшыся ўніз, шукаў Валік знаёмай, ах, як знаёмай калісь вуліцы й дому. Толькі тут усё было зусім, зусім незнаёмым. То каміны, то нешта такое, чаго ніколі зусім не было. Хіба — зблудзіў? Нейдзе, зусім блізка, глуха покнула "шклянка" — эге! А Слабодкі й дому — як не было.

— Начальнік!

— Чакай, Ахмет, чакай, зараз...

Хіба пакідаць куды ў руіны, каб нікому шкоды не было — будзе ж гук, "дэманстрацыя" будзе, каменьня, друзу крыху разьнясе на бакі... Не, і ў руінах могуць жыць, ці адмыслова цяпер хавацца людзі... — Згасла й гэтая "сьвечка"...

— Начальнік! Паслухай, Ахмет скажа...

— Зараз, Ахметка, — "сьвечку"!

Божа! Ізноў над самым домам бацькоўскім павісла, ізноў зьвярнуўся, значыць, туды — ізноў, як знарок...

І ён рынуўся прочкі адтуль, наганяючы ўжо хутчыню. Страляніна часьцела, дужэла, збоку далятали выбухі й зь зямлі, далей на поўнач, відаць было, заняліся пажары...

Менскія падарожжы

Антон Бакіноўскі

Тытунь

На вуліцы Чарвякова бачыў старога ў чорным падраным паліто. Ён схіліўся над сьметніцай і выбіраў цыгарэтныя недапалкі. Мне зрабілася няёмка за свой пачак «Магны» ў кішэні. Згадалася тэлевізійнае прароцтва апошніх дзён: "Багатыя пабагацеюць, бедныя пабяднеюць". Я не пачаставаў старога жабрака цыгарэтай. Не хачу быць бедным, не хачу, каб дзеці мае былі бедныя. Сумна. Цяпер давядзецца адвыкаць курыць на вуліцы, калі ня хочаш тры разы пачуць: у вас ня будзе цыгарэты? можа ў вас ёсьць закурыць? цыгарэткі ня знойдзецца?... Ня знойдзецца! Ідзі й купі!

Адзіная парада бедным: шукайце цыгарэты на прыпынках і каля гастраномаў, там даўжэйшыя недапалкі.

Бог мой, і чаму я гэта ведаю?

Укладаньне

Напярэдадні лібэралізацыі цэнаў у Менску куплялася ўсё чыста. Сьвета Цхаідзэ расказала, што яе бацька вырашыў укласьці ў што-небудзь грошы й нічога лепшага не прыдумаў, як набыць за 600 рублёў дзьве бутэлькі францускага каньяку «NAPOLÉON». Укладаньне адбылося 30 сьнежня, а 31 на Новы год ён той «NAPOLÉON» выпіў. І слушна зрабіў. Сьвета са мной не пагадзілася.

Кавярні

У менскіх кавярнях зьнікла кава. І такое адчуваньне, што — незваротна. Разумею, што будзе ў Менску кава, што йзноў зь сябрамі й знаёмымі буду заходзіць у крамы й кавярні, каб выпіць кубачак падвойнай бяз цукру. Але калі тое будзе? Ня ведаю. Таму й згадваю колішнія часы...

Каву пілі ўсе мае знаёмыя. Нават Анатоль Сыс. Яшчэ ў інстытуце я кавы ня піў і зь дзівам глядзеў на графікаў, якія ўцякалі з заняткаў, каб адстаяць чаргу ў хлебнай краме й сьпяшаючыся выпіць гарачага гаркавага напою. У інстытуце каву пілі графікі, а жывапісцы, разьбяры й манумэнталісты каўталі піва й віно. Папраўдзе кажучы, у Менску ня так і шмат месцаў, дзе можна было наталіць каўную смагу.

Каўны Менск пачынаўся ў цукерачнай краме «Рамонак» на Паркавай магістралі, перайназванай у праспэкт Машэрава. У «Рамонак» перабраліся рэшткі хіпі. Грошай на віно не хапала, і паступова ўсе навучыліся задавальняцца кубачкам кавы за 14 капеек. З «Рамонка» аматары кавы перапраўіліся празь Сьвіслач у адноўленае Траецкае прадмесьце.

А ў 1985-87 кава раптам захапіла ўвесь горад. Менчукі зьмяніліся ў лепшы бок. Нават у мікрараёнах ледзь ня кожная прадуктовая крама ўсталявала кавовы апарат. Толькі я люблю кавярні ў цэнтры гораду...

Вельмі прыстойна гатавалі каву «пад гадзіньнікам» у гастраноме насупраць КГБ. Ля прылаўку тут завіхаліся маладзіцы ў шэрых барэтках. Ружовашчокія, вясёлыя, зь яркімі вуснамі й высокімі грудзямі яны, пэўна ж, самі каву не пілі, таму й не шкадавалі духмянай апэтытна-брунатнай мукі, запраўлялі апарат напоўніцу. «Пад гадзіньнікам» заўсёды стаяла чарга. Раней у гэтым кутку крамы гандлявалі півам. У гастраноме сьмярдзела рыбай, зьбіраліся забулдоны, гучаў мат, ну й дзеялася ўсё астатняе, што дзеецца ў півапаілках — бойкі, вынас нецьвярозых, біцьцё вітрынаў, кроў, сьмех і сьлёзы. Дырэкцыя выйшла з сытуацыі лёгка, зьмяніла піва на каву.

У гастраноме «пад шпілем», на самым пачатку вуліцы Чырвонай, кава была крышку горшая, але людзі зьбіраліся весялейшыя: Таня Сапач, якая цяпер гатуе сябрам каву ў сваёй маленькай кватэрцы ў Вільні; Ігар Бабкоў, які зьезьдзіў у Парыж і ня можа забыць смак сапраўднае кавы, якую пакаштаваў у сталіцы сьвету; Саша географ, адзіны сапраўдны бібліяфіл, якога я ведаю; Віталь Сямашка, які цяпер больш любіць гарэлку, ды шмат іншых аматараў каўнай эстэтыкі й ненавязьлівых дыялёгаў.

А найлепшую каву налівалі ў краме «Нектар», таксама на вуліцы Чырвонай. Гэтае каўнае мейсца так і назвалі «на Чырвонай». Тут каву варылі да апошняга, ужо нідзе ў горадзе яе не было, а «на Чырвонай» усё яшчэ выстройвалася чарга. За апаратамі працавалі дзьве жанчыны, падобныя да самых сапраўдных даярак...

І вось кава ў горадзе скончылася. Мне сумна, бо разам скончыліся й нязмушаныя размовы.

Праваслаўныя каляды

Апошнім часам модна стала пытацца: хто ты, праваслаўны ці каталік? Я адказваю, што атэіст. Не разумеюць. Асабліва бянтэжацца былыя камуністы. Яны чамусьці раптоўна паверылі ў Бога, толькі яшчэ не разабраліся ў канфэсіях. Вось і ходзяць у цэрквы ды касьцёлы, вось і пытаюцца, верачь, што язык да Кіева давядзе.

Я таксама хаджу, бо мне падабаецца саборнае мастацтва. Вось і надоечы сабраўся ў кіно, але не патрапіў, квіткоў ня ўзяў. І пайшоў да Катэдральнага Менскага Сабору Сьвятога Духа, што месьціцца ў баракальных мурах, пабудаваных бэрнардынамі. На Беларусі такіх казусаў шмат. Будавалі сабор каталікі, а моляцца ў ім праваслаўныя. Можа праз гэта й ня могуць з'арыентавацца былыя камуністы?.. Падыйшоў я да сабору. Народу процьма, не раўнуючы як на Камароўскім кірмашы па суботах, адна розьніца — азіятаў няма шака. У царкву чарга, на цьвінтары міліцыянты стаяць чырванатварыя, сытыя, вусатыя, у чорных кажухох, з гумовымі дубінкамі. Яны тут трымаюцца як гаспадары, пускаюць у сабор вернікаў невялікі партыямі, пакрыкваюць... Галка. Па сьвечкі таксама чарга, чалавек зь пяцьдзесят. Чэргі, мітусьня, сьпевы перамяшаныя са сьмехам і гамаою, жабракі, калекі, разявакі, міліцэйскія кардоны... Няма ўрачыстасьці. Нават той, што трынаццаць дзён таму была ў каталікоў. І народу было шмат, і гандлявалі аплаткамі, і цукеркі дзецям раздавалі, і сьпявалі, а ўрачыстасьць была.

Адно суцяшае, што й каля царквы й каля касьцёлу ў Менску старыя людзі гавораць па-беларуску.

Міліцыянты й адстаўнікі

Менск — горад міліцыянтаў. Яны паўсюль, на кожным кроку, дзе трэба й дзе ня трэба. Можа так здарыцца, што едучы ў тралейбусе ці ў вагоне мэтро, раптам убачыш: людзей у форме больш, чым цывільных. Пэўна таму ў Менску любяць атабарывацца вайскоўцы-адстаўнікі. Ім, пэўна ж, прыемна бачыць мноства мужчын у пагонах і фуражках. Так што Менск ня толькі горад міліцыянтаў, ён яшчэ й сталіца адстаўнікоў.

Колер вопраткі

Менчукі любяць, а можа й ня любяць, але апранаюць шэрае й чорнае. Асабліва чарната відаць узімку, сонечным днём, на прыпынках...

Стаяць нашатораныя гракамі й варонамі, хто ў футры, хто ў паліто, хто ў марынарцы, хто ў кажушку... І на кожным абавязкова нешта чорнае надзета. У аднаго — пальчаткі, у другога — шапка, у трэцяга — шалік, у чацьвертага ў руках чорная валіза, а ў пятага — наваксаваныя да эмалёвага бляску чорна-чорныя скураныя боты. І калі гэта ня чыста чорны колер, дык вельмі набліжаны да яго: чорна-сіні, чорна-лілёвы, чорна-брунатны, густа-шэры...Некаторыя жанчыны намагаюцца вылучыцца з натоўпу, зь ягонай безнадзейнай манахромнасьці. Яны апранаюцца ў чырвонае, ярка фарбуюць вусны крывава-сакаўной памадкай. Іх постаці й надаюць менскаму натоўпу жалобнае адценьне. Тое самае адбываецца й зь дзецьмі ў чырвоных шапках з пампонамі, у чырвоных ботах і рукавіцах.

А калі ўбачыш на менскім праспэкце постаць у ліхтарна-жоўтай пуховай куртцы, пачынаеш сумнявацца: ці менчук гэта йдзе? Менск, безумоўна — горад чорна-шэрых апранах.

Дымы

На ўскраінах Менску яшчэ захаваліся аднапаверхавыя драўляныя вуліцы. Зімою яны пахнуць хатнім дрыляным і брыкетным дымам. Самыя смачныя дымы!

А самыя велічныя дымы можна пабачыць узімку сонечным надвячоркам над заводамі. Яны ўздымаюцца высока-высока, над самую Поўню, сьветлыя й мяккія, што лебядзіны пух.

У Менску поўна атрутных, смуродных дымоў, але пра іх пісаць сумна.

А вось белая дымная пара над піўзаводам такая хмяльная, што, здаецца, пастой трохі, падыхай, і як сто грамаў гарэлкі вып'еш.

Вокны

Не заглядай у чужыя вокны — спаць ня будзеш! — казала мне ў дзяцінстве баба Ядзя, і мела рацыю. Але як не зазірнуць у вакно, калі йдзеш вечаровай вуліцай, а яно так і кліча зманліва-цёплым сьвятлом, так і гаворыць — зазірні, за-зірні?! І зазіраю. І бачу шырокую сьпіну ў белай майцы ці тоўсты альяс у эмалёвым гаршчку, а то й проста сьцяну з бурачковым кілімам... У дзевяноста дзевяці выпадках — нічога цікавага. Але бывае й пашанцуе: згледзіш паўаголеную прыгажуню перад люстэркам ці набачыш зьлітыя ў пацалунку постаці каханкаў.

Толькі ж Менск горад шматпаверхавы й таму ў большасьці вокнаў відаць адно лямпачкі. Асабліва няўтульна ад вокнаў дзяржаўных установаў, дзе ліюць мярцьвянае сьвятло лямпы ў плясмасавых футаралах-трунах.

Яшчэ бывае сьвяточны дзень для ўсіх менскіх вокнаў. Зіма. Сонечнасьць. Дрэвы й сцены ў шэрані. А ў вокнах сьвецяцца карункі цюлевых гардзінаў і зьзяюць крышталі лёду. У такі дзень шэры Менск робіцца казачным горадам.

Каханы горад

Валік кідаўся па сваім "раёне" туды й сюды, паліў "сьвечкі", усё шукаў і знаходзіў — каторы раз! — толькі бацькаў дом, і ня мог у вадчаі адважыцца на што-небудзь. Толькі Ахмет не чакаў. Хай начальнік паслухае: ён, Ахмет, ня выдасьць ніколі. Адляцецца куды за лясок, і ў балота "згрузіць" усё. Хто там праверыць?

Валік вагаўся... Ахметаў разьвязак — геніяльны ў сваёй прасьціні, як не прыйшло гэта ўдум яму самому — сама прасьціня Ахметавымі вуснамі прамаўляе, але...

— Канчай! — забражджэў нарэшце ў апараце Віктар. Так, слаўны Ахмет, няхай будзе так! Той лясок — напэўна Папоў лес. Валік памкнуў на яго, бадай "голячы". Вось прагаліна — паляна, балотца? Дык — сюды! Раз, і раз-по-раз — усё. Блíснула, яшчэ, і страшэнны пякельны выбух — гук, і яшчэ, і яшчэ, і, здаецца, аж машыну шыбнула ўгару, ці, можа, палягчэўшы, узмыла сама вольнай птушкай. Так, будзь, што будзе! "Канчалі", Ахметка, "канчалі"!

І аж радасна палягчэла ў самога ўсё, палягчэла й прасьвятлела.

Толькі, як адляцеўшыся ўжо, азірнуўся назад — сэрца зайшлося. Чырвоначорная заслона вісела над горадам, каханым горадам... Што ж, толькі і ўцехі — ня ён... Бывай, родны горад, бывай, да лепшага мо спатканьня, твой верны сын ня ўзьняў сяньня на цябе рукі. Ня ўзьняў і ня ўзьніме ніколі — "каб адсохла"...

VII.

Здавалася, усё так грунтоўна напесрад абдумаў Юрка яшчэ ўдома, а вось тут, "на мясцовасьці", нек ня йшло адразу. Не, "зьліквідаваць" перш-на-перш Гадэнку, як было надумана, — і зручнасьць пакуль не падкручваецца, і мо, наагул, нядобра. Лепш стварыць хоць уражаньне, што пачаў быў "работу", а пасьля — нешта выйшла, і загінулі ўсе з машынай разам. Гэтак і на тым баку будуць спакойныя. Пэўна ж спакойныя, бо Віктар жа ня будзе клапаціцца па Юрку. Яшчэ й прыямней нават — справяць "памінкі" як па "ахвяры", а не — і "гэрої", "разьдзьмухаюць кадзіла", нахваляць, нашкадуюць хоць публічна, дзеля прыліку, а ты тут сабе — цалюсенькі і — каля Веры... Каб пасьля й даведаліся (але дзе там!), дык — такое бяды: "вымушана", з парашутам — дый наагул, больш жа зь імі — "дзяцей не хрысьціць".

Ага, вунь там — якраз пад нагамі — могілкі, той "адзіны васнны аб'ект", як жартаваў сяньня Юрка. Вось тут і пахрысьцім, хоць сабе нябожчыкаў, пэўна ж, ёсьць сярод іх і нехрышчаныя...

"Сьвечка", спушчаная Гадэнкам на Юркаў загад, якраз добра асьвятліла царкву сярод гайка. Да ўстановаў гэтага роду Юркава ўзгадаваньне прышчапіла яму звычайныя для гадунца савецкае школы і нялюбасьць і кпілівасьць. Дык вось жа ён яе зараз! Пэўна, цяпер паднавілі, падчысьцілі, папы "разгарнулі сваю работу" пазапраўднаму, ня так, як на гэтым баку, на паказ. Праўда, там, на другім баку, давядзецца мо й прывыкаць цярпець, але гэта — хай будзе апошняя даніна ягонай "старой веры" бязьвер'я й бязбожжа. Раз, і — бліcь, гух! Яшчэ разок дзерганyць — так яе! Цяпер — паверсе "пасаліць" запальнымі — дзервяная ж, стане, як сьвечка! Вось "работа" й пачалася як слаўна!

Пасьля трэску й гулу ўнізе "сьвечка" згасла, і Юрка з апошняга кругу хацеў ужо "прагуляцца" па ўсім раёне, як у выбухлым раптам зыркім полымі, мусіць, ад "солі" ягоных запальных бомбаў — згледзеў крыж царквы зусім збоку, ані не закранутым. Значыцца, улялёшыў гэтулькі матар'ялу і ў зусім іншае нешта...

Юрка ўськіпеў. Ён заўсёды разьюшваўся адразу ад найменшае няўдачы, а тут жа — дагэтуль быў лепшым цалком у эскадрыльлі і — раптам табе! Дый наважанае, а пачатае пагатоў, Юрка звык даводзіць да канца. І ён павярнуўся назад, на той "пракудны крыжык". Першыя стрэлы супрацьпаветранай абароны, спаткаўшы яго тут, ня выдаліся яму ніякім дзівам. Ён толькі адзначыў сабе, што крышку "прапыпалі", "праспалі", відаць не чакаючы сяньня гасьцей, — толькі цяперака бяруцца... Дык жа — пільнасьць, і акуратней, каб ізноў ня схібіць!

Бязь сьвечкі, бо пажар разгарэўся шырака — гнаў яго, мусіць, вецер, і цяпер усё было дужа добра відаць, як ясным днём — Юрка асьцярожна й спакойна выцаляваў у царкву яшчэ парачку выбуховых і запальных. Ну, цяпер, напэўна ўзяло! Ды, як улягл0ся ўсё зноў, падлятаючы, каб пераканацца яшчэ, Юрка пабачыў усё тое ж: у магутнейшым яшчэ водбліску полымя — крыж на царкве аж зіхацеў і мяняўся!

Зрабілася нек аж крышку нядобра. Няўжо запраўды — "нешта ёсьць" і ахоўвае сваю сьвятыню, ці дае нейкі знак, перасьцярогу... Дурніна! Зараз дасца!

Юрка зьнізіў, як толькі льга было, вышыню і хуткасьць ды стараўся прымерыцца як спакайней яшчэ раз...

— Дарма займаесься, таварыш начальнік, гэтым крыжыкам, — пачуўся раптам у слухальніках нейкі ці то

Менскія гісторыі

Максім Клімковіч

Тым летам у Менску было зімна й расказвалі рознае:

... што адзін негар сеў у таксаматор уначы, праехаў адзін квартал, распляціўся й пайшоў. Вадзіла заўважыў, што на заднім сядзеньні застаўся нейкі пакунак, і крыкнуў: "Вярніся!" Негар кінуўся ўцякаць. Разгарнуў вадзіла пакунак, а там блёк жуек. Занёс ён жуйкі на экспэртызу, і выявілі, што яны ўсе вірусам AIDS атручаныя...

... а яшчэ расказвалі, што ў парку Чалюскінцаў па вечарох падыходзяць да самотных мужчын два хлопцы й дзеўка ў плашчы. Хлопцы пытаюцца: "Мульцік паглядзець хочаш?" Дзеўка плашч расхінае, а сама пад ім голая. Тады хлопцы кажуць: "Мульцік паглядзеў? Гані дзясятку". Казалі, ніхто не пярэчыў, аддавалі грошы...

... казалі, што пайшла адна кабета на вечарыну знаёмстваў, для тых, каму за трыццаць. Падыйшоў да яе прыстойны мужчына, у гарнітуры. Патанчылі. Той яе да сябе запрасіў. Прыйшлі. Ён кабету тую ў гасьцёўні пасадзіў, а сам на кухню пайшоў, каву гатаваць. Праз некаторы час адчыніліся дзьверы з кухні і зьявіўся той мужчына: у руках спод, на сподзе кава, а сам на ролікавых каньках і голы...

... расказвалі, што з Дому друку выйшла на прыпынак голая дзяўчына, толькі чаравікі на абцасах-шпільках, рыдыкюль і каралі, зайшла ў тралейбус, скасавала квіток і каля політэхнічнага інстытуту выйшла. Адразу ж да яе хлопец падбег і плашч на плечы накінуў, селі яны ў чорную машыну, што іх чакала і зьехалі...

... пайшла чутка, што на тралейбусах нейкія шаленцы езьдзяць і ў таўкатні атручанымі голкамі дзяцей колюць, і што адную дзяўчыну ўжо злавілі, але яна нікога са сваіх хаўрусьнікаў ня выдала. Казалі, што адзін хлопец ехаў з сушонаю рыбінай у газэціне і выпадкова чалвека сіним хвастом кальнуў. І што таго хлопца амаль не забілі...

... расказвалі, што пачалі зьнікаць дзеці, пойдуць на двор і не вяртаюцца. А потым неяк на скрыжаваньні перакулілася машына хуткае дапамогі і зь яе на асфальт вываліліся дзіцячыя трупы. А трупы ўсе парэзаныя, у кожнага ныркі выдаленыя. Гэта дактары дзяцей кралі й за грошы ныркі перасаджвалі...

... казалі, што прыехаў тралейбус на канцовы прыпынак, усе выйшлі, а адна дзяўчына ў чорных акулярах каля вакна сядзець засталася. Падыйшоў да яе вадзіла, за плячо крануў — не азвалася, ён тады ёй акуляры зьняў, хацеў паглядзець, ці ня сьпіць, а ў яе замест вачэй вата напханая, і крывёй набрыняла...

... расказвалі, што адна жонка, якой мужык здраджваў, напаіла яго. Пакуль ён спаў, яна яго распранула, прывязала да ложка, узяла нож і выклікала хуткую дапамогу. Як убачыла праз вакно, што дактары прыехалі, дык і адрэзала яму чэляс...

... расказвалі, нейкая старая ў аўтобусе ехала. А як выходзіць ёй, азірнулася ў дзьвярох і сказала, што на такі дзень такога месяцу памрэ Машэраў, а калі хто ня верыць, дык на наступным прыпынку зойдзе вайсковец і на ейнае месца сядзе... На наступным прыпынку, сапраўды, зайшоў прапаршчык і сеў там, дзе казала старая, і загінуў Машэраў у вызначаны яму дзень...

... расказвалі, што ехаў у тралейбусе бацька з малым і ўсё малога палохаў, што маці раскажа, як той яго ня слухаецца, а малы яму гучна на ўвесь тралейбус сказаў: "А я тады мамцы раскажу, як ты ў чарупіну на кухні, дзе посуд мыюць, сцаў"...

... а яшчэ казалі, што нарадзіўся ў раддоме, які насупраць КГБ, хлопчык з крыламі, і што толькі сабраліся яму дактары тыя крылы рэзаць, ён і сказаў: "Зіма была адліжная, вясна позьняя, лета халоднае, а восень будзе крывавая"...

Нататкі з альбому

Антон Сіюль

* * *

Калі чалавек набывае акварыюм, ён насыпае туды глебу, садзіць расьліны, запускае сьлімакоў, рыбаў, ракаў. Ён адчувае сябе Творцам жыцьця... Калі мянчук зьяжджае зь Менску, ён можа тварыць свой горад ва ўласным уяўленьні — без пагрозы, што ягоны твор будзе зруйнаваны рэчаіснасьцю пры сутыкненьні зь першай чаргой, з зачыненымі дзьвярыма кавярні, зь бясконцай чарадой панылых, разгубленых твараў. Калі ты звонку — можна адчуць сябе Творцам.

* * *

Пра Менскае паганскае капішча дазналіся толькі пасьля таго, як яго зграблі экскаватарным каўшом падчас будаўніцтва мэтро каля піўбара «Сьвіслач». Падобна, што і свой стары вакзал менчукі палюбілі пасьля таго, як яго ня стала... Да мовы таксама ставіліся інакш, пакуль яна не загучала на менскіх вуліцах.

* * *

Выгляд страхі значыць для будынка столькі, колькі форма галаўнога ўбору для чалавека. Ці можна, напрыклад, уявіць сабе Каліноўскага ў кепцы, а Коласа ў цыліндры? Калі глядзіш на бакавы фасад менскага Сьв.-Духава сабору з-за ракі, цяжка пазбыцца ўражаньня, што дзьве велізарныя вежы зараз перакуляць сам сабор. Нізкі дах халоднага тону зьліваецца зь небам, а ніжні ярус вежаў надта грувасткі бяз колішняй сьпічастай страхі з лускою дахоўкі.

* * *

Галоўным вынікам гарачых дыскусій пра лёс Верхняга гораду ў Менску сталі клюбы, талокі, беларускі рух. Цяпер рух рушыў наперад, а ззаду застаўся Верхні горад, са сваім лёсам.

* * *

Шпацыруючы цэнтрам Менску, я не магу пазбыцца думкі пра тое, што ўсе гэтыя калёны, пілёны ды балясіны паўсталі за адно пасьляваеннае дзесяцігодзьдзе. Муляры, тынкоўшчыкі, альфрэйшчыкі... Колькі іх было?..

Неяк едучы ў ліфце з колішнім консулам колішняй ГДР, я высьвятліў, што ён ня любіць раён плошчы Перамогі, і нягледзячы на тое, што гэта зусім блізка ад консуляту, зусім не бывае там. "Чаму?" — пытаюся. "А я яе будаваў, — адказвае ён, — у канцы саракавых. Як палонны..."

Будматэрыял тады знаходзілі, між іншым, на могілках. Гэтак партал дому афіцэраў выклалі жыдоўскімі надмагільнымі плітамі. А лішку з друзам ссыпалі ў двары, дзе яны ляжаць да сёньня.

падлізьніцкі, ці то кпліва-насьмешлівы голас штурмана Гадэнкі, цяпер удвая прыкры й праціўны. Юрку аж здрыганула. "Чакай, будзе зараз і табе крыжык", — падумаў толькі ён, і ўголас рэзка кінуў у мікрафон: "Не вучыць! Яйцы курыцу...". Тут жа, праўда, мільганула, што й "курыца" ад "яец" ня вельмі адыйшлася — Юрку звычайна адразу ж накручваліся думкі, як ён называў, "супраць сябе" — і, можа, гадзіч, мае рацыю. Але ж, трэба канчаць і з гэтым, і зь ім. Толькі яшчэ — апошнюю "порцыю"...

Ён пачаў спушчаць рэштку бомбаў абы як, "на маны", пільна сочачы ў люстэрка перад сабою захоўваньне свайго штурмана. А той — якраз добра! — прыгнуўшыся, сам сачыў кірунак бомбаў і выбухі. Юркава рука ўжо моцна сьціскала ў кішэні сьцюдзёную сталь рэвальвэру. Круткі паварот назад — і проста ў цемя, раз-по-раз... Раськірэчыўся ніцма, як бы адбіваючы земны паклон. Гатоў — гэта ня бомбай у крыжык...

Зьнізу, пад самым самалётам, які ўсё яшчэ йшоў вельмі нізка, кэрхнулі залпам гарматы. "Разьвітальны салют па бясцэнным таварышу Гадэнку. Паў, не, — раскірэчыўся гэройскай сьмерцяй. Дадзём і мы ад сябе", удаючы ўрачысты тон савецкіх мітынговых прамоўцаў, праказаў Юрка ўголас, хоць за гудам матору сам сябе й не рашчуў, ды скінуў рэштку бомбаў, што яшчэ засталіся. Але раптам зрабілася зноў крыху нядобра, так, як там, над царквою... Як бы з гэтым Гадэнкам адарвалася ў сярэдзіне нешта, ды адарвалася ня так, каб аблегчыць, як гэтыя во бомбы, летучы далоў, а каб наадварот — прыціснуць, прыгнесьці да зямлі. Гадэнка — гад, а ўсё ж — чалавек. "У постаці чалавека". Гэта — "постаць чалавека", гэтая — раскірэчана-распластаная? Усё ж — Юрка сяньня забіў чалавека. Ды ці аднаго ўжо забіў за сваю лятунскую службу, хоць бы сабе мо й сягоньня? Але каб так проста — з рукі — у галаву...

Юрка глядзеў на сваю ахвяру, і было нек і цяжка, і гадка, і вусьцішна, і мо крыху нават — шкада... Самалёт хістанула на бок, і Юрка кінуўся да стырна. Але ж, за гэтай дурной псыхалёгіяй гатоў і кіраваньне згубіць, і галавой налажыць сам. Ды яму лёгка ўдалося выправіць машыну, і ён пачаў зноў набіраць вышыню. Азірнуўся яшчэ раз на Гадэнку. Скінуць хіба далоў? Не, хай ляціць із самалётам — сваёй дамавінай. Скідацца пара самому. Парашут — у парадку.

Курс самалёту — насьлепа, вышэй і — на захад, як далей ад "дому".

Юрка зарыентаваўся ў мясцовасьці. Ад свайго "раёну" ён адляцеўся ладна. На паўдня. Якраз добра — скочыць тут дзе ў лясок, і — бліжэй да Веры, барджэй дойдзецца...

Паветра рванула ў вадчынены люк. Пераймай, зямля, бывай, паветра! Юрка Галушка апошняй сяньня "галушкай" вытрасаецца на зямлю.

Жывая яшчэ сэрцам матору машына зь нежывым пасажырам паляцела далей няведамаю дарогай да няведамага канца.

VIII.

Прыземліўся, як казалі ў іх, "на зэкс" — акурат пры дарозе, у мокрай ад ночнае расы прыдарожнай траве. Паабапал цёмнымі сьценкамі бег, прысядаючы, негусты, здаецца, лясок. Дзе ж бы гэта? Усёдна, пакуль не разьвідняе — не зарыентуешся. Пераседзець тымчасам у ляску зь беражку.

Вызваліўшыся ад парашуту, Юрка адчуў як бы вызваленьне ад усяго, што засталося там. Мільганулі яшчэ ў памяці Віктар, Валік, "Макрыца", раськірэчаны сьмерцяй Гадэнка, ды цяпер ужо не кранала нічога, — хай прамільгаюць і застаюцца там, не вяртаючыся ніколі навет і ў думках. Думкі цяпер — наперад, да Веры, да блізкой сустрэчы. Як гэта будзе? Сказаць ёй адразу?

Ды і ў гэтым кірунку думкі штось ня йшлі, не хацелася й падганяць іх штучна, адчулася ў іх раптам нейкая ўтома, млявасьць. Дык няхай — будзе яшчэ час, а цяпер — адпачыць і ад думак, і ад усяго. Даволі было сягоньня "работы"...

Прабіраючыся ўскрайкам лесу, спаткнуўся на пянчук. Тут і прысесьці, побач, да дрэва можна й прыхінуцца. Добра! Можна было б і прымгнуць, задрымаць хоць крыху, ня шкодзіла б дзеля адпачынку, дзеля сьвежасьці...

Але сон, як і думкі, ня йшоў. Няхай і так! Усё ж было добра, і гэтае "добра" абапіралася можа на адным адчуваньні: на зямлі, на "гэтым" баку, недалёка ад мэты. Так і праседзелася нейкі час, заўсёды ў такіх разох, бязь меры — нядоўга й некаротка, як у тых казках. Толькі крыха-па-крысе пачынаў прабіраць начавы халадок. Гэтыя ночы, хоць ужо й перад саменькім летам, бываюць-ткі залкаватыя. І гэта ж у лесе, а што, каб на полі? Падацца хіба крышку яшчэ больш у лес, павінна быць зацішней.

Юрка ўстаў із свайго пянчука і пачаў прабірацца далей у лес, пасьвечваючы сабе прадбачліва ўзятым кішэнным ліхтарыкам. Пад нагамі пачынала крыху мякчэць і макрэць — каб ня ўбіцца ў якое балота? Ён зьмяніў кірунак, узяўшы крыху ўбок наўскаса, як здавалася, на сушэйшае. І раптам, узьняўшы нек галаву і глянуўшы перад сабою, прыстояў. Наперадзе, праўда, далекавата яшчэ адсюль, па вяршалінах дрэваў гулялі нейкія сла-

Ордэн Шчаснай Панны Марыі з гары Кармэль

Алег Дзярновіч

(Пачатак у № 8)

Найбольш моцнае ўражаньне пры наведваньні кармэліцкіх касьцёлаў на Беларусі ствараюць фрэскі. Мова йдзе найперш пра кляштары чаравіковых кармэлітаў на ўсходзе краіны — у Магілёве ды Мсьціславе. Думка выразна фіксуе гэткае рэгіянальнае вылучэньне. А найбольш узрушваюць і, як гэта ні дзіўна, даюць уяўленьне пра сьветапогляд кармэлітаў фрэскі з гістарычным (а не эвангельскім) сюжэтам.

Эфэкт дасягаецца праз супрацьпастаўленьне дынамікі й статыкі. У кампазыцыі «Трубяцкая разьня» (Мсьціслаў) маскоўскія ваяры — вельмі рухавыя, ракурсы — рэзкія, рукавы кашуляў засуканыя да локцяў, твары намаляваныя чырвона-бурнатнымі мазкамі. Ксяндзы, якіх забіваюць — наадварот — статычна спакойныя. Сузіральнасьць прысутнічае і ў другой кампазыцыі — «Узяцьце Мсьціслава расейскімі войскамі». Над местам, ахопленым пажарам, — цёмна-зялёныя кучавыя аблокі. Кірасы, панцыры, тарчы. Жоўта-аранжавыя блікі полымя ўжо на царкве, што стаіць вышэй за ўсе пабудовы, на гары. Але на пярэднім пляне — два рыцары, якія ня ў бітве, але абмяркоўваюць падзею. І нам прапаноўваюць быць больш уважлівымі. Мастак, натуральна, ствараў фрэску па-свойму, сэнс жа закладаўся кармэлітамі.

Істотна, такім чынам, што кармэліты, маючы ўласны досьвед гістарычных спрэчак (з тымі ж езуітамі — *НН* № 8), асаблівы склад гістарычнае сьвядомасьці, прынесьлі свае ўяўленьні й на Беларусь. Яны абсарбавалі рэальны гістарычны матэрыял і апэлююць да дзеяў краю, у якім знаходзяцца. Іхняе місыянэрства патрабавала добрага веданьня мясцовае гісторыі.

Тапагрфаваньне кляштараў чаравіковых кармэлітаў паказвае, што бальшыня іх (прычым — найбольш значных, у тым ліку і ў мастацкім пляне) знаходзіцца на ўсходзе Беларусі, у Падняпроўі, там, дзе мала кляштараў іншых рымскіх законаў, дзе зь сярэдзіны XVII ст. усталёўваецца трывалы балянс — гэта вуніяцкі край з рыма-каталіцкаю прысутнасьцю ў гарадох і з кампактным пасяленьнем праваслаўных у Магілёве. Шмат у такім раскладзе становіцца зразумела, калі ўлічыць, што кармэліты ў набажэнстве скарыстоўвалі й грэка-каталіцкі абрад. Для іх прынцыповае было ўзмацненьне каталіцтва ўвогуле. Паколькі сам кармэліцкі закон выйшаў з Усходу, настолькі традыцыйна адчувальная для яго мяжа паміж хрысьціянствам і нехрысьціянствам, і ў меншай ступені істотныя лякальныя адрозьненьні ў самім хрысьціянстве. Арыенталізм (у сэньсе разуменьня і ўсходняга хрысьціянства) і талеранцыя спрыялі пашырэньню кармэлітаў на Беларусі й Літве.

Існавалі на Беларусі й кармэліты босыя. Прыхільнікі гэтай рэгулы вызначаліся ня толькі суворасьцю (адносіны да абутку; ложак замяняла дошка, пакрытая тканінай), але й найбольшай дэмакратычнасьцю нутраной арганізацыі — выбарнасьцю праз капітулы асноўных пасадаў. Вось жа менавіта суворасьць сталася той асноўнаю рысай, паводле якой і ўспрымалі ў нас кармэлітаў, нягледзячы на памяркоўнасьць першапачатковай рэгулы.

Выкарыстаньне прадстаўнікамі "босае" галіны Ордэну практыкі ўмярцьвеньня плоці зьмяніла больш раньнія погляды на гэты закон. Невыпадкова многія кармэліты вядомыя як фляґелянты — тыя, хто рэгулярна займаўся самалупцаваньнем. Згода чалавека на такі лад жыцьця прадугледжвала й пэўную ступень падрыхтоўкі, што часам межавала з псыхічнай самарэгуляцыяй. Распавядаюць пра аднаго кармэліцкага манаха Аляксандра, які караў сябе бізуном да тае пары, пакуль літаральна не губляў сілы. Потым дзеля працягу экзэкуцыі ён клікаў каго-небудзь з прыслужнікаў на дапамогу. Але калі ніхто не прыходзіў, ён сядаў і духова, у думках прымаў удары, рэканструюючы ўсю працэдуру ў сваім уяўленьні.

Босыя кармэліты былі яшчэ большыя сузіральнікі, чым чаравіковыя: абавязкова дзьве гадзіны штодзённа пакідаліся дзеля развагаў. Хіба дзякуючы гэтаму сярод босых кармэлітаў досыць шырока разьвітая літаратурная й музычная творчасьць.

Мапа кляштараў босых кармэлітаў (а з 1737 яны мелі асобную літоўскую правінцыю Сьвятога Казімера) выглядае так:

1. ВІЛЬНЯ, каля Вострае брамы. У гонар Сьв. Тэрэзы. Кляштар да дзейнага касьцёла прыбудаваў падканцлер Стафан Пац. У 1844 кляштар замкнёны. Сьвятыня краю — абраз Вострабрамскае Божае Маці — знаходзіцца ў гэтых мурох.

2. ВІЛЬНЯ, "Завілейскі". Фундаваны ў канцы XVII ст. Агінскім. Зачынены пасьля паўстаньня ў 1832. У 1837, калі Вяльля падмыла бераг, кляштар разваліўся ды ўпаў з гары.

3. ГЛЫБОКАЕ. Касьцёл Божай Маці ў Небе Каранаванай. Кляштар у 1639 фундаваў мсьціслаўскі ваявода Язэп Корсак. Гэта быў велізарны комплекс са шпіталём, парафіяльнай школай, бібліятэкай, музычнай вучэльняй, аптэкай... Зачынены ў 1862. Цяпер у былым касьцёле — царква Раства Багародзіцы. Насупраць, праз пляц, знаходзіцца касьцёл, збудаваны Янам Х.Глаўбіцам. Два гэтыя будынкі й сёньня фармуюць абліччa плошчы.

4. ГОРАДНЯ. Касьцёл у гонар Падняцьця Сьв. Крыжа. Кляштар фундаваны ў 1668 гарадзенскім старостам Андрэем Катовічам. Зачынены ў 1845. У 1904 будынкі перарobленыя пад кашары.

5. МЕНСК. Пабудаваны ў 1698 у раёне Ракаўскага прадмесьця. Сярод фундатараў — Антоні Сыракомля, Тэадор Ваньковіч... (усё знакамітыя менскія роды). У 1832 зачынены. Ня ведаю нават, дзе падмуркі.

6. ПІНСК. Касьцёл Сьв. Казімера. У 1734 фундаваны багатым беларускім бюргерам Сымонам Асоўскім, ляндвойтам (намесьнікам войта) магдэбурскім. У 1832 кляштар скасаваны, потым разабраны.

7. МЯДЗЕЛ. Касьцёл Сьв. Юстына. У 1754 фундаваны Антоніем Кошыцам. У 1832 зачынены. Цікавы касьцёл захаваўся.

8. ГУДАГАЙ. Фундацыя Войнаў 1764. У 1832 зачынены расейскімі ўладамі. Драўляны касьцёл на гэтай апошняй памежнай чыгуначнай станцыі захаваўся.

Жаночы кляштар босых кармэлітаў існаваў адзіны на ўвесь край — у Вільні, у гонар Сьв. Язэпа. Фундаваны Стафанам Пацам у 1638. Зачынены ў 1876, па загадзе каляніяльных уладаў разабраны, на ягоным мейсцы ў гонар перамогі (над кармэліткамі) наладжаны кірмаш.

Такім чынам, босыя кармэліты засноўвалі свае кляштары на захадзе Беларусі, у рэгіёне большага пашырэньня рыма-каталіцтва. Аскеза — ня самы спрыяльны сродак у місыянэрстве. Апроч таго, сваю задачу яны бачылі перш ва ўдасканаленьні ладу рыма-каталіцкага жыцьця, і міжканфэсыйныя праблемы займалі іх найменш. Але грэка-каталіцкі абрад ужывалі й яны, напрыклад, у Вострай браме.

Як і чаравіковыя, босыя кармэліты носяць брунатныя рызы. Асаблівае мейсца ў вопратцы (і ў сьветапоглядзе) займаюць scapulare (наплечнікі) — дзьве палоскі сьветла-шэрае тканіны, што зьвешваюцца на грудзі й на сьпіну, замацаваныя на плячох. Лічыцца, гэта вопратка, якую ў знак адметнасьці кармэлітам прынесла сама Божая Маці. Тыя, хто носіць scapulare, будуць выратаваныя.

Такія сьцьверджаньні выклікаюць моцную крытыку з боку праваслаўных тэолягаў. Тут погляды дзьвюх хрысьціянскіх канфэсіяў разыходзяцца. Наагул жа, у каталікоў больш увагі надаецца матэрыяльным аб'ектам, менавіта іх часьцей дасягае сакральнасьць, а ў некаторых выпадках яна дасягаецца й праз іх. Дзякуючы ў тым ліку й гэтаму, каталіцтва як практыка у большай ступені падлягае мадэрнізацыі. Затое праваслаўе можа ў большай ступені апэляваць да традыцыяналізму, да вернасьці канонам раньняга хрысьціянства. Зразумела, усё гэта я кажу як сьвецкі чалавек.

У Новым часе кармэліты — адзін з самых дынамічных законаў. Значная колькасьць кляштараў у ЗША, Мэсапатаміі, на Карыбах узьнікла ў XX ст.

"Кармэль" з гэбрайскае — "парк", "сад". І сёньня на гары Кармэль квітнеюць лаўровыя й алейныя дрэвы, гіяцынты.

Barbastella Barbastella

"Вось сымбаль твой, забыты краю родны!"

Як вядома з *НН* № 8, сваіх сысуноў у Новай Зэляндыі не было. А першымі да гэтых выспаў дасягнулі два віды кажаноў, бо таму, хто ўмее лётаць, адлегласьць — невялікая перашкода. На Беларусі ж відавы склад скрыдларукіх нашмат багацейшы. 4 зь іх ужо нават патрапілі ў Чырвоную кнігу. Разам з шыракавушкай эўрапейскай.

Называецца гэтая шыракавушка (Barbastella Barbastella) эўрапейскай таму, што жыве выключна ў Эўропе. Натуральна, усходняя мяжа ейнага арэалу прыпадае на Беларусь. Гэта зусім маленькі кажанок сямейства гладканосых, усяго 9-14 гр. вагі, мае надта вялікія (са чвэрць тулава даўжынёю) вушы, якія зрасьліся каля галавы разам. Крылы мае досыць вузкія для кажаноў, але лётае порстка, зьнянацку рэзка паварочвае ў паветры. Жыве ў дуплах, часам за шалёўкаю будынкаў, а па начох нястомна сілкуецца кузюркамі ды інсэктамі.

Падобна, што шыракавушка хітрэйшая за іншых кажаноў, бо ня толькі палюе ў паветры, але й ахайна выцягвае сонных матылёў зь іхніх схованак. А пасьля цэлы дзень яна сьпіць разам са сваёй калёніяй. У першай палове лета гэтыя калёніі яшчэ невялікія, а пад зіму ў іх зьбіраюцца сотні шыракавушак, і зімуюць, як тое належыць кажанам, у скляпеньнях, дзе "замінаюць" людзям.

Нягледзячы на тое, што шыракавушка — карысны санітар і зусім бескарысная як прамысловая жывёліна, сустракаецца яна ў нас надзвычай рэдка. Адзіная ў яе "ахова" ад чалавека — штраф у 10 рублёў, які зацьверджаны ў 1978 годзе. Вушасты кажан ацэнены па вазе! (Як, зрэшты, і ўсе астатнія. Напрыклад, дзік каштуе браканьеру 300 рбл.) Дзіўна, — а чаму не па вушах?..

Каханы горад

быя водбліскі. Хіба ад ягонага ліхтарыка? Згасіў, не — тое самае. Мусіць, вогнішча нейдзе. Дык лепш ня рыпацца далей — мала на каго можна яшчэ напароцца. Сьвежы ж яшчэ тут зусім чалавек, хто іх ведае, што тут у іх і як, якія парадкі...

Аднак, усё ж брала цікавасьць. Юрка стаяў, напружана ўслухваючыся і ўглядаючыся перад сабою. Пакрысе рашчулася — не, хіба ж не здавалася — трэск поламя і — ці не галасы?.. Эге, дык назад...

Ды цікавасьць брала ўсё ж сваё — падцікацца бліжэй, падгледзець хоць. "Можна, толькі асьцярожна", — часам любіў гаварыць сабе Юрка. І кіруючыся гэтым правілам, ён памалу пачаў прадзірацца далей, на тое трымценьне водбліскаў. Неўзабаве не было ўжо няпэўнасьці — вогнішча й галасы, здаецца, дзіцячыя. Дзеці ўначы ў лесе? Начлег? Але ж, здаецца, скрозь лес. Вось раптам адтуль проста на Юрку затупаў нехта, неяк медзьведзявата. Юрка застыг, прытуліўшыся да дрэва. Тупат спыніўся недалёка ад яго, і пачуўся трэск — нехта ламаў, мусіць, сухастоінку на цяпло. Ламаў доўга, відаць, што нейкі малы. Юрка мусіў чакаць, не варушачыся. Вось павалок па зямлі, барануючы галінамі. Юрка памалу пачаў пасоўвацца сьледам тых гукаў. Далей трэба было ўжо падыходзіць, хаваючыся за дрэвамі. І нарэшце-ткі вачом адкрылася, як і меркаваў: невялічкая, мусіць балацяная, палянка сярод лесу, вогнішча ды пры ім — чатыры хлапчукі. Адзін, зусім малы — мусіць, той, што ламаў і валок сухастоіну, падкладае ў цяпло. Другі стаіць так, і двух яшчэ, расьцягнуўшыся на зямлі, узлокціўшыся, тварамі да цяпла. Падыйсьці хіба няма асаблівае небясьпекі, і цікава, дый зарыентавацца, пэўна, памогуць. Толькі — скінуць хіба гэты камбінэзон, зраджвае ж адразу? Але "кавалерчыкам" ці ня будзе больш падазрона? Дый прадрыжысься да раньня ад холаду, хіба, што каля вогнішча... Ды што там — малых баяцца? Барджджэй якраз іх напалохаць можна.

І Юрка, не хаваючыся больш, запраставаў да вогнішча. Тыя пачулі ўжо, начыпурыліся, павярнулі галовы ў ягоным кірунку, углядаючыся ў цемру, але больш ніяк не зьмянілі паставаў — нат два, што ляжалі, ня ўсталі зь зямлі, Сполаху, значыцца, ня выйшла.

— Здаровы, мужчыны! — вясёла прывітаўся Юрка, падыйшоўшы.

— Здрастуйця, — адказаў за ўсіх малы, і ўсе прыглядаліся далей, больш зь цікавасьцяй, чымся із сполахам, або можа ўмелі ўжо схаваць яго.

— Начлег? — спытаўся Юрка.

Усе маўчалі. Толькі пачакаўшы, адзін із тых, што ляжалі, працягнуў ціха, нек няўпэўнена:

— Начлег...

— А самі адкуль будзеце? — бітка пачаў допыт ізноў малы, адразу паставіўшы Юрку да шуканьня належнага адказу.

— Што ты, Мечык, бязвокі? — кінуў яму ціха той, што стаяў.

— Да хлопцаў? — не ўтаймоўваўся малы.

— Да якіх хлопцаў?

— Ды да Юзік... — ён заціўся і дадаў цішэй, з асьцярогаю: — да парцізантаў.

"Вось табе й штука — нейдзе й гэтыя тут... Дрэнь, і не падумалася зусім. Так блізка ад гораду?" — занепакоіўся Юрка. Ды нельга было цягнуць з адказам.

— Не, ня знаю ніякіх такіх.

— А-а? — недаверліва працягнуў малы. — А чаму ж па-ра-шуцісты? — вымавіў ён, расьцягваючы не такое ўжо, відаць, нязвыклае слова.

— А ты што... бачыў такіх?

— Іга, колькі хочаце, — борзьдзенька адказаў, ня даўшы й разьзявіцца малому, другі зь зямлі, што маўчаў дагэтуль, — як пачне сыпаць — як гарохам...

— Сам ты гарохам сыплеш, — стала абарваў яго малы, трапна характаразуючы пры гэтым спосаб гаворкі сябрука.

— Ты ўжо вельмі, Мечык...

— Ого, дык вы, бачу, пісьменныя ўсе! — вясёла праказаў Юрка, паставіўшы падсесьці да хлапчукоў, да цяпла. Побач зь ім зараз жа ўсадавіўся й той пракідкі малы.

— Але ты, Мечык, — зьвярнуўся да яго Юрка, хоць і ўсякіх бачыў, а такіх як я, — пэўна, што не...

— Во... а чаму вы ведаеце, што я — Мечык? — ускінуўся той адразу.

— Цябе ж, браце, па ўсім сьвеце ведаюць, — адказаў за Юрку той, што ўсё яшчэ стаяў, і цяпер, поркаючы палкаю, папраўляў цяпло. Ды тут жа й растлумачыў: — Дзядзя ж чуў, як мы на цябе казалі.

— А-а, — крыху расчаравана працягнуў Мечык, але зараз жа падсунуўся бліжэй да Юркі і нават лопнуўшы яго ўжо панібрацка па калене ды хітратаямніча падміргнуўшы, паўшэптам прапалатаў: — А мы ведаем, дзе цяпер хлопцы...

— Непатрэбныя мне зусім вашыя хлопцы, Мечык, — адказаў Юрка.

Дзёньнік прыватнага чалавека

Ад Рэдакцыі

* * *

Рэфэрэндуму на Беларусі ня будзе. Дэпутаты змовіліся супраць здаровага сэнсу. Я думаю, калі б ініцыятарам такога самага рэфэрэндуму быў Вярхоўны Савет, а перад БНФ стаяла задача сабраць галасы супраць, дык столькі (каля паўмільёну) яны не сабралі б нізавошта... Прыклад марнае ў наш час антыноміі.

* * *

Яшчэ прыклад. Кажуць, у часе нядаўняе правапіснае канфэрэнцыі настаўніцкі "актыў" надта выступаў супраць мяккага знаку, і наогул удзельнікам канфэрэнцыі было не да тога, бо сьпяшаліся "на Марыяну". Я думаю, калі б ініцыятарамі вяртаньня "ь" былі АН, ТБМ ды іншыя афіцыёзныя структуры, тады настаўнікі гэтак жа горача выказваліся б за яго. І гэтак жа сьпяшаліся б "на Марыяну".

* * *

Сындром пэрманэнтнага адраджанізму — тэма Калёквіюму *НН* (на сс. 22-23). Сындром пачынальніцтва: не працягваць справу папярэднікаў, а пачынаць кожны раз на новым мейсцы. Сапраўды, "так можна адраджацца бясконца". У сьвядомасьці няма яшчэ ані каліва кансэрватызму, каб сказаць: "ня мы будавалі, ня нам і руйнаваць". Адсюль і гэтая дыскусія пра дзяржаўны гімн з выглядам першапраходцаў-сыгнатараў, нібыта такога гімну не йснуе з 1918 году. Калі можна не шанаваць пастановы папярэднікаў, калі можна выправіць Багдановіча, Косьцевіча ці Клімковіча й лічыць, што ты ў гэтым сьвеце першы й апошні — тады можна ўсё. Толькі ненадоўга. Калі сваіх аўтарытэтаў у нацыі няма ў мінуласьці, дык іх ня будзе і ў сучаснасьці. Выбіраючы "іншы гімн", сучасныя выбіральшчыкі на самой справе выбіраюць ня гімн, а "іншую Беларусь". Занятак беларушчынай — не нарошчваньне новых паверхаў, на якія прыходзілі б усё новыя людзі, а — нулявыя цыклы, кінутыя падмуркі — адзін, тры, пяць... Па-ранейшаму актуальна гучаць словы нейкага чэкіста, які казаў, што для ліквідацыі праблемы беларускага нацыяналізму дастаткова аднаго вагона. На пазьнякоў хопіць, а астатнія зноў перафарбуюцца.

Крыху спалоханы венскі госьць

На Жыгімонта 12/2

Напрыканцы кастрычніка, калі пачаліся ўжо восеньскія халады, а ў Вільні ўсё ніяк не ўключалі ацяпленьне, у Рэдакцыі *НН* пабываў госьць з Аўстрыі сп. Гэрбэрт Гартль. Дзякуючы цяплу ў рэдакцыйным памяшканьні (дамы на Жыгімонта, 12 абаграваюцца печамі) і добрай кампаніі (з Гэрбэртам быў ягоны сябра — менскі фатограф Уладзімер Парфянок), размова доўжылася некалькі гадзін.

Сп. Гартль — філёляг і пэдагог, нарадзіўся ў Зальцбургу, мовы — італійскую ды францускую — вывучаў у Інсбруку, выкладаў нямецкую ў Будапэшце, сёньня мае свой кніжны гандаль у Вене. Цікава, што прывяло яго ў Вільню?

— Наогул я ехаў у Рыгу, дзе меўся выкладаць ва ўнівэрсытэце нямецкую мову. Вырашыў пазнаёміцца з гэтымі краінамі, бо далей на ўсход ад Будапэшту ніколі ня быў.

— Якое першае ўражаньне ад Летувы?

— Прыляцеў у аэрапорт — нібы прыехаў на аўтобусны прыпынак. Ніякага кантролю, як, зрэшты, і сэрвісу. Выйшаў з аэрапорту — і ня ведаеш, што далей. Вельмі няёмка. Потым, пакуль ехалі аўтобусам — за вакном толькі дрэвы, ніякай прамысловасьці, ніякай інфраструктуры.

— Вы пабывалі яшчэ ў Троках і ў Коўне...

— Так, у Троках гэтым часам быў кароль Швэцыі, а мы не змаглі нідзе пад'есьці, замак быў зачынены, а болей там няма чаго рабіць, апроч хіба пары фотаздымкаў. Дык нашто столькі рэклямы, калі не гарантуюць нават кавы?

У Коўне шмат лепей, чыста, хораша, прыстойны сэрвіс. Праўда, няма гарачай вады і ацяпленьня. Нашыя знаёмыя адаграюцца кухоннымі газавымі плітамі. Гэта дзівіць. На вуліцах увечары няма сьвятла. Але людзі ўсё ж вальнейшыя, чым у Вільні.

— Паміж ковенцамі й віленчукамі заўважная розьніца?

— Так, у Вільні відаць славян. Многія стомленыя й заклапочаныя.

— Ці да прыезду сюды Вы ведалі, што тут багата беларусаў?

— Я ведаў, што гэта польскі горад.

— А што Вы цяпер ведаеце пра Летуву?

— Ультрааграрная, ультракаталіцкая й этнаграфічная! А ўвогуле было вельмі цікава. Вільня — надзвычай прыгожы горад. Архітэктура, рэльеф, рака — адно хараство. І шмат беларусаў.

— Вы цяпер гандлюеце кнігамі й газэтамі. Як Вам *НН*?

— Для мяне гэта сэнсацыя! Вялікая прыгожая газэта, па-беларуску, у Вільні. Некамуністычная...

— ?

— Беларусь для Эўропы — гэта камуністы, ракеты, Чарнобыль.

— А яшчэ?

— Самыя вялікія ў Эўропе балоты... Прыпяць, Нёман, Дняпро... Шмат салдацкіх магілаў за ўсе войны. Шмат нямецкіх магіл. Гарады: Горадня, Берасьце, Баранавічы, Жлобін, Гомель.

— Нават Жлобін...

— У Жлобіне аўстрыйцы збудавалі завод. На адкрыцьцё прыляцеў канцлер Б.Крайскі. Аўстрыйскія лётчыкі ня ведалі, што ў Менску два аэрапорты, і сядалі ў Менск-1. Ахова была не папярэджаная й адкрыла стральбу. Пашкоджаны самалёт ледзьве сеў у Смалявічах. Пакуль яго рамантавалі, канцлера апроч Жлобіна звазілі яшчэ ў Хатынь. У нас гэтая гісторыя стала вядомая зусім нядаўна, бо Крайскі ўжо на пэнсіі. Вось такія веды пра Беларусь.

— Няма жаданьня завярнуць у Менск?

— Не-не. У мяне няма візы ў Беларусь, па-другое, я не паеду нават у Рыгу. Тут яшчэ вельмі бедна й цяжка.

IN MEMORIAM

31 кастрычніка 1992 г. ня стала праф. Міхася Ткачова — гісторыка, грамадзкага дзеяча, шчырага чалавека. Заўчасная сьмерць спыніла пляны вучонага, ягоныя кнігі й артыкулы засталіся ў спадчыну наступнікам. Ніжэй мы падаем бібліяграфію асноўных публікацый праф. М.Ткачова.

МАНАГРАФІІ

1. Белорусский феодальный город XIV-XVIII вв. (структура и организация обороны): Диссертация... д-ра ист. наук. Гродно, Гродн. гос. ун-т. 1985.
2. Организация обороны городов Белоруссии 14-18 вв.: Автореф. диссертации д-ра ист. наук. Менск, Інстытут гісторыі АН БССР, 1987.
3. Военное зодчество Белоруссии XIII-XVIII вв. (По памятникам сев.-зап. и юго-зап. Белоруссии): Автореф. диссертации... канд. ист. наук (00.06). Менск, Інст. гісторыі АН БССР, 1972.
4. Замкі Беларусі (XIII-XVIII стст.). Менск: Полымя, 1977 (1-е выд.); Менск. Полымя, 1987 (2-е выд па-расейску).
5. Абарончыя збудаваньні заходніх земель Беларусі XIII-XVIII стст. Менск: Навука і тэхніка, 1978.
6. Замкі і людзі. Менск: Навука і тэхніка, 1991.
7. Беларуская кафля. Менск: Беларусь, 1989 (разам з В.Собалем, А.Трусавым, У.Угрыновічам).
8. Старажытны Мсьціслаў. Менск: Полымя, 1992 (разам з А.Трусавым).
9. Вялікае мастацтва артылерыі. Менск: Навука і тэхніка, 1992 (разам з А.Бельскім).

РАЗЬДЗЕЛЫ У КАЛЕКТЫЎНЫХ МАНАГРАФІЯХ

10. Каменное зодчество // Очерки по археологии Белоруссии. Менск: Навука і тэхніка, 1972, ч. 2 (разам з Г.Штыхавым).
11. Асьвета і пэдагагічная думка Беларусі (са старажытных часоў да 1917 г.). Менск: Народная асьвета, 1985.
12. Гісторыя беларускага мастацтва, тт. 1-2. Менск: Навука і тэхніка, 1987-1988.

АРТЫКУЛЫ

13. Оборонительные сооружения городищ Северной Белоруссии дофеодальной поры // Тезисы докладов к конференции по археологии Белоруссии. Менск, 1969. С. 110-114.
14. Оборонительные сооружения городищ средней Белоруссии дофеодальной поры. Тамсама. С. 115-121.
15. Прорезка вала городища на р. Менке. Тамсама. С. 192-199.
16. Исследования памятников военного зодчества Белоруссии // Археологические открытия 1969 г. (Далей — АО). Масква, 1970. С. 311-312.
17. Исследования памятников оборонного зодчества Белоруссии // АО 1970 г. Масква, 1971. С. 307-308.
18. Лідзкі замак // Помнікі гісторыі і культуры Беларусі (далей ПГІКБ). 1971. № 2. С. 13-18.
19. Новае пра Сафійскі сабор // ПГІКБ. 1972. № 2. С. 18-23.
20. Археологические исследования в Гродно // АО 1971 г. Масква, 1972. С. 407-408 (разам зь Я.Зьверуга).
21. Исследования памятников оборонного зодчества Белоруссии // Тамсама. С. 408-409.
22. Вежы валынскага тыпу і іх распаўсюджаньне на Беларусі // Беларускія старажытнасьці. Менск, 1972. С. 312-331.
23. Исследования в Гродненской и Витебской областях // АО 1972 г. Масква, 1973. С. 369.
24. Ляхавіцкая фартэцыя // ПГКБ, 1973, № 1. С. 22-23 (разам з С.Цярохіным).
25. Работы отряда по изучению военного зодчества Белоруссии // АО 1973 г. Масква, 1974. С. 412-413.
26. Каменецкая вежа // Сельская газета. 1974, 20.02.
27. Полезный путеводитель // Сельская газета. 1974, 19.03. (Рэц. на кн.: Алексеев Л.В., По Западной Двине и Днепру в Белоруссии. Масква, 1974).
28. Новая сустрэча з археалёгіяй // Народная асьвета. 1975, № 4. С. 58-59. (Рэц. на кн.: Штыхаў Г.В. Ажываюць сівыя стагодзьдзі. Менск: Народная асьвета, 1974).
29. Архітэктура Кіеўскай Русі // БелСЭ. Т. XII. Менск, 1975. С. 587-589.
30. Работы в Белорусском Посожье // АО 1975 г. Масква, 1976. С. 427-428.
31. Скарбы старажытнага Ваўкавыска // Зьвязда. 1976, 8 кастр. (Рэц. на кн.: Зверуго Я.Г. Древний Волковыск X-XIV вв. Минск: Наука и техника, 1975).
32. Гісторыя, якую вярнулі народу // ПГКБ, 1975, № 4. С. 56-58 (Рэц. на кн.: Лысенко П.Ф. Города Туровской земли. Минск: Наука и техника, 1974).
33. Работы Посожского отряда // АО 1976 г. Масква, 1977. С. 417-418.
34. Работы Днепро-Двинского отряда // АО 1977 г. Масква, 1987. С. 429 (разам з А.Каралёвым).
35. Раскопки в Витебске // Тамсама. С. 425 (разам з Л.Калядзінскім і інш.).
36. Постигая истину // Нёман. 1980. № 7 С. 176-179.
37. Работы экспедиции Гродненского университета // АО 1981 г. Масква, 1983. С. 429-431.
38. Строительная техника и строительные материалы средневекового Витебска // Проблемы изучения древнего домостроительства в VIII-XIV вв. в северо-западной части СССР. Рига, 1983. С. 19-23 (разам з Л.Калядзінскім).
39. Итоги археологического изучения Витебска в 1976-1980 годах // Древнее государство и славяне. Материалы симпозиума, посвященного 1500-летию Киева. Менск, 1983. С. 69-71 (разам з Л.Калядзінскім).
40. Раскопкі на Верхнім замку // ПГІКБ. 1984. № 1. С. 35-37 (разам з Л.Калядзінскім).
41. Постройка древнего Витебска // Древнерусский город. Киев, 1984. С. 123-126 (разам з Л.Калядзінскім).
42. Себеж и его оборонительные сооружения в XV-XVIII вв. // Археология и история Пскова и Псковской земли. Псков, 1984. С. 40-41.
43. Изучение средневековых памятников Белоруссии // АО 1983 г. Масква, 1985. С. 407-408.
44. Драўляныя вырабы і дрэваапрацоўка ў сярэднявечным Віцебску // Помнікі культуры: Новыя адкрыцьці. Менск: Навука і тэхніка, 1985. С. 174-183 (разам з Л.Калядзінскім).
45. Средневековый Витебск // Тезисы докладов советской делегации на V-м Междунар. конгрессе славянской археологии. Масква, 1985. С. 1985. С. 71-74 (разам з Л.Калядзінскім і Т.Бубенька).
46. Раскопки оборонительной башни в Витебске // АО 1984 г. Масква, 1986. С. 339 (разам з Т.Бубенька).
47. Новыя знаходкі ў Старым Замку // Беларусь. 1987. № 12.
48. Памятник древнерусского зодчества в гродненском детинце // Памятники культуры. Новые открытия. 1987 г. Масква, 1988. С. 461-467 (разам з Л.Большаковым, П.Раппапортам і А.Трусавым).
49. Пісьменьнікі, гісторыя і "рэвізоры" // Полымя. 1989. № 7. С. 200-213.
50. Национальные символы: народ и история // Советская Белоруссия. 1989, 11-12.10.
51. Некаторыя вынікі археалягічнага вывучэньня акольнага горада Мсьціслава XII-XVIII стст. // Весці АН Беларусі. 1990. № 2. С. 80-88 (разам з А.Трусавым і А.Мяцельскім).
52. Манеты з Крычава і Мсьціслаўля // Спадчына. 1990. № 4. С. 70-71 (разам з А.Трусавым).
53. Нацыянальныя сімвалы: народ і гісторыя // З гісторыяй на "Вы". Менск, 1991. С. 331-354.
54. Некаторыя вынікі археалягічных раскопак у в. Дрысьвяты Браслаўскага р-ну // Браслаўскія чытаньні. Матэрыялы ІІ-й навукова-краязнаўчай канфэрэнцыі. Браслаў, 1991. С. 69-70.
55. Сафія Полацкая: партрэты // Спадчына. 1991. № 2. С. 44-48.
56. Археалягічныя помнікі г. Гродна // Археалягічныя помнікі Гродзеншчыны. Матэрыялы навукова-практычнай канфэрэнцыі. Горадня, 1992. С. 5-22.
57. Поселение на острове "Замок" озера Дрисвяты // Поселения Прибалтики с древнейших времен до XIV века. Тезисы докладов. Вільня, 1992. С. 80-83 (разам з Г.Семянчуком).

Таксама трэба ўлічыць каля трыццаці артыкулаў у Зборы помнікаў гісторыі і культуры Беларусі, артыкулы ў БелСЭ і ЭЛІМБел.

Бібліяграфію падрыхтавалі Альбіна і Генадзь Семянчукі.

— І нам яны непатрэбныя, — зусім, як стары, ажно нейкім басам праказаў Мечык. — Ні яны, ні... хто...

Гаворка спынілася. Хлапчукі думалі сабе нешта, гледзячы на вагонь.

— Эх, каб закурыць! — ізноў парушыў маўчанку Мечык.

— Ты курыш? — зьдзівіўся Юрка, зрэшты, прыгадаўшы, што й сам пачаў курыць мала большым.

— Яшчэ й як смаліць, — адказаў за Мечыка той, што "як гарохам сыпаў": — бацька ўжо дзяжыў-дзяжыў, дый рукой махнуў: няхай курыць, усёдна вайна...

Юрка дастаў з кішані папяросы й працягнуў Мечыку.

— Закуры, Мечык!

Той узяў важна, як выраслы, і пры сьвятле вогнішча прачытаў: "Дукат".

— А вы, хлопцы, таксама курыце?

Узялі яшчэ двух, толькі той, што ўсё поркаўся ў вогнішчы, адмовіўся: "Яшчэ нявучаны"...

— Эх, салодкая папяросіна! — пахваліў Мечык, сплёўваючы аднак.

— Чаго ж плюеш, калі саладка? — зацеміў на гэта "нявучаны", — ку-урэц!

"Перакурка" памалу зблізіла Юрку з хлапчукамі. Мо яшчэ й таму, што недалёка й сам ён пачуваў сябе ад такіх ды "ўмеў гаварыць" зь імі. Дык неўзабаве даведаўся ўсё: і што малыя жывуць тут, у лесе, як і бацькі іхныя там, далей, у зямлянках, і што на сяле не даюць жыць цяпер "Юзікавы хлопцы" — партызаны, і што такая цяпер вайна — ці выжыве чалавек... Пахваліліся хлопцы, што чулі, як сяньня "савет даваў на горад — усё гух ды гух", цьвердзілі, што было нават чуваць, як Юрка спушчаўся з парашутам: "Высака ішоў самалёт, а пасьля так — ш-ш-ш...". Але нек далі Юрку веры, ці прынамся ўдалі, што верацъ, быццам ён нічога супольнага ні зь "Юзікавымі", ні з "саветам" ня мае, і нават Мечык больш не даходзіў нічога. Высьвятлілася з гаворкі й дарога на горад — была яна знаёмая, і зусім недалёка — якраз, як меркаваў сам, пакідаючы самалёт.

Паступова гаворка вычарпалася. Скурылі яшчэ па папяросіне. Малых браў сон, і нават Мечык скруціўся ў клубок плячыма да вогнішча, а галавою — ледзь ня ў самы жар, ды сьціішыўся. Юрка глядзеў на малых, апанаваны раптам успамінамі свайго собскага беспрытульнага маленства... "Пуга, торбачка, гразь па калены, адпачынак на балоце, ля вагня..." — успомніліся нейкія, ці то чытаныя, ці то нават вучаныя напамяць некалі радкі. Разьбіраў і яго сон, але погляд, кінуты на вяршаліны дрэваў, казаў, што ўжо пачынае залачэць. Юрка ціхенька, каб не пабудзіць малых, устаў. Тыя спалі моцна-салодка й не паварушыліся, хоць, здаецца, адно Мечыкава вока адплюшчылася, прапушчаючы яго. Юрка агледзеў яшчэ раз гэты маленькі камячок, у зімовай аблавухай шапцы, даўгім, да пятаў, пад пахамі разлупленым кажушку, у страшэнна вялікіх, бацькавых, мусіць, валёнках — імі й тупаў тады, як мядзьведзь, па лесе...

Крыху адыйшоўшыся, Юрка скінуў свой камбінэзон і схаваў яго тут жа пад кустом, стаўшыся зусім "цывільным кавалерчыкам". Азірнуўся апошні раз на вогнішча. Яно ўжо бадай даходзіла. "Пуга, торбачка, гразь па калены"... — выплыла зноў... Пуга — а пасьвіць няма чаго, усё спасьвілі і Юзікавы, і Адолевы-нядолевы... Хіба, што на пасту выганяй тую сваю нядолю... А з торбачкай, з торбай — пойдуць мо заўтра... Ды што там — заўтра. Сяньня, цяпер... Дый Юрку — таксама цяпер — годзе, пара і ў дарогу, ня час на разважаньні... Бывай, Мечык, бывайце, лясныя хлапчаняты...

Адыйшоўшыся ад цяпла й без камбінэзону, праймала золь досьвіткаў. Юрка засягаў шпарчэй у іхняй сівой імгле.

IX.

Пачыналіся ўжо добра знаёмыя мясьціны. Вось Папоў лес, хадзіў сюды ці раз у грыбы, у ягады, проста так, пасьлей — на маёўкі. Блізка ўжо, блізка зусім ён, каханы горад, зараз во "сябру усьміхнецца знаёмы дом"... Што ні ступні, то віднела ўсё больш, і здавалася — ня толькі ў лесе, а і ў душы, і ўжо шчабяталі й пераліваліся й там ранішнія галасы абуджэньня, што даўно ўзьняў навакол шумлівы птушыны народ. Слаўна, лёгка было й бяз думак, не хацелася думаць нават аб тым, куды йшоў, што й як будзе. Так жа й лепш — і самому, і там...

Перад самым канцом лесу Юрка мусіў прыстояць. Зьлева, паўз дарогу, за невялічкай палянкай, на ладным кавалку — як бы прайшлася вялікая навальніца. Выкарчаваныя, пашчапаныя дрэвы, некаторыя абсмаленыя, вывернутыя кучы чорнае балотнае зямлі над ямінамі-"лейкамі", адна пры адной, з гэтага ўскраю — курыць яшчэ нешта на зямлі. Вось яно — ці не ўчарайшае ўжо пачынаецца гэтта? Чакай, гэта ж пры Валікавым раёне. Хіба, не пазнаўшы, куды, гаціў і гаціў у лес і ў балота? А мо ад страху, каб ня ўрэзаць у "знаёмы дом"? Але ж, відаць, меў рацыю Віктар у сваіх меркаваньнях, і Веру ўчора нічога не патурбавала.

Юрка рушыў далей, але раптам агарнуў яго нейкі непакой, незьясьнёны, незразумелы — і адкуль, і чаго. Не, гэта не перад блізкой сустрэчай — нешта як бы зноў ябарвалася ў сярэдзіне, як учора, калі Гадэнку... Бр-р, аж здрыганула. Не, ня трэба нічога таго, наперад, думкі, і хада — наперад!

Заява сяброў Асацыяцыі беларусістаў Л[...]вы

Міжнародная асацыяцыя Беларусістаў, створаная ў 1991 годзе, абвесьціла, што адна з асноўных яе мэтаў — заахвочваць адраджэньне беларускае нацыі. Асацыяцыя беларусістаў Л[...]вы ўсяляк падтрымвае гэтую мэту і, прызнаючы спэцыфіку мясцовых умоваў, імкнецца прапагандаваць у Л[...]ве беларускую культуру, узмацняць згоду паміж л[...]скім і беларускім народамі. Таму непажаданыя зьявы, якія замінаюць гэта рабіць. Сябры нашае асацыяцыі звварачаюць увагу на недарэчнае ўжываньне этноніму *летувіс* і тапоніму *Летува* ў беларускім друку («Літаратура і мастацтва», «Наша ніва»), а таксама ў беларускіх перадачах Л[...]скага радыё й тэлевізіі.

Нашыя суседзі беларусы л[...]аў і Л[...]ву ад даўна называлі *літоўцы, ліцвіны (ліцьвіны), Літва*, а новыя, мэханічна перанесеныя зь л[...]скай мовы тэрміны *летувісы, Летува* зусім не адпавядаюць фанэтычнай і граматычнай структуры беларускае мовы, гучаць як анахранізмы. Упартае іх ужываньне можна зразумець толькі як сьведамае жаданьне аддзяліць сучасных л[...]аў ад л[...]аў, якія жылі ў Вялікім Княстве Літоўскім, г. зн. ад сапраўдных продкаў.

Л[...]скі й беларускі народы лучыць амаль шасьцісотгадовая агульная дзяржаўнасьць. Досьвед тае доўгае, слаўнае эпохі, якая, на жаль, скончылася распадам дзяржавы, надаў абодвум народам сілы й гатовасьці адрадзіць свае ўжо асобныя дзяржавы. Ясна, што падчас абуджэньня і ўзмацненьня нацыянальнае сьведамасьці рамантызацыя мінуўшчыны, гіпэрбалізацыя гістарычнае ролі сваёй нацыі непазьбежныя. Так у канцы XIX ст. было ў Л[...]ве, тое самае бачым мы цяпер у Беларусі. Аднак ужываньне прыгаданых новых тэрмінаў нельга апраўдаць ні гістарычнымі фактамі, ні лёгікай. Этнонімам *літовец* (або *ліцвін*) мог быць названы кожны грамадзянін ВКЛ або толькі жыхар Віленскага й Троцкага ваяводзтваў. Гэтыя тэрміны ў гістарычных крыніцах, апроч прыгаданых палітычнага й рэгіянальнага значэньняў, мелі ў вузейшае — этнічнае значэньне. Усе людзі, што жылі на тэрыторыі сучаснай Л[...]вы, за выключэньнем жмудзінаў, безь ніякіх выключэньняў называліся *літоўцы* або *ліцвіны*, а сама Л[...]ва — *Літва*. Лягічна разважаючы, гэтых тэрмінаў трэба было б прытрымвацца й цяпер, бо калі ўвесьці новыя, перакручваецца гістарычны вобраз, пачынае інакш ацэньвацца спадчына ВКЛ, г. зн. дзеліцца тое, што было й ёсьць непадзельнае, узьдымаюцца псэўдагістарычныя праблемы, якія не дадуць нічога добрага, а толькі падарвуць згоду паміж народамі, нашчадкамі Вялікага Княства Літоўскага. Мы б прасілі прапагандыстаў згаданых тэрмінаў добра падумаць, якія вынікі гэта магло б мець для дачыненьняў паміж суседнімі народамі.

Альгімантас Антанавічус, перакладчык; Робэртас Гірконтас, гісторык; Элена Грынавецкене, мовавед; Алма Лапінскене, літаратуравед, перакладчыца; Эўгеніюс Матузявічус, паэт, перакладчык; Ванда Місявічэне, фальклярыст; Она Раманчук, мовавед; Мікалай Савіч, мовавед; Галіна Войцік, філёляг, перакладчыца

«Šiaurės Atenai»

Рэдакцыі НН
Ласкава просім рэдакцыю надрукаваць у Вашай газэце гэты артыкулік.
З павагай Дырэктар Інстытута Летувіскай мовы Аляксандрас Ванагас

Аб “летувісах” і “Летуве”

Апошнім часам у друку, што выдаецца ў беларускай і расейскай мовах, пачала інтэнсыўна прапагандавацца ідэя, што традыцыйныя адведнікі этноніму lietuvis і тапоніму Lietuva ў беларускай мове — ліцьвін, літвін і Літва — у мінулым мелі нібыта іншы сэнс, г.зн. азначалі "беларуса" і "Беларусь". Тыповы прыклад такой прапаганды — уступны артыкул кнігі «Русь Белая, Русь Черная и Литва в картах» (М., 1991) аўтарства Я.Шыраева. У ім пішацца: «Таким образом, понятия "Литва" и "литовский" в те времена соответствовали современным понятиям "Белоруссия" и "белорусский" (с. 11); ... название "Литва" ("Littauen") правомернее относить к белорусскому этносу, чем к литовскому», ... «белорусский этнос сохранил до XX в. самоназвание края "Литва" (не "Летува" — с. 10) і г.д. Падобныя цьверджаньні сустракаюцца і ў беларускім друку (напр. у «Нашай Ніве», «Літаратуры і мастацтве» ды інш.).

Іхняя неабгрунтаванасьць спэцыялістам відавочная. Напрыклад, калі гаворыцца, што тагачасныя паняцьці "Литва" і "литовский" адэкватныя сучасным "Белоруссия" і "белорусский", дык парушаецца элемэнтарная лёгіка, бо, скажам, тапонім Lietuva ведамы ад пачатку XI ст., г.зн. ад тых часоў, калі самастойнае беларускае нацыянальнасьці й мовы яшчэ зусім не было. Няпраўда й тое, што да XX ст. беларусы сябе называлі "литвины" або пад. Папраўдзе беларусы ніколі сябе так не называлі. Назовы "Историческая Литва", "литвины" ўжываліся ў расейскім гістарычным і афіцыйным друку XIX ст. Калі пачала фармавацца беларуская нацыянальная сьведамасьць, беларусы-праваслаўныя называлі сябе "русскими", а беларусы-каталікі і ўніяты — палякамі.

Хоць цьверджаньні падобнага характару нічым не абгрунтаваныя, на іх абапіраюцца і робяць далёкасяжныя высновы. Напр.: "Виленщина — это белорусский край" (тамсама, с. 11); "Характерно, что граница белорусского этноса совпадает с ареалом балтской гидронимии" (с. 12) і г.д. Бачыце як — межы арэалу балцкіх гідронімаў паказваюць пашырэньне ня балцкага, а беларускага этнасу.

Гэтак пабылтаўшы балтаў з славянамі, ствараюцца перадумовы для таго, каб ісьці далей — ідзецца й далей, нават да таго, што сьцьвярджаецца, нібыта Вялікае Княства Літоўскае было ня чым іншым, як беларускай дзяржавай, толькі так называлася — "Літоўскім".

У аснове такіх развагаў — атаясамленьне паняцьцяў "Литва" і "лицвин" з паняцьцямі "Белорусь" і "белорус".

Калі называюць беларусаў "литвинами", а Беларусь — "Литвой", натуральна паўстае пытаньне, як жа тады па-беларуску называць lietuvius і Lietuvą, бо так ці інакш, яны ўсё ж ёсьць, існуюць. Рашэньне было знойдзена сапраўды арыгінальнае: сучасных lietuvius па-беларуску пачалі называць "летувісы", а Lietuvą — "Летува". Так згаданы друк і робіць. Такім чынам, "летувісы" — гэта сапраўдныя lietuviai, а "ліцьвіны" — гэта беларусы; "Летува" — гэта сучасная Lietuva, а "Літва" — гэта Беларусь.

Не паглыбляючыся ў больш дэтальнае насьвятленьне прабдематыкі гістарычнага характару, гэтаю рэплікай мы зьвяртаем увагу на тое, што дзеля тэндэнцыйнае ацэнкі мінулае, дый сучаснае, сытуацыі этнонім lietuvis і тапонім Lietuva ня могуць ужывацца з-за зусім ясных лінгвістычных прычынаў.

Сувязь этнонімаў Lietuva і Litva можа быць вытлумачаная толькі калі прызнаць, што першаснаю формаю ёсьць Lietuva. З формы Litva ніякім чынам не магла ўзьнікнуць Lietuva — яе штучна мог бы ўтварыць хіба што толькі сёньняшні мовавед-прафэсыянал з вышэйшаю адукацыяй, апрача таго яшчэ й захоплены палітыкаваньнем. А ад Lietuva натуральна ўтварылася Litva (у старых летапісах захавалася форма Литьва, дзе ь з у (sic! — рэд.)). Litva — гэта вынік заканамернае адаптацыі ва ўсходнеславянскіх мовах балцкага тапоніму Lietuva — відавочны, бясспрэчны, падтрыманы хрэстаматыйнымі фактамі (пар. адаптацыю ва ўсходнеславянскіх мовах гідронімаў балцкага паходжаньня: Водва — liet. Vaduva, Мытва — liet. Mituva, Титва — liet. Tytuva і Виша — liet. Viešа, Синия — liet. Sienis і г.д.).

Ад тапоніму Lietuva, Литва у розныя часы ў розных мовах былі ўтвораныя этнонімы lietuvis, литвин, лицвин, литовец ды інш. Гэтыя дэрываты — заканамернага, рэгулярнага ўтварэньня, таму няма ні найменшага сумневу, што імкненьні надаць тапоніму Lietuva і Литва ды этноніму lietuvis і лицвин розныя значэньні ня маюць ніякае навуковае падставы.

Таму мы зварачаемся да ўсіх, хто спрабуе навязаць беларускай мове нэалягізмы "летувісы" і "Летува", і прапануем адмовіцца ад гэтага неабгрунтаванага й некарэктнага намеру. Разам з тым апэлюем да нашых калегаў — беларускіх моваведаў ды просім іх сваімі спосабамі й сродкамі выправіць фармаваную некім антылінгвістычную сытуацыю.

Д-р Вітаўтас Амбразас, Загадчык аддзелу граматыкі Інстытуту летувіскае мовы; Праф. д-р Валерыюс Чэкмонас, Загадчык катэдры славістыкі Віленскага ўніверсытэту; Праф. Вінцэнтас Дротвінас, Загадчык катэдры летувіскага мовазнаўства Віленскага пэдагагічнага ўніверсытэту; Акадэмік Вітаўтас Мажуліс, Прафэсар Віленскага ўніверсытэту; Д-р Ёнас Палёніс, Прафэсар Віленскага ўніверсытэту; Праф. Альбэртас Росінас, Загадчык катэдры балцкай філялёгіі Віленскага ўніверсытэту; Д-р Альгірдас Сабаляўскас, старэйшы навуковы супрацоўнік Інстытуту летувіскае мовы; Д-р Аляксандрас Ванагас, Дырэктар Інстытуту летувіскае мовы; Акадэмік Зігмас Зінкявічус, Прафэсар Віленскага ўніверсытэту

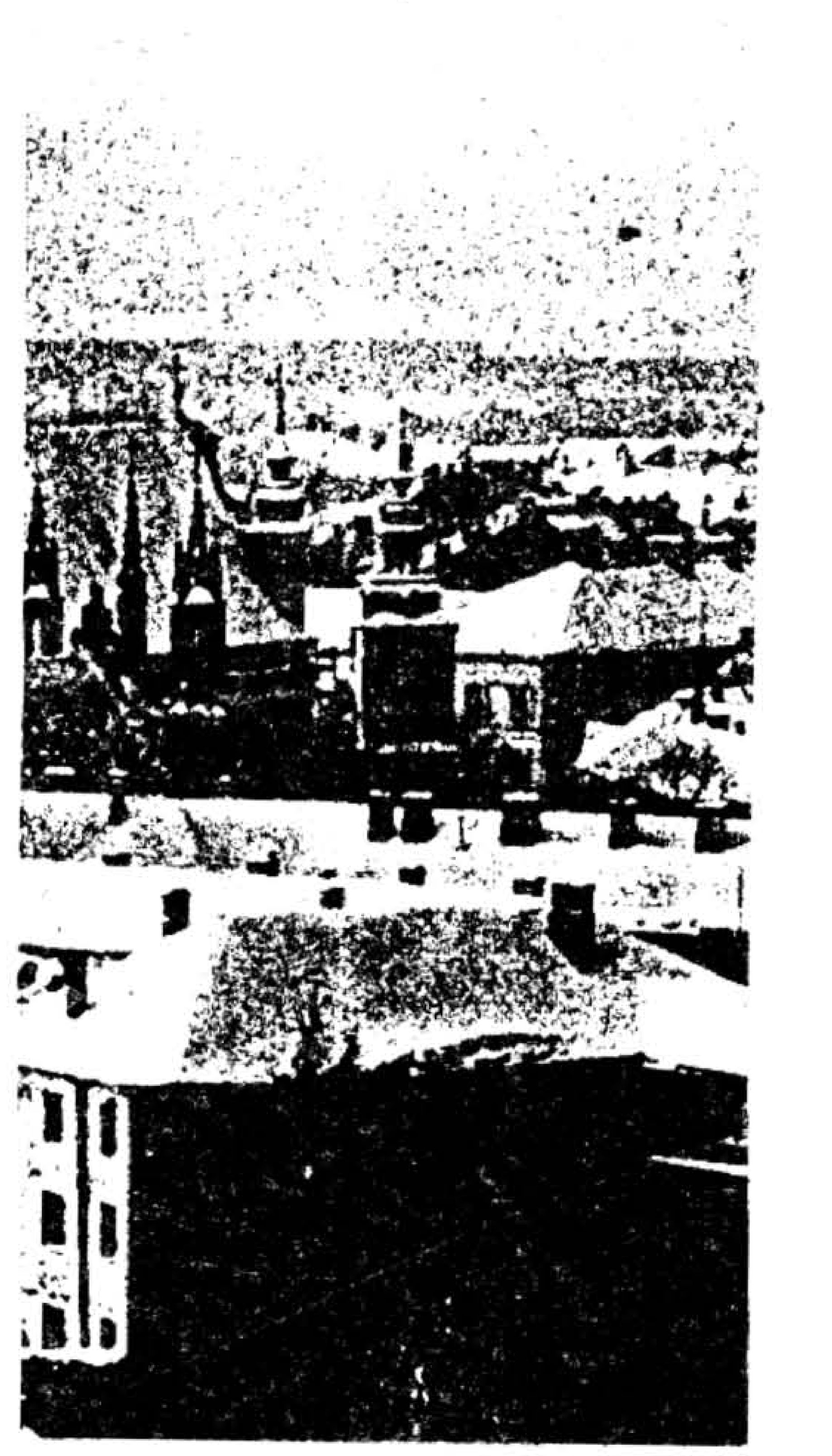

Як называць нас,

Сучасная Летува — гэта зусім ня тая старадаўняя Літва. Нехта прапаноўваў пакінуць нам назву “жмудзіны”. Але Жмудзь — толькі пятая частка сучаснай Летувы. Яна была далучаная да Вялікага Княства значна пазьней, між тым як іншыя землі сучаснай Летувы разам зь землямі сучаснай Беларусі склалі Княства ад самога пачатку. Ліцьвіны — жыхары гэтага Княства — Літоўскага, але не Жамойцкага й Рускага. Нават пасьля падзелу Рэчы Паспалітай назва “ліцьвіны” не стасавалася да жмудзінаў. Першая гісторыя Летувы, напісаная ў 1822 г. на мове гэтай краіны, называлася: «Дзеяньні старажытных жмудзінаў і літоўцаў». На мове эспэранта, якая, між іншым, нарадзілася на ўскрайку Літвы, гэтая розьніца перадаецца: litvano — жыхар Літвы, litoviano — жыхар Летувы.

КАХАНЫ ГОРАД

Але непакой не зьнікаў, а ўзростаў усё больш, чым больш набліжаўся горад.

Каханы горад! Вось ён, яшчэ “сьпіць спакойна”. Хіба з учарайшага, перанэрваваўшыся, змогшыся ад перажываньняў, адпачывае даўжэй, як звычайна. Праўда, сьледу іхнае “дэманстрацыі” яшчэ не відаць. Мусіць-ткі Валік і праўда пашкадаваў ды вытрас усё на бедны той Папоў лес. І добра зрабіў!

Зараз за паваротам — Слабодка, і Верына вуліца. І зноў ажыў той непакой, — напэўна, ад таго, што вось-вось...

Але за паваротам Юрка мусіў спыніцца. Толькі пара дамоў стаяла яшчэ спачатку, а далей — скрозь гола з абодвух бакоў, каміны й печы — рэшткі тутэйшых будынкаў. Але, на тым рагу быў і ён, “знаёмы дом” — і там нічога цяпер не відаць. Скрозь — адна выгара...

Вось яно й абарвалася... Няўжо гэта Валік так неспадзявана зрабіў зусім наадварот? Не, гэта ж — не з учарайшага — каля камінаў парасла ладная ўжо трава, вунь — канопля хістаюцца нават. Гэта — тады яшчэ, як бушавала навала вайны тут, імкнучы шалёна на ўсход, і зыходзіліся, хапаліся ўзагрудкі дзве сьценкі поламя — з захаду й з усходу. Ён ня бачыў гэтага яшчэ — вось як яно выглядае...

Памалу, маласлухмянымі раптам нагамі, сунуўся мёртваю вуліцай Юрка. Тут. Ад “знаёмага дому” — толькі пабляныя калісьці, цяпер закураныя над дзірамі вокнаў, сьценкі сутарэньня — драўляны верх, дзе жыла яна, пайшоў, значыцца, з дымам... “Пайшоў у расход” і “зялёны сад” — вунь толькі нізка, ля самае зямлі, адпілаваныя пянчукі — відаць, недагарэлыя, абвугленыя яблыні й ігрушы людзі папілавалі сабе на дровы...

Юрка падыйшоў бліжэй да рэштак сутарэньня. Ага! Моцна затызала сэрца. Яна ёсьць, ёсьць! “Эўрыка”! На пабеле — вугалем, вялікімі друкаванымі літарамі, крыху ўжо змытымі даждком, з абцёкамі — напіс: «Галічы й Рынейскія — Падгайная 21-1». І Рынейскія! Так, значыць ёсьць, і жывуць там, на Падгайнай — Юрка добра памятае гэную вуліцу — там жыў хлопец зь іхнае клясы, Юшка Кіпець, на мянушку "Качка", дурнаваты крыху. Значыцца, дзесьці там — а тут пакінулі адрыс, як будзе шукаць хто. Гура, віват, — барджджэй туды!

Ён імчаў пад несьціханае тыханьне сэрца, якое цяпер, ад бегні, як не выскоквала з грудзей. Навет бачыў зусім блага ад поту, што заліваў вочы. Дарогу знаходзілі больш наманы, самі ногі неслі. Дый бачачы добра, пазнаць усё адразу было б цяжкавата — гэтак зьнячыла тут вайна родны горад. Траплялісі ўжо й сьляды сьвежыя, учарайшыя: вунь, на пагарэлішчы, што яшчэ курыць, порхаюцца ўдваіх стары й старая — шукаюць, мусіць, нешта, чаго не ўхапілі ўчора, пры рантоўнай такой навале. Вось і любая, родная школа — але ж, Віктар датрымаў абяцанку: руіны... Іх усё ж вартуе немецкі жаўнер — Юрка нек інстынктыўна перайшоў на другі бок... Усе гэтыя абразкі, нават руіны школы, яшчэ не прыймалі яго — уваччу, у сьведамасьці яны проста адзначаліся. Барджджэй трэ было туды!

І раптам, ужо зусім недалёка, ён стаў зноў, як уражаны: Падгайная — гэта ж якраз ля могілак. Ну, але, учарайшы ягоны раён. Што, калі? Не, не, не!

Юрка паймчаў зноў падбегам. Перабягаючы праз вуліцу, ледзь ня ўскочыў у сьвежую “лейку” ад бомбы. Мусіць, свая. Ну, гэта добра — сярод дарогі, бязь ніякае шкоды, ён жа й сыпаў больш так — і там не павінна быць нічога.

Падгайная з гэтага канца аказалася даўгою вуліцай з рэдкімі дамамі. Нумары? Але, 21 — будзе пад той канец, далёка. Мамачка, якраз пад могілкі... Юрка зноў спыніўся. “Глупства, дурніна”, падбадзёрваў нехта — розум? — Наперад, наперад, нічога няма...

Але, нічога й не было. 21 — аказаўся якраз каля могілак. Захаваліся толькі вароты — зялезная брама з гэтым, і то пакарожаным, нумарам. Ад самога дому — двупаверхавай камянічкі на падворку — толькі кучы друзу, рэшткі сьценаў... Але ж, ягоная собская работа — гэта сюды садзіў учора, як шалёны, хацеўшы вунь у тую, у царкву...

Каля руінаў былі людзі, некаторыя нешта вазёкаліся ў іх і ля іх, падыходзілі яшчэ. Юрка не важыўся зблізіцца. Пазнаюць яшчэ, што ён... Забойца... Той — раскірэчаны Гадэнка — гэта што, няхай бы, але тут, тут...

Зьняможаны, прыбіты ўшчэнт, ён мэханічна падаўся пад могілкі. Царква стаяла цалюсенькая. Крыж, здавалася, зіхацеў, мяняўся зноў — у праменьні ранішняга сонца яшчэ ўрачысьцей, як учора ў водбліску чорна-крывавых ягоных, Юркавых справаў... Юрка патрос на яго кулаком. Ступіў яшчэ колькі разоў і асеў на нейкую чорную надмагільную пліту, адчуўшы аж праз вопратку ейны каменны холад.

X.

Ізноў час мінуў бязь меры й бяз думак, але й без забыцьця, адно ў ватупелым адранцьвеньні. Юрка ўзьняў галаву толькі мэханічна, як нехта, праходзячы паўз самога яго, аж зачапіў валасы сваёй шастучай вопраткай. Ён зірнуў наўздагон гэнаму шастаньню — нейкая жанчына, уся ў чорным. Ну, і няхай сабе... Што — няхай сабе? Няхай сабе ў чорным. Увесь сьвет яму, Юрку, цяпер у чорным. Завязаны сьвет...

Ён цяжка ўзьняўся з магільнае пліты, на якой сядзеў — вельмі скурчыла, седзячы так немаведама колькі часу, само сабой прасілася выпрастацца. Зірк ягоны ўпаў на напіс на пліце. “Хведар Паляжай”. Ха, “Паляжай” — палёг ужо, палёг касьцьмі. Усе паляжам, кажуць людзі. Мо й лепш было б ужо нават ляжаць гэтым во Паляжаем, чым цяпер вось так... Лепш бы душою быць на нейкім “тым сьвеце”, дзе ўжо яна — спатканца хоць там, бо гэты сьвет — завязаны... Ха, ізноў “той сьвет”, учарайшае “нешта ёсьць” — сьмех! Паляжай, Паляжаюхна, бедненькі, а мо так толькі, паляжаць прылёг, крышачку?

Улюбёная Юркам гульня словаў, здавалася, вяртала яго пакрысе да ягонага нармальнага, кпліва-гіранічнага, але й бестурботнага настрою, штачасіны гатовага да вострасловя, хоць сабе й пустога часам. Ён нават усьміхнуўся сам сабе — як гэта з такога Паляжая розную дурніну можна выкруціць. І тут спасьцярогся, што сонца высака, травенскае сонца, і хораша так на двары, асабліва гэта, на магільным гайку. Ды разам із тым — ізноў і тут кінулася ў вочы: вывернутая зямля, “лейка”... Ізноў ягоная ўчарайшая работа. Выкапаў ямінку на могілках? Каму? Мо сабе? Не, гэта ж ёй, Веры...

Але, ці нейкі паварот у настроі, ці гэтае сонца й травень, кінулі раптам ізноў зыркую яснасьць. Чакай, чаму так канечна мусіла яна загінуць? Магла ж выскачыць, магла проста ня быць удому... Не, яшчэ ня ўсё страчана, — і як гэта ён так адразу распусьціў нюні, што “сам сабе нарабіў”... Трэба ж было пераканацца канчальна, і хіба ўжо тады...

Надзея, ажыўшы, адразу зьвярнула бадзёрасьць. Юрка засягаў назад, адкуль прышоў сюды, да таго № 21. Ён установіць, пераверыцца — пэўна ж,

жыхароў Летувы?

Беларусы ня хочуць называць нас "літоўцамі" таму што гэтае слова вытворнае ад Літвы, гістарычная ды культурная спадчына якой належыць і беларусам і летувісам. Беларусы ва ўяўленьні сумежных жыхароў Летувы — гэта толькі праваслаўныя, а неправаслаўныя — гэта не беларусы. Таму мы вяртаем даўнюю назву вашай краіны ў нашай мове — Гудыя, а жыхароў — гуды.

Для малых этнасаў іхняя назва вельмі істотная — яна як бы фірмовая эмблема, знак сувэрэннасьці. Гэтая сувэрэннасьць падкрэсьліваецца, калі мы вас называем Gudija, а вы нас — Летува. Бо савецкая назва Baltarusija, якая з 1940 году была афіцыйнай, азначае альбо Белая Расея, або Балцкая Расея — усё ж Расея.

Валдас Банайціс.

У пошуках страчанага імя

Сяргей Шупа

З гэтаю новаю рэплікаю дыскусія пра "Літву" — "Летуву" павярнула на новае кола, зрабіўшы яшчэ адзін пусты абарот, бо й гэтае выступленьне нашых "апанэнтаў" — *не па сутнасьці* згадвае праблемы, прычым мы абсалютна згодныя з усімі лінгвістычнымі аргумэнтамі аўтараў ліста, толькі ж... спрэчка зусім не пра лінгвістыку. Складаецца ўражаньне, што паважаныя моваведы *Нашай Нівы* ўвогуле не чыталі й не чытаюць. Па-першае, цьверджаньняў, падобных на ўзятыя дзеля ілюстрацыі цытаты з працы Я.Шыраева, у Нашай Ніве ня знойдзецца, па-другое, мы ўжо двойчы зьвярталіся да гэтае тэмы (*НН* № 6 і 8), і ўважлівае прачытаньне нашых аргумэнтаў на карысьць асьпрэчваных тэрмінаў зьняло б як найменей палову закідаў летувіскіх моваведаў.

Напачатку вельмі важная ўступная заўвага. На нашую думку, корань гэтага ды ўсіх іншых беларуска-летувіскіх непаразуменьняў палягае ў тым, што мы аддзеленыя адны ад адных непрабіўным інфармацыйным мурам. Мы не разумеем адны адных, калі гаворым пра гісторыю й сучаснасьць, бо часта ня маем ніякага ўяўленьня пра нацыянальна-гістарычную канцэпцыю сваіх суседзяў (тут і далей гаворка пра абодва бакі). Канцэпцыя гэтая ўяўляе сабою сукуп міталягізаваных гістарычных пастулятаў, неабходных для стварэньня "нацыянальнае ідэалёгіі" — канцэптуальнага стрыжню стратэгіі й тактыкі выжываньня, разьвіцьця й поступу нацыі. Як нацыятворчы чыньнік гістарычны міт неаспрэчны й ніякіх доказаў не патрабуе.

У нашых двух блізкіх паводле палітычнае тыпалёгіі народаў нацыянальная гістарычная канцэпцыя нарадзілася на пераломе стагодзьдзя, у нацыянал-рамантычнай стадыі нашага палітычнага разьвіцьця. (Летувіскія беларусісты чамусьці пра гэта забыліся, зазначыўшы ў сваім лісьце, што Беларусь перажывае гэты пэрыяд сёньня. А каму ж, як ня ім, ведаць, што на пачатку стагодзьдзя й менавіта ў Вільні "рамантызаваньнем гісторыі" і "гіпэрбалізаваньнем ролі свайго народу" займаліся Вацлаў Ластоўскі, Іван і Антон Луцкевічы ды іншыя! Летува завяршыла й замацавала гэты пэрыяд усталяваньнем незалежнае дзяржаўнасьці, у нас жа, як ведама, усё сталася інакш, таму й даводзіцца сёньня ў каторы раз "паўтараць пройдзенае".) Гістарычныя міталёгіі двух суседніх народаў непазьбежна канфліктуюць між сабою, і тады "дзеліцца непадзельная гісторыя". Цяжка прадказаць, наколькі ўдалымі маглі б быць спробы пагадзіць беларускае й летувіскае бачаньне гісторыі, аднак дагэтуль гэтага ніхто рабіць не спрабаваў.

Спынімся на адным з малараспрацаваных сюжэтаў беларуска-летувіскае "гістарычнае дыскусіі". Нярэдка даводзіцца сутыкацца з такой пазыцыяй: летувісы, асабліва гаворачы пра Віленскі край, залічаюць усё нелетувіскае насельніцтва ў "славяне", гавораць аб "славянскай каланізацыі" Віленшчыны й г.д., мяшаючы да кучы палякаў, расейцаў і беларусаў. З другога боку, усе колішнія балцкія плямёны на ўсход ад цяперашняе мяжы летувісы атаясамліваюць з самімі сабою, г.зн. лічаць іх летувісамі, якія раней ці пазьней былі зьбеларусізаваныя, што, дарэчы, улічваецца і пры вызначэньні летувіскіх этнаграфічных межаў. Беларуская ж канцэпцыя, абапіраючыся на тэорыю балцкага субстрату, лічыць балцкі этнічны элемэнт неад'емным складнікам у этнагенэтычнай структуры таго, што сёньня лічыцца "беларускім" народам. Зьніклыя балцкія плямёны не менш, а можа й больш "нашыя", чым "летувіскія". Таму якраз і супадае арэал пашырэньня балцкіх (не летувіскіх! — Летува й Літва тут увогуле ні пры чым) гідронімаў з арэалам пашырэньня беларускіх дыялектаў, што "беларусы" ўзьніклі як этнас там, дзе славянскія плямёны растапілі ў сабе балцкі субстрат. Чаму гэтыя межы не супадаюць сёньня на ўсходзе зь межамі Рэспублікі Беларусі — пераканаўча паказаў у сваіх працах д-р Ян Станкевіч. Такім чынам для нас зусім натуральнае тое, што летувіскім моваведам падалося парадоксам або проста бязглуздзіцай. Як натуральнае для нас і тое, што мы нагэтулькі ж балты, як і славяне (калі ня болей), пра што, прыкладам, нядаўна на старонках «Šiaurės Atėnai» згадаўся й Сігітас Геда.

У беларускім культурна-гістарычным кантэксьце паняцьці "Літва", "ліцьвін" у сваім разьвіцьці набывалі розныя значэньні, якія ўтваралі ёмістую іерархічную структуру. Гэта й балцкае племя з навагрудзкіх ваколіцаў, кроў якога цячэ цяпер у нашых жылах (1), гэта й магутная сярэднявечная дзяржава (2), гэта й цэнтральны рэгіён той дзяржавы — значна абшырнейшы, чым толькі тэрыторыя сучаснае Летувы без Жмудзі (3), гэта, урэшце, і сёньняшняя монаэтнічная дзяржава нашых паўночных суседзяў (4). Праблема, якую стварае гэтая аманімія, палягае для нас у тым, што да гэтых паняцьцяў у першых трох значэньнях мы маем непасрэднае дачыненьне — яны для нас "свае" і ім ў іх "свае". Што да чацьвертага, дык яно аддзеленае ад нас сёньня дзяржаўнаю мяжою й сваім ніяк не ўспрымаецца.

Тэрміны "Летува", "летувіс" прыдумала ня Наша Ніва або ЛіМ, яны ўжо каля паўстагодзьдзя ўжываюцца ў друку беларускае эміграцыі. Ня ставячы сабе задачай падрабязнае дасьледаваньне, зазначым толькі, што ўжо ў 1945 годзе ў выдаваных у Парыжы "Беларускіх Навінах" (першай пасьляваеннай эміграцыйнай газэце), пасьлядоўна ўжываліся гэтыя формы. Стваральнікі тэрмінаў "Летува", "летувіс" кіраваліся памкненьнем пазбыцца прыгаданае вышэй аманіміі — пакінуць слова "Літва" ў "нашых" значэньнях, а для "нянашага" ўзяць іншае слова. Падказванае некім "Жмудзь", "жмудзіны" відавочна не падыходзіла, таму быў выбраны найбольш справядлівы, на думку аўтараў, хоць і далёкі ад дасканаласьці варыянт — мэханічнае запазычаньне. Такім чынам, ад балцкага тэрміну *Lietuva ў розныя гістарычныя часы і ў розных умовах утварыліся два беларускія словы: адно — рэгулярны "усходнеславянскі" адпаведнік Літва, другое — мэханічнае запазычаньне з сучаснае летувіскае мовы Летува. (Такое "перайменаваньне" краіны шляхам мэханічнага запазычаньня з мовы арыгіналу ўвогуле зьява нярэдкая, падамо як прыклады хоць бы ангельскія Sri Lanka замест Ceylon, Myanmar замест Burma, або зусім "сьвежыя" расейскія Кыргызстан, Молдова ці... Беларусь). Дзіўна, што ў заяве беларусістаў Летувы зазначаецца, што тэрміны Летува, летувіс "цалкам не адпавядаюць фанэтычнай і граматычнай структуры беларускае мовы". Фанэматычна й граматычна яны нічым ня "горшыя" за іншыя запазычаньні, якіх у нашай мове нямала. Летува, летувіс, летувіскі безь цяжкасьцяў скланяюцца — аналягічна лексэмам галава, часопіс, туніскі. Дзе ж неадпаведнасьць? У структуру беларускае мовы яны ўпісваюцца гэтак жа нармальна (хоць, безумоўна, нясуць на сабе адбітак "чужасьці"), як упісваліся апошнія дзесяцігодзьдзі Вільнюс, Каўнас і Тракай, супраць чаго (на вялікі жаль!) летувіскія беларусісты й моваведы нідзе й ніколі не пратэставалі.

Суадносіны разгляданых тэрмінаў сёньня можна было б прадставіць так: у значэньні (1) Літва значыць Літву й нічога болей, у значэньні (2) Літва = Летува + Беларусь (ды яшчэ сёе-тое), у значэньні (3) Літва = частка Летувы + частка Беларусі. (У гэтых формулах "Летува" абазначае толькі тэрыторыю сучаснае Летувіскае Рэспублікі, "Беларусь" абазначае толькі тэрыторыю сучаснае Рэспублікі Беларусі.) Нават пры самым непрыхільным падыходзе ва ўсім гэтым ніяк нельга заўважыць "сьвядомага жаданьня адлучыць сучасных lietuviai ад lietuvių, якія жылі ў Вялікім Княстве Літоўскім". Сьвядомае жаданьне ў "наватараў" адно — паставіць нашыя два народы ў роўныя ўмовы (на ўзроўні этнонімаў, тапонімаў і палітонімаў) ў адносінах да нашае агульнае гістарычнае, палітычнае й культурнае спадчыны. Формула Літва = Летува + Беларусь красамоўна адлюстроўвае гэткую роўнасьць. Як бачым, адназначнага лёзунгу Літва = Беларусь, які нам прыпісваюць апанэнты, мы не выстаўлялі й не выстаўляем.

Варта зазначыць, што ўся гэтая дыскусія вядзецца выключна ў межах беларускае мовы, палітыкі й культуры. Мы зусім не зьбіраемся навязваць нашыя моўныя, гістарычныя й культурныя канцэпцыі летувіскай мове, культуры й гістарычнай сьвядомасьці. Там усё застанецца так, як таго будуць патрабаваць жыцьцёвыя інтарэсы летувіскае нацыі. З нашага боку лягічна было б заклікаць да таго самага й нашых паважаных апанэнтаў, аднак мы ня будзем ухіляцца ад любых дыскусіяў, спадзеючыся, што яны дапамогуць нашаму паразуменьню пасьля столькіх дзесяцігодзьдзяў існаваньня "за кітайскай сьцяною". Спробы ж перашкодзіць беларусам у фармаваньні нацыянальнае ідэалёгіі праз умяшаньне ў працэсы моўна-палітычнага разьвіцьця выглядаюць недарэчнымі. Мова — найбольш інтымны атрыбут нацыі, і таму ўсялякая "дапамога" й "парады" збоку ўспрымаюцца не зусім маральнымі й прыстойнымі.

Што да суб'ектыўна-эмацыйнага непрыманьня тэрмінаў *Летува* й *летувісы* (а нашыя франтальныя апыты паказалі, што "задаволеных" імі сярод летувісаў значна болей, чым "незадаволеных"), дык мусім зазначыць, што й мы ўспрымаем іх неадназначна й гатовыя выслухаць альтэрнатыўныя прапановы. З другога боку, нас, прыкладам, заусёды глыбока абражаў тэрмін, якім нас называюць некаторыя летувісы — baltarusiai. Па-першае, гэта "махровы" савецтызм, які ня мае пад сабой ніякіх гістарычных падставаў — мы паводле яго нібыта нейкі новы прыйшлы народ, пра які да 1940 году ў Летуве нібыта й ня чулі, а па-другое ў гэтым калькаваным утварэньні выразна чуецца "Расея" й "расейцы", якія для нас у нашых *Беларусь, беларускі* ўжо даўно зьніклі, растварыўшыся ў непадзельным кангламэраце. Аднак пра нейкія адкрытыя лісты да летувіскага боку, папярэджаньні або ультыматумы ў гэтай справе ня можа быць і гаворкі.

ёсьць там людзі, поркаюцца яшчэ, трэба толькі распытацца...

Але людзей, як на гэта, ужо й не было. Як падмяло іх. Заставалася яшчэ агледзець руіны бліжэй... Дом не згарэў, але быў зруйнаваны дашчэнту — сюды ўгрукаў ён, відаць, ці адну выбуховую. Усё ў кучы — друзы, пакручаныя зелязякі ложкаў... Сям-там ужо крыху парасконвана. Ды не, яшчэ зусім нельга сказаць, што яна загінула, пахаваная тут. Толькі як цяпер даведацца? Суседзі? Побач курэла пагарэлішча, і — нікога... Насупраць — таксама сьвежае вялізарнае папялішча і наагул дамоў няма. Хіба там, далей, здаецца, як бы стаіць яшчэ цэлы дом...

Юрка падаўся ўжо ўніз па Падгайнай у тым кірунку. Але тут, з-за наступнае павароткі, за квартал, выйшаў, ідучы на яго, нейкі чалавечак із хлопчыкам за руку. У хлопчыка ў другой руцэ — сьцяжок. Чалавечак у сінім гарнітуры, у сінім жа капялюшы, дзівацкім нейкім, абведзеным пэрым пакручастым шнуркем, зь нейкім выгнутым пяром адзадзя. І хада сьмяхотная, урозваль, як качка. Але, качка — гэта ж і ёсьць "Качка", — той Юркаў школьны сябрук Юшка Кіпець, ён жа й раней жыў на гэтай Падгайнай, на той бок могілак. Юрка ўспомніў быў на яго ўжо сяньня. Ну але, ён, і тая ж знаёмая хада, і звычай да дзівацкага выгляду — усе заўсёды мелі яго за дурнаватага. Але цяпер Юрка ўзрадаваўся гэтай "Качцы", як нейкаму роднаму. А пэўна ж, ён павінен ведаць — на адной жа вуліцы, ці хоць пэўна барджэй даведацца. І Юрка шпарка пайшоў насустрэчы.

— Чалавек із цябе, — угаворваў нешта "Качка" малому, які быў зусім, што называецца, "скуксіўшыся".

— І зь цябе ж чалавечына! — гукнуў яму, падыходзячы, Юрка. Той прыстаў, глянуў сваімі бескалеровымі нейкімі вачыма, разьзявіўся, і Юрка мусіў усьміхнуцца міжволі, успомніўшы яшчэ й гэтую ягоную сьмяхотную звычку.

— Галушка? Юрка? Ты гэта ці ня ты? — усьцешыўся быццам бы й Качка.

— Таксама, як гэта — ты...

— А братачка, дай жа пацалуемся, ці што... Гэтак даўно цябе ня бачыў, — і яны шчыра тройчы перацалаваліся.

— Дзе ж ты цяпер, адкуль? — ізноў загаманіў "Качка", зрэшты, тут жа ня даўшы сябру адказаць, із чаго той быў вельмі здаволены. — Ну, і добра, тут страх як патрэбныя людзі, наскія людзі, разгортваем такое — такое, што й ня сьнілася раней. — І ён змоўк, аглядаючы Юрку, як і той яго, далучыўшы ўжо да дзівацкіх падрабязнасьцяў "Качкавага" ўбраньня сіні "мятлік" пад каўнерыкам, як насіў калісьці адзін зь іхных настаўнікаў, чалавек старамодны, і маленькі пярсьцы нейкі "мятлічак" на штрыфлі марынаркі. Той малы, што трымаўся за "качкаву" руку, таксама разглядаў Юрку, утаркнуўшы тымчасам у губу палачку свайго сьцяжка, чырвонага, зь белым кругам пасярэдзіне, у якім — чорная свастыка. Юрку аж крыху здрыганула ад гэтых фашыстаўскіх эмблемаў, як сяньня раніцой, калі пабачыў быў упершыню нямецкага жаўнера на варце — усё непрывычка яшчэ...

— Куды ўвабраў у рот, усякае... — засварыўся "Качка" на малога. — Смактун! Бягай сам дадому, скажы мамэ — зараз іду. — Малы пабег. — Вядзіў глядзець на дэманстрацыю, — растлумачыў "Качка", і Юрка ўспомніў, што й на гэтым баку таксама ўрачыста абходзіцца травенскае сьвята. — Га, ты ж ня ведаеш яшчэ — узяў сабе жонку, праўда, з гэтым во "пасагам". Ды дармо, хоць не свае, а ўсё ж даваеннае вытворчасьці. Дурнаваты яшчэ малы.

"Цікава, ці паразумнеў жа больш?" — міжволі падумалася Юрку, але ўголас ён, як і трэ было, як умеў і мог, ветла й вясёла сказаў:

— Дык жа віншую з такой надзеяй.

— Можна, — згадзіўся "Качка", — баба ёмкая, добрая, слаўная баба... А ты як — "ледзіх"? — спытаўся ён нейкім незразумелым Юрку, пэўна, нямецкім словам, ды адразу зарагатаў: — А памятаеш, як усе, цэлая кляса, былі ўкляпаўшыся ў гэтую Верку? Ну, і я, пэўна ж... Але вы ўтрох — дык найбольш, — і тут жа спахмурнеў: — Бедная! Ты ж учора ня быў? Вунь што нарабілі, свалачуны! — казаў ён, паказваючы на руіны вакол. — Вера ж жыла цяпер із маткаю тут, вунь гэнам. Толькі выскачылі з дому, а ён якраз туды пачаў клеіць, і ці адну — ўзапар... Дык усіх — на кавалкі... Сягоньня рана зьбіралі, складалі... Заўтра хаваць усе ахвяры разам...

Як ён гаварыў, усё зноў, толькі цяпер ужо нек пакрысе, наступова абрывалася ў Юрку. І ня верылася яшчэ, бо не хацелася верыць пасьля кагадзешніх такіх надзеяў, і балюча-ясна было: усе яны канчальна цяпер страчаныя. Можна, пэўна, паглядзець на складзеную з кавалкаў? Не, лепш ня трэба, ні сяньня, ні заўтра, на пахаваньні...

— Так, браце, — сумна цягнуў "Качка", спасьцярогшы, пэўна, Юркаў стан, — разумею. Ну, я выпячыўся ж разам. Ды ці адну яе — колькі людзей накрышылі, гады! Жартачкі — самалётаў із трыццаць, як машкара, на гэткі то горад...

"Значыцца, кажны з нас у іхным сполаху ў дзесяць вырас", — невясёла думалася Юрку. Зрэшты, ён, Юрка, — ня толькі за дзесяць — за сто, за тысячу нарабіў адзін, бо — непапраўнае... За тысячу "гадаў", "свалачуноў"...

"Качка" маўчаў, а за часіну станоўка заявіў:

— Ну, пайду, бывай здароў. Як адыйдзеш ад гэтага, заходзься як надвечар, пагаворым. Ведаеш жа, дзе — там, дзе жыў, — і "Качка" паказаў яшчэ рукой у тым кірунку. Але Юрку здалося цяпер найстрашнейшым застацца зноў самому аднаму. Ён узяў Юшкаву руку, пададзеную на разьвітаньне, і затрымаў яе. У яго зьявілася раптам думка папукаць хоць якога, на часінку, адхланьня.

— Ці няма тут, каб дзе выпіць?

— Угa, чаму не, гэтага цяпер у нас усюды, — ажывіўся тут і "Качка". — Вось, якраз недалёка, за рогам кнайпа.

Ізноў было незразумелае слова, але лёгка можна было здагадацца — пэўна ж, карчма.

— Дык можа пайшлі б разам? Адзначым нашае спатканьне і твой "законны" ці законны, ня ведаю, як там у вас, — запрапанаваў Юрка, спрабуючы жартаваць сваім звычаем, ды цяпер у голасе была нацягнутасьць і штучнасьць.

— І за Верачкінае душачкі вечны супакой... Дый сьвята якраз — шмат прычынаў складаецца, дык хіба — можна! — згадзіўся Юшка. Ён зусім не спасьцярог дурное нетактоўнасьці таго свайго ўспаміна́ньня пра Веру, а Юрку гэта адразу абурыла так, што ён ледзь не размахнуўся ўжо, каб зграчаць "качанцыць" гэтую "Качку". Якое ён мае права кпіць із гэтага так, якое меў і мае права наагул да Яе — да Веры — кранацца сваім дурным, "каччыным" тупаслоўем? Але ж сам ён, Юрка, ці ня меншае яшчэ права мае цяпер? Забойца...

Як праходзілі паўз могілкі, Юшка зноў загаманіў.

— А на могілкі колькі ўсадзілі — і чаго? Нябожчыкам ужо быту не даюць, ня тое, каб жывым. І ведаеш, якая здарылася праява? Памятаеш, атруціўся калісьці наш хэмік, а мы зляжыліся й паставілі яму на магілцы помнік із чырвонаю зоркаю? Дык бомба якраз акуратненька адбіла да ліха гэную зорку. Значыцца, вось які знак! Божы цуд!

"Цаляў у крыжык, а лучыў у савецкую зорку" — І Юрку прыкра прыгадалася ягонае ўчарайшае дарэмнае паляваньне на "крыжык"...

Годо ня прыйдзе, бо яго няма

Прамова Вацлава Гавэла з нагоды прыняцьця яго ў Францускую Акадэмію Маральных і Палітычных Навукаў 27 кастрычніка 1992 году

Спадарыні й спадары,

Я прыехаў да вас з краіны, якая доўгія гады чакала свабоды. Хай мне будзе дазволена скарыстаць гэтую акалічнасьць, каб на хвіліну паразважаць над зьяваю чаканьня.

Чакаць можна па-рознаму.

На адным канцы шырокае палітры разнастайных формаў чаканьня месьціцца "чаканьне Годо" — увасабленьне вызваленьня або ўнівэрсальнага збаўленьня. Чаканьне шмат каго з нас, людзей са сфэры камунізму, часта, а можа й заўсёды было блізкае да гэтай скрайняй пазыцыі. Абкладзеныя, распластаныя на дыбе, скалянізаваныя знутры таталітарызмам, людзі кінулі ўсялякую надзею й імкненьне да дзеяньняў, страцілі нават пачуцьцё, што могуць дзеяць. Карацей кажучы, страцілі надзею.

Але ня страцілі патрэбы надзеі; не маглі яе пахаваць, бо жыцьцё без надзеі траціць сэнс. І таму чакалі Годо. Ня могучы выкрасіць надзею зь сябе самых, яны зьмясьцілі яе ў неакрэсьленым збаўленьні, якое мела прыплысьці звонку. Аднак чаканы Годо не прыходзіць ніколі, таму што не йснуе, ён — толькі заменная постаць надзеі. Гэты твор нашай немачы — не надзея, а толькі падман, які мусіць залатаць пашарпаную душу. Але й гэты лапік падзерты. Надзея індывідаў, пазбаўленых надзеі.

На другім канцы палітры віднеецца іншы род чаканьня — цярплівасьць. Гэтае чаканьне падсьвечваецца вераю, што супраціў праз гаварэньне праўды ёсьць пытаньнем прынцыпу, што проста трэба рабіць гэта без разьліку, ці гэта дасьць нейкі плён, ці назаўсёды застанецца дарэмным. Гэтае чаканьне чэрпае сілу зь перакананьня, што паўтарэньне праўды само ў сабе мае сэнс, хоць бы той, што яно — пралом ва ўсеагульнай хлусьні, незалежна ад таго, ці бунтарская праўда будзе калі-небудзь ацэненая, ці яна пераможа, ці, наадварот, будзе — як ужо столькі разоў бывала — задушаная.

Такое чаканьне падсьвечваецца таксама, хоць ужо толькі на другім пляне, вераю, што пасеянае зерне пусьціць карані й некалі ўзыйдзе. Калі — ніхто ня ведае. Некалі. Можа, для наступных пакаленьняў. Такая пазыцыя, якую мы для спрашчэньня назавем дысыдэнцкай, закладала й культывавала цярплівасьць. Мы навучыліся быць цярплівымі, мы навучыліся чакаць: чаканьне было цярплівасьцю. Яно было выяўленьнем надзеі, а не яе адсутнасьці. Можна сказаць, што чаканьне Годо ня мае сэнсу, што гэтак мы хлусім самі сабе й марнуем час, затое мае сэнс той другі род чаканьня. Ён — не ўсыпляльная хлусьня, а горкае жыцьцё ў праўдзе; такім чынам, час ня траціцца, а напаўняецца.

Чаканьне, пакуль ня ўзыйдзе здаровае насеньне — гэта штось іншае, як чаканьне, пакуль заквітнее лілея, якую мы ніколі не саджалі.

Трэба сьцерагчыся непаразуменьняў. Грамадзяне, якія жылі на камуністычных абшарах, не дзяліліся на чакальнікаў Годо й дысыдэнтаў. Усе мы ў нейкай ступені то чакалі Годо, а то былі дысыдэнтамі; адныя мацней і часьцей выбіралі першую пазыцыю, другія — другую. І ўсё ж з гэтага досьведу можна зрабіць выснову, што адно чаканьне ня роўнае другому. Мае развагі, ясная рэч, не вынікаюць з актуальнай патрэбы настальгічнага згадваньня мінуўшчыны. Я хачу, дзякуючы ім, высьветліць, што вынікае з гэтага досьведу для сучаснасьці й будучыні.

Хай спадарства дазволіць мне гаварыць у першай асобе: нягледзячы на тое, што я быў спрактыкаваны ў цярплівым чаканьні, што ўласьцівае дысыдэнтам, і перакананы ў ягоным глыбокім сэньсе, апошнія тры гады ад моманту мірнай антытаталітарнай рэвалюцыі я, як хлапчук, паддаўся нецярплівасьці, што межавала з роспаччу. Я засмучаўся, што зьмены не прыходзяць дастаткова хутка, што мая краіна ўсё яшчэ ня мае новай дэмакратычнай канстытуцыі, што чэхі й славакі ніяк ня здолеюць супольна ўжыцца ў адной дзяржаве, што ня надта хутка мы набліжаемся да дэмакратычнага заходняга сьвету й ягоных інстытуцыяў, што ня ўмеем мудра азірнуцца назад, што занадта павольна прыбіраем рэшткі былога рэжыму й ягонай маральнай галечы.

У роспачы я прагнуў ажыцьцявіць хоць адну з гэтых мэтаў і выкрасьліць яе з календара як вырашаную або зьліквідаваную праблему. Хай бы праца, якую я выконваў, стоячы на чале дзяржавы, дала нарэшце відавочны, неабвержны, адчувальны, неаспрэчны плён — штосьці закончанае. Я ня мог пагадзіцца з думкай, што палітыка ня мае канца, як і гісторыя. Яна — працэс, які ніколі не дазваляе сказаць, што нешта было закончанае, выкананае, закрытае.

Я быццам проста забыўся, што трэба чакаць, чакаць у гэтым адзіным дарэчным сэньсе слова. Сёньня з аддаленьня я магу спакойна пра гэта паразважаць. І я пачынаю разумець, што праз сваю нецярплівасьць я трапіў якраз у тую пастку, якую заўсёды аналізаваў крытычна. Я стаўся ахвяраю дэструкцыйнай нецярплівасьці, якая ўласьцівая сучаснай тэхнакратычнай цывілізацыі, якая саманадзейна верыць у свой рацыяналізм і памылкова перакананая, што сьвет — вялікая крыжаванка, у якой для кожнай праблемы йснуе толькі адное слушнае рашэньне — нібыта аб'ектыўнае — тэрмін якога яна вызначае сама.

Я сабе гэта не ўсьведамляў, але фактычна даў сябе падмануць пэрвэрсыйнай пэўнасьці, што я — абсалютны ўладар рэчаіснасьці, адзіная місія якога — удасканаленьне гэтай рэчаіснасьці паводле ўсталяванае формулы. А паколькі я адзін меўся вырашаць, калі гэта станецца, дык ня бачыў прычыны, каб яму ня стацца зараз.

Адным словам, я ўявіў сябе гаспадаром часу.

Гэта была вялікая памылка.

Сьветам, існаваньнем і гісторыяй кіруе іх уласны час; мы можам, што праўда, творча ўмешвацца, аднак ніхто над ім не пануе бязьмежна. Сьвет і йснаваньне ня слухаюцца сьлепа загадаў тэхнакратаў і тэхнікаў ад палітыкі; не на тое яны йснуюць, каб задавальняць іх намеры. Сьвет, чалавек і гісторыя маюць свае неспадзяванкі й сакрэты, якімі дзівяць сучасны рацыяналістычны ў сваёй істоце розум і кіруюцца сваёй поўнай паваротаў падземнай плыньню. Хто хоча зьліквідаваць гэтую незразумелую пакручастасьць, ставячы перад ёю д'ябальскія грэблі, наклікае на сябе вялікую рызыку: ад высыханьня падземных водаў да трагічных зьменаў у біясфэры.

Наўмысна прыгадваючы маю палітычную нецярплівасьць, мушу сьцьвердзіць, што сёньняшні й заўтрашні палітык — дазвольце назваць яго пост-сучасным палітыкам — мусіць навучыцца чакаць. Гаворка тут не пра чаканьне Годо. Чаканьне, пра якое я кажу, мусіць выяўляць пашану да іманэнтнага прыроднага руху і ладу, да прыроды рэчаў, іх існаваньня і аўтаномнай дынамікі, якая супраціўляецца гвалтоўным маніпуляцыям. Гэтак чакаць — значыць дазволіць кожнай зьяве свабодна разьвіваць сваю прыроду, сваю сапраўдную субстанцыю. Дзеяньні пост-сучаснага палітыка павінны абапірацца не на безаблічны аналіз, а на асабістае бачаньне. Замест таго, каб абапірацца на пыху, трэба жывіцца пакораю.

Сьвет не машына, і таму ён супраціўляецца абсалютнаму кантролю. Таму нельга яго перабудаваць ад падмурку аж да даху ў імя нейкай тэхнічнай канцэпцыі. Утапісты, якія гэтак думаюць, спрычыняюць урэшце нясьцерпныя пакуты. Калі розум аддзеліцца ад чалавечае душы —, якая з прыроды адзіная й непаўторная — і назавецца галоўным маторам палітычнага дзеяньня, ён можа прынесьці адныя няшчасьці.

Сьвет паўстае супраць ладу, накінутага розумам, які відавочна забыўся, што ён толькі сьціплая шрубка ў найбагацейшай архітэктурнай канструкцыі, якой ёсьць сьвет. Чым болей сьвет мусіць прыстасоўвацца да катэгорыяў розуму, тым мацнейшыя ірацыянальныя выбухі, якімі ён нас зьдзіўляе.

Я, саркастычны крытык фанабэрыстых экзэгетаў нашае юдолі, мусіў сабе прыгадаць, што сьвет трэба ня толькі тлумачыць, трэба яго таксама й разумець. Недастаткова накінуць яму толькі свае словы, трэба таксама падставіць вуха, каб пачуць ягоныя, часам спрэчныя, шматгалосныя паведамленьні. Недастаткова навукова апісаць мэханізмы рэчаў і зьяваў, трэба іх чуць і выпрабоўваць.

Ня трэба разьлічваць выключна на каляндар, які мы сабе вызначылі для ўзьдзеяньня на сьвет, трэба шанаваць каляндар значна больш складаны, каляндар, які вызначае сьвет і які ёсьць адным з тысячы самастойных календароў, якія кіруюць незьлічоным мноствам натуральных гістарычных і людзкіх зьяваў.

Ня трэба чакаць Годо.

Годо ня прыйдзе, бо яго няма.

Няма патрэбы таксама яго прыдумляць. Тыповым прыкладам Годо зь летуценьняў, Годо, які прыйшоў, але быў фальшывы, Годо, які абяцаў збаўленьне, а сам толькі нішчыў і катаваў, быў камунізм.

І я з жахам зразумеў, што мая нецярплівасьць як найхутчэй адбудаваць дэмакратыю, мела ў сабе нешта камуністычнае, або, гаворачы шырэй, нешта рацыяналістычнае, штосьці асьветніцкае. Я хацеў прысьпешыць бег гісторыі, як дзіцё, якое цягне расьліну, каб тая хутчэй расла.

Я думаю, трэба навучыцца чакаць, так як мы вучымся тварыць. Трэба цярпліва сеяць, сыстэматычна паліваць зямлю й даць расьлінам час, бо гэткая ў іх прырода.

Працяг на старонцы 18.

Каханы горад

— А ты што, верыш у цуды? — спытаўся ён, успомніўшы, што ў школе гэты "Качка" быў "упаўнаважаным" "Бязбожніка". Праўда, уся ягоная "работа" палягала выключна на зьбіраньні сяброўскіх складак...

— А як жа, што ты, уяўляю. Мае бацькі заўсёды былі "рэгіліёзныя"...

"Скончыў дзесяцігодку, а й такога слова ня вымавіць", — мільганула ў Юркі.

— ... і мяне, хоць крыючыся, а так гадавалі. Дый, падумаўшы-ткі, нешта ёсьць...

"Нешта ёсьць" — прыгадалася зноў учарайшае Юрку.

— Нешта й тут знойдзем, ня можа быць, — ня даў далей думаць "Качка", адчыняючы дзьверы ў нейкі цёмны калідорчык. — Форзыхт, прыступкі! Налева!

Яны ўвайшлі ў поўную людзей, дыму, чаду й п'янoe гаманы "кнайпу".

XI.

Юрка адразу выпіў адным духам поўную шклянку нейкае, мусіць, самагонкі, даволі-ткі гадкае на смак. "Качка", хоць і дужа хваліў яе перад гэтым і, відаць, вельмі хацеў дараўнавацца ў выпівацкім гэройсьцьве Юрку, адужаў усяго ледзь палавіну. Закусілі кіслай капустай, ужо, праўда, вельмі смачной, як умеюць яе квасіць хіба што толькі ў нас на Беларусі.

Гарэлка ані не ўзяла Юрку, і ён моўчкі, панура разглядаўся па "кнайпе" і ейных гасьцёх, хоць за густым, ядучым дымам разнастайнага тытуну васннае прадукцыі й цяжка было каго ці што разгледзець. Паўтарылі яшчэ. "Качка", падлятаючы ўжо крыху языком, пачаў "раскрываць сваю душу" перад Юркам. Цяпер ён канчальна стаецца вынаходнікам — ягонае, яшчэ школьнае летуценьне, хоць якраз фізыка давалася яму ў школе туга, і як сьлед "вынаходнік", пэўна, і цяпер яе ня ведаў ды ня мог бы даць рады з прасьценькім разьлікам. Ды дармо — у яго ўжо разьлічаны й зусім распрацаваны такі вынахад, такі вынахад... Поўны пераварот у сьвеце, а найперш — у гэтай вайне. Борздая перамога новай Эўропы над бальшавізмам, над плютакратамі, а адкуль? Зь Беларусі, якая тым самым заваюе сабе першае месца ў гэтай новай Эўропе. А патэнт у каго? У Беларусі, у Юшкі Кіпця ў руках. "У кіпцях", — панура мільганула ў Юркі, і ён таксама паглядзеў на "Качкавы" кіпці з густой чорна-сіняй "жалобай" пад імі... Але ж, жалоба — гэта ў яго, у Юркі, запраўдная жалоба, чорна-чорная,..

А "вынаходнік" хваліўся далей, што пачаў ужо будаваць мадэль свайго незвычайнага вынахаду. Праўда, тугавата з гэтым — вайна, правінцыя, няма патрэбных частак, матар'ялаў, майстроў... Юрка слухаў яго зусім безуважна, горка думаючы пра тую сваю жалобу, і "Качка" мусіў нагнуцца да яго блізенька, узяць за штрыфелі марынаркі й адкрыць яму ўжо сакрэт, калі таму так ужо цікава, хоць цікавасьць гэтая анічым яшчэ ня выявілася, а барджэй наадварот, пачынала паказвацца абрыджонасьць. І Юрка моўчкі, але станоўка, адчапіў Юшкавы пальцы-кіпці ад сваіх штрыфляў. Ну, калі Юрка ўжо так хоча, дык яму скажацца: гэта мае быць — груба кажучы, толькі груба, як ляіку — велізарны магнэс, які мамэнтальна прыцягвае да сябе, скідае далоў на зямлю самалёты. Га, што за штучка? Адразу перамога на тым баку, які будзе мець гэткую машыну: варагавая авіяцыя спаралізаваная, свая дзеіць бесперашкодна, і ўсё ў шапцы. А тады Юшка возьмецца за другі, яшчэ больш вынахад, які ў ідэі ў яго зусім гатовы й прынясе шчасьце ўжо цэламу чалавецтву, ды зноў жа — з рук Беларусі, зь ягоных, Юшкавых рук... Гэта няпраўда, што вечны рухавік — "пэрпэтуй мабіль", сказаў "Качка" — немагчымы. Ён давёў адваротнае, усё выходзіць... А тады — ого, тады! Тады Юшку дасцца ўся ўлада ў рукі — ну, значыцца, пішацца паперка, што ўся ўлада — Юшку, і ён уладжвае ўсё па-свойму. Трэба мець толькі ўладу, ну, паперку, і ўся маса пойдзе за табою. Калі адразу й ня надта захоча йсьці — можна крышку й падапукаць, як бальшавікі ў сямнаццатым годзе...

Юрка ўсёроўна ня слухаў, і "Качка" крыху перасьціх. Але неўзабаве, выснаваўшы, мабыць, із свайго разумаваньня над прычынаю Юркавае безуважнасьці да такіх цікавых пытаньняў, ён выпаліў:

— Начхні ты на гэтую Верку, браце. І яна зусім спэцкалася была апошнім часам, із паліцыянтамі круціць пачала, і не з адным, а з двума адразу...

— Вера? — пракруціў ацяжэлым, яму здавалася — толькі цяпер, языком Юрка. У яго зноў уздымалася аднекуль із глыбі залеглае там яшчэ раней жаданьне цяжка аплявушыць гэтага болбатня.

— Ну але. Вунь, адзін зь іх ці не сядзіць у гэтай кумпаніі, — "Качка" паказаў галавой у кут. Там сядзелі й гаманілі ўсе адразу, мусіць, добра ўжо пацягнуўшы, нейкія маладыя хлапцы ў чорнай, вайсковага тыпу ўніформе. "Дык гэта такія ў іх паліцыянты, — падумалася Юрку, — добра ведаць!" — хоць ён і ня

Адысэй і хуткасьць гуку

Размова з Томасам Венцлавам

Гэтым летам у Летуву прыяжджаў ведамы паэт, крытык і навуковец, прафэсар Ейльскага ўнівэрсытэту (Yale) Томас Венцлава. На Каляды *НН* надрукавала два вершы паэта, а ў часе летняга прыезду ён даў інтэрвію газэце *Literatura ir Menas*.

Пераклад тэксту гэтай размовы мы друкуем зь нявялікімі скарачэньнямі.

Перадусім што прывяло вас у Вільню?

Як звычайна, улетку я падарожнічаю сабе па Эўропе. У часе падарожжа хачу і адпачыць, і папрацаваць. Цяпер я пішу па-ангельску манаграфію пра польскага літаратара Аляксандра Вата. Гэта цікавы аўтар. Старэйшы прыяцель, нават настаўнік Чэслава Мілаша. Ён адзін зь вялікіх польскіх пісьменьнікаў дваццатага стагодзьдзя, пра якога няма манаграфіі па-ангельску. Я ўзяўся за гэтую паляністычную працу, каб лепш угрунтавацца ў акадэмічным жыцьці Амэрыкі. На жаль, у Амэрыцы працы з галіны літуаністыкі цэняцца мала, бо наша літаратура меншая колькасна, хоць можа й ня горшая якасна. Дык вось, у Парыжы я наведаў сына Аляксандра Вата, пасьля шмат часу правёў у варшаўскіх бібліятэках, дзе вывучаў пэрыёдыку.

Апроч Парыжу й Варшавы, я пабываў яшчэ ў Італіі й Грэцыі, дзе некалькі начэй правёў на востраве Ітака, стаяў на руінах палацу Адысэя. Вобраз Адысэя — вельмі важны ў маім жыцьці, я нават сказаў бы, што гэта мой асабісты прататып. Як высьвятляецца, ня так ужо й цяжка дабрацца да Ітакі, а жыцьцё там — спакойнае й таннае. Я хацеў бы некалі наняць на востраве які-небудзь домік і пажыць там даўжэй. З Грэцыі праз Балгарыю, Румынію, Славакію я дабраўся да Варшавы — зьведаў некалькі эўрапейскіх краін, у якіх раней ня быў. У Эўропе мне засталося пабываць толькі ў Альбаніі, на Мальце й Кіпры. Я своеасаблівы калекцыянэр краінаў. А з Варшавы вырашыў наведаць Вільню з выключна прыватнымі мэтамі.

На жаль, большасьць грамадзянаў Летувы ня зьведала прыемнасьці падарожжа па сьлядох гістарычнага героя. Сёньня летувісы часьцей наведваюць стамбульскі рынак...

Я таксама шмат часу правёў на рынку ў Стамбуле. Пытаўся там, дзе знаходзіцца музэй Адама Міцкевіча. Турэцкія гандляры былі ветлівыя, частавалі кавай, стараліся дапамагчы. Я адшукаў музэй, а ў ім кінуліся ў вочы і ўзрушылі выявы Коўна й Вільні. Наогул, чым болей краінаў я наведваю, тым больш пераконваюся, што віленскі стары горад мае сусьветнае значэньне, і яго абавязкова трэба захаваць.

У Летуве, у Вільні ці пачуваліся вы, як Адысэй пасьля звароту на Ітаку?

Наведаньне Ітакі было нечым накшталт спаўненьня маёй уласнай легенды, а праз шмат гадоў стала магчымае вольнае наведаньне Айчыны (доўгі час я думаў, што мне гэтага зрабіць ня ўдасца). Цяпер, як і напрыканцы паэмы Адысэя, маё жыцьцё ўнармалізавалася шмат у чым. Вось жа й цяперашні прыезд у Летуву — пэўнае спаўненьне легенды пра Адысэя. Я сьвядома спрабую ўжывіць у сваё жыцьцё гэты прататып. Notabene, адной з мэтаў у Вільні была падпіска на летувіскую прэсу, бо ўжо цэлае паўгодзьдзе не атрымліваю яе, што стала невыносна. Па вырашэньні іншых асабістых справаў рушу ў Варшаву, а адтуль у Амэрыку.

У Вільні Вы пазнаёміліся са сваёй справай, матэрыялы да якой зьбіраў КГБ.

Уражаньне ад будынку КГБ... Калі зноў прыгадаем легенду пра Адысэя, дык у сваім жыцьці я бачыў і Цыклёпа, і Цырцэю, і Лестрыгонаў. З алегарычнага пункту гледжаньня я паспытаў усіх прыгодаў Адысэя. Візыт у КГБ — гэта таксама адна з прыгодаў на востраве Лестрыгонаў. А мая справа — хутчэй сьмешная, чым страшная, пры чым — вялікая, тоўстая. У ёй шмат маіх прыватных лістоў, якія ўскрываліся, зь якіх рабіліся копіі, а арыгіналы, нягледзячы ні на што, дастаўляліся адрасатам. Ёсьць і такія лісты, якіх адрасаты не атрымалі. Ідучы знаёміцца са справай, я баяўся даведацца, што нехта з маіх блізкіх знаёмых запляміўся. Аднак не было такіх выпадкаў, пра якія я ня ведаў раней. Хутчэй наадварот — за большасьцю маіх прыяцеляў і блізкіх сачылі ня менш, чымся за мной.

Дзякуй Богу, не давялося зазнаць горычы здрады.

Не. Такога расчараваньня, як гэта часта цяпер здараецца пры вывучэньні справаў штазі былой ГДР, калі аказваецца, што найбліжэйшыя прыяцелі на працягу многіх гадоў сачылі адзін за адным, я ня маю. Праўда, у гэтай справе ёсьць два выпадкі, калі два мае блізкія знаёмцы сачылі за мною, але я ведаў пра тое ўжо раней...

Праблема адносінаў з КГБ цяпер у Летуве вельмі актуальная, а часам, як здаецца, нават разьдзьмутая. Якая пазыцыя нашых людзей у гэтай сітуацыі ўяўляецца Вам найбольш адпаведнай?

Няма таямніцы, што шмат культурных дзеячоў Летувы заплямілася сувязяй з КГБ. Мушу сказаць, што большасьць выкрытых прозьвішчаў не былі для мяне нечаканасьцю. Хоць наогул такое высьвятленьне, хто быў агентам, а хто ня быў, — нядобрая справа, бо большасьць тых людзей маюць дзяцей, якія не нясуць віны за грахі бацькоў. Таму я таксама падтрымаў бы ідэю, што трэба было б як найхутчэй склікаць камісію прысяжных, якая вывучыла б тыя справы, але нікога шырэй не інфармавала. Можа ў некаторых выпадках была б папярэджаная несправядлівая кампрамэтацыя асобы...

Акрамя манаграфіі пра Аляксандра Вата, чым цяпер вы займаецеся ў Амэрыцы й чым зьбіраецеся займацца?

Я пішу таксама іншыя рэчы, пішу вершы, як заўсёды няшмат, у часопісе Metmenys неўзабаве зьявіцца досыць даўгі верш «Шчасьлівая Аўстрыя». Гэта можна зразумець і як "Шчасьлівая Летува"... Ходзіць таксама чутка, што перабіраюся ў Чыкага, на катэдру літуаністыкі. Магчыма, так яно й будзе.

Ці падзеліцеся Вы некалі сваім досьведам і зь летувіскімі студэнтамі?

Так. Дагэтуль мне перашкаджала тая акалічнасьць, што я ня меў у Амэрыцы сталага кантракту. Мае кантракты што тры гады працягваліся, але для кожнага ў акадэмічным жыцьці Амэрыкі настае такая хвіліна, што альбо атрымліваеш сталы кантракт, альбо... рабі, што хочаш. Гэта вельмі прыкрыя рэчы... Калі атрымліваеш кантракт, дык аж да пэнсіі маеш забясьпечаны лёс. Цяпер я ўжо маю такі кантракт, праз што раблюся вальнейшы, маю болей магчымасьцяў наведваць Летуву. Не выключаю, што раней ці пазьней перабяруся ў Летуву на стала. Але лепей гэта было б зрабіць пазьней, бо ў Амэрыцы можна зрабіць яшчэ шмат карыснага, таксама й на дзялянцы літуаністыкі.

Пісьменьнікі-эмігранты цяпер ахвотна друкуюцца ў Летуве. Нам трэба пазнаёміцца з гэтай літаратурай, эстэтыкай. Што б вы параілі, напрыклад, газэце Literatura ir menas, каб найхутчэй пераадолець бар'еры хуткасьці гуку?

Жыцьцё эміграцыі ўжо сёньня вы асьвятляеце досыць шырока.. Можа толькі патрэбны пэўны выбар, таму што ў нас на эміграцыі ўжо ўсталявалася пэўная іерархія, на якую вы не заўсёды зважаеце. У такім выпадку які-небудзь трэцярадны пісьменьнік ацэньваецца нароўні зь першарадным. Па-другое, Летува сёньня стараецца арыентавацца на Захад, што ўхвальна, але я раіў бы не перагінаць палку бозі перад расейцамі й палякамі. У палітычным аспэкце гэта зразумела і апраўдана, аднак нельга ігнараваць літаратуры Ўсходняй Эўропы. Трэба было б нават цікавіцца больш, чым звычайна, таму што гэтыя літаратуры ў многіх сэнсах нам бліжэйшыя, чым скажам, француская ці скандынаўская. Досьвед той самы. Магчыма, я тут не зусім аб'ектыўны, таму што расейская й польская літаратуры — гэта мая спэцыяльнасьць. Чэслаў Мілаш быў тут прыняты з гонарам і стаў ганаровым грамадзянінам Летувы; існуе й яшчэ шмат добрых польскіх пісьменьнікаў. Тое ж можна сказаць і пра Расею, якая дэмакратызуецца, а таксама пра Расею эміграцкую.

А іншыя краіны?

Я сам вельмі хацеў бы працаваць у такой дзялцы, у якой працуе польскі паэт Станіслаў Бранчак, кіраўнік катэдры польскай літаратуры ў Гарвардзкім Унівэрсытэце. Ён эмігрант падобнага лёсу і цяпер перакладае вельмі шмат ангельскай і амэрыканскай паэзіі. Перакладае дасканала. Калі я буду мець больш вольнага часу, дык з прыемнасьцю займуся падрыхтоўкай анталёгіі сучаснай ангельскай і амэрыканскай паэзіі. Ёсьць шмат паэтаў, зусім невядомых у Летуве.

мог бы вытлумачыць, чаму гэта яму "добра ведаць". І раптам Юрка прыцягнуў ужо "Качку" за штрыфлі і пачаў, сам ня ведаючы наперад, што скажа й што так — і перад кім? — прагаворыцца:

— А ты... ведаеш, адкуль я й чаго?

— Ну-у? — аж спалохаўся і, так і застаўшыся разьзяўленым, працягнуў "Качка"...

І Юрка, не зусім гладка ўжо і зь перапынкамі, зь пераскокамі, проста ў Юшкаву разьзяўленую губу, — як бы той мусіў слухаць і чуць ёй, а не вушыма, выклаў усю праўду аб сваіх учарайшых і сяньняшніх прыгодах.

— Ідзі ты! — толькі працягнуў, усё яшчэ ня верачы, "Качка".

— То ж бо й то, што няма цяпер куды йсьці, — працадзіў Юрка й змоўк. Абодва нейкі час маўчалі. "Качка", відаць, стараўся пераправіць такую неверагодную, а разам із тым — чаму не праўдападобную? — Юркаву гісторыю.

— Дык кажаш, із парашутам — дальбог? — працягнуў ён нарэшце. Юрка толькі моўчкі і ўжо зусім пап'яному целяпнуў галавой. Ізноў маўчалі. Тады "Качка" раптам пачаў ёрзаць на сваім месцы, а далей устаў і ўзяўся за капялюш.

— Дык я... тут зараз... нешта капуста пушыць. Ты пачакай гэтта, — ён панёс капялюш да галавы, але, не данёсшы — відаць, раздумаўшыся, паклаў на свой услон. — Хай гэта тут... будзе занята, як хто — скажаш: "Бэзэц!" Я — вомірг! — Юрка зноў целяпнуў галавой, і "Качка", з павялічанай яшчэ больш цяпер амплітудай свае валюхатае хады, паплыў да выйсьця, манэўруючы між п'янымі й яшчэ цьвярозымі.

Юрка выпіў яшчэ шклянку, і ці ад яе, ці ад рэзкае кісьліні закускі — пачаў нек ізноў цьверазець. Чорт пацягнуў яго за язык перад гэтым боўдзілам! "Пайшоў даносіць, няйначай, — мільганула ў яго. — Зараз прывядзе гэтых паліцаяў ці так як... Мо заробіць што для свайго магнэсавага "пэрпэтуя". — Ну, і няхай, — ізноў апанавала безуважнасьць, — няхай бяруць, калі так. Пачакаем!" — І ён выпрастаўся на сваім месцы, скіраваўшы пагляд туды, куды адплыў "Качка". Але рука ўсё ж сьціснула, і моцна, дармо, што п'яны — рэвальвэр у кішэні.

"... А Вера, кажа, з паліцыянтамі... "Па руках пайшла"... Значыцца, запраўды дрэнь, і ці варта"... — цяжка варочаліся думкі. Але тут жа абураўся сам на сябе за такое думаньне: "Як важысься так, забойца?!" І няхай бы сабе была, хоць бы й з паліцыянтамі гуляла, няхай... А цяпер якраз бы ён, Юрка, шась — і, пэўна, яна тых паліцыянтаў — вон, па баку, адстаўка! Пэўна ж, ён — лепшы... "Лепшы" — забойца...

— Дзе ж той "пэрпэтуй", чаму ня йдзе, не вядзе?

Ніхто ня йшоў. А мо надарма ўся гэтая трывога? Можа той — проста... Казаў жа — "капуста пушыць"... Ну, і няхай...

Юрка зноў нахінуўся над сталом, узлокціўшы цяжкую галаву. Здаецца, пачынала "развозіць", цягнуць на сон...

XII.

— Выбачайце!...

Што, ужо прыйшлі, прывёў? Неслухмяная рука не трапляла адразу ў кішаню па рэвальвэр. Дый навошта? Няхай... Юрка пакінуў гэтыя дарэмныя намаганьні. Дый сьмех — аказалася толькі жанчына, маладая, прыгожая жанчына, уся ў чорным. Уся ў чорным?

— Гэтае месца занятае?

— Занятае... — Юрка намагаўся ўспомніць тое нямецкае слова, якое сказаў быў тады "Качка", думаючы, што мусіць яго канечна трэба цяпер дадаць.

— Ну, але я бачу — капялюш. Але — гэта? — яна паказала на трэйці, вольны ўслон пры тым самым століку, справа ад Юркі.

— Гэта? Здаецца, не.

Жанчына села, шаснуўшы спадніцаю. Юрка агледзеў яе. Чорныя вочы, чорныя валасы, бездакорна правільныя рысы маладога жаноцкага, напэўна, не дзявоцкага ўжо твару. Вусны падмаляваныя зьлёгку, таксама й бровы. У вопратцы — чорнай (дзе гэта бачыў такую, і сяньня?) — поўная строгасьць. Толькі чаго ёй тут, у гэтай кнайпе? Хіба ж ня з гэтых... з прастытутак. Тыя ж павінны быць размаляваныя, разьвязныя, паўгольныя... А тут жа яны могуць, павінны нават быць. Што ж, можа "незнаёмка" — з таго вершу, што так любіць чытаць Валік, як троху чарку возьме. Якраз там нешта пра чорны шоўк, які шастае. І дзе ён чуў гэтае шастаньне?

— Дазвольце аганьку? — зьвярнулася "незнаёмка".

Ну, калі курыць — дык напэўна ўжо з "гэтых", яны ж, кажуць, усе кураць. А строгасьць — часам знарок на сябе напушчаюць, каб прынадзіць лягчэй, Юрка чытаў нейдзе гэтак. Але ён, усё ж, як мог, пакавалерску дастаў з кішані сярнічкі, не даючы прыкурыць ад ягонае папяросы, што, праўда, да таго ж і згасла ўжо няма ведама, калі. Жанчына закурыла й кіўнула галавой, дзякуючы.

Мабыць, ад суседзтва "незнаёмкі" за адным сталом хмель ізноў пачаў біць у галаву Юрку. Суседка выдавалася што раз больш павабнай і прыгожай. Нават тое, што яна курыць, было ёй неяк асабліва да твару, прыгожа й асабліва ўзбуджала. І Юрка зусім бесцырымонна

Годо ня прыйдзе, бо яго няма

Працяг са старонкі 16.

Калі палітыкі й грамадзяне навучацца чакаць — у найвышэйшым сэнсе гэтага слова — выказваючы такім чынам пашану да іманэнтнага ладу сьвету, і яго бяздонных таямніцаў, калі яны зразумеюць, што кожная рэч у гэтым сьвеце патрабуе часу і важна ня толькі тое, чаго яны чакаюць ад сьвету, але й веда пра тое, чаго сьвет і гісторыя чакаюць ад іх, тады чалавецтва ня скончыць так кепска, як мы часам сабе ўяўляем.

Спадарыні й спадары,

я прыехаў з краіны, поўнай нецярплівых людзей. Можа нецярплівыя яны таму, што так доўга чакалі Годо і цяпер ім здаецца, што ён нарэшце прыйшоў. Гэта такая самая вялікая памылка, як і іхнае папярэдняе чаканьне. Годо не прыйшоў. І дзякуй Богу, бо калі б прыйшоў, ён быў бы толькі Годо зь летуценьняў, Годо камуністычным. Затое дасьпела, што мусіла дасьпець. Можа б яно дасьпела й раней, калі б мы яго старанна палівалі. Перад намі стаіць цяпер адно заданьне — ператварыць плён гэтага ўраджаю ў новае насеньне і цярпліва яго паліваць.

Калі мы ўмела пасеем і будзем старанна паліваць, дык ня будзе прычынаў для нецярплівасьці. Дастаткова будзе зразумець, што нашае чаканьне не пазбаўлена сэнсу.

Яно мае сэнс, бо вырастае з надзеі, а ня з роспачы, зь веры, а не з адчаю, з пакоры перад часам, які пануе у гэтым сьвеце, а не са страху, — ягоны спакой напоўнены не нудой, а напружаньнем. Такое чаканьне — гэта штосьці большае, чым звычайнае чаканьне.

Гэта жыцьцё, жыцьцё, зразумелае, як радасны ўдзел у цудзе йснаваньня.

Дзякуй спадарству за ўвагу.

«Kultura», Парыж, 12'1992

Навуковец знаходзіць Джойсаву «кнігу сутоньня»

Адзін ірляндзкі навуковец абвесьціў пра знаходку "згубленае" кнігі, якую Джойс напісаў паміж «Улісам» і «Хаўтурамі па Фінэгану».

Дэніш Роўз, які 16 гадоў працаваў над крытычным выданьнем «Хаўтураў па Фінэгану», мяркуе, што Джойс пачаў і кінуў працу над зборнікам апавяданьняў «Гатэль Фіна» у 1923 годзе. Тады ён аддаўся працы над «Хаўтурамі...» і не вяртаўся да гэтае прамежкавае працы аж да 1938 году, калі ўплёў урыўкі зь яе ў свой новы эпічны твор.

Сп. Роўз, які склаў кнігу на 100 старонак, якая, на ягоную думку, як найбліжэй адпавядае рукапіснаму арыгіналу, паведаміў: "Джойс пахаваў абсечаныя часткі схаванае працы ў неабсяжную глебу «Хаўтураў...» Гэты матэрыял ніхто ніколі ня бачыў у гэткай форме й пасьляпоўнасьці, і нават фрагмэнты маглі б пазнаць толькі пару дасьведчаных джойсалёгаў. Адкрыцьцё грунтуецца на аналізе дакумантаў, якія лічыліся дагэтуль падрыхтоўчаю працаю да «Хаўтураў па Фінэгану».

«Гатэль Фіна» выйдзе наступнаю вясною ў выдавецтве «Вікінг», якое заплаціла за гэта "ладную пяцізначную суму". Тэматыка апавяданьняў зьвязаная зь ірляндзкаю міталёгіяй і гісторыяй, ад паданьняў аб Сьвятым Патрыку да аповесьці пра Трышчана й Ізоту. Сп. Роўз цьвердзіць, што адно з апавяданьняў — пра чатырох летапісцаў-ахоўнікаў ірляндзкае гісторыі — "не саступае ранейшаму Джойсаваму апавяданьню «Нябожчыкі», якое лічыцца адным з найдасканалейшых твораў кароткае прозы".

«Гатэль Фіна» напісаны "не густою, амаль непразрыстаю моваю «Хаўтураў...»" ці нават «Уліса». Гэта ясны й выдатна чытальны твор, у нечым паралельны «Дублінцам», але больш унівэрсальны, ён пераходзіць правінцыйныя межы дублінскіх гісторыяў. Гэта «Дублінцы» для ўсяго сьвету". Дагэтуль лічылася, што «Гатэль Фіна» — гэта толькі ранні назоў «Хаўтураў па Фінэгану», а самі апавяданьні — яго фокусныя пункты або "вузлы". Аднак сп. Роўз адзначыў, што гэтыя вузлы былі ўстаўленыя ў новы твор у "зьнявечаным, нязграбным і перакручаным выглядзе" й "тырчаць, як болькі". Кожнае апавяданьне з «Гатэлю Фіна» было адшліфаванае да ўзроўню, які значна перавышае зьнявечаныя фрагмэнты ў «Хаўтурах...». Сам па сабе «Гатэль Фіна» — цулоўны твор, і, пусьціўшы яго на кавалкі для «Хаўтураў...», Джойс "бясспрэчна сапсаваў абедзьве кнігі".

Гэтая кніга адметная яшчэ й тым, што яна пазначае сярэдні пункт паміж «Улісам» і «Хаўтурамі па Фінэгану», які выразна зазначыў новую інтэлектуальную лінію. Сп. Роўз зазначыў: "Паміж "кнігаю дня" — «Улісам» і "кнігаю ночы" — «Хаўтурамі па Фінэгану» ляжыць «Гатэль Фіна» — "кніга сутоньня". Даўшы сьвятло гэтай пераходнай фазе, гэты твор відавочна стаіць асобна ад наступнага. "Нават калі пэрсанажы маюць тыя самыя ймёны, што і ў «Хаўтурах...» — гэта зусім іншыя людзі". Існаваньне гэтае кнігі паўтарае ўзор астатняе творчасьці Джойса — спачатку пішацца большая кніга, а пасьля меншая. Назоў кнігі паходзіць ад гатэлю, дзе працавала будучая Джойсава жонка Нора Барнакл, калі Джойс упершыню яе сустрэў, а адкрыцьцё прасьвятляе выказваньне Джойса ў адным зь лістоў аб тым, што ён назваў сваю новую кнігу ў гонар свае жонкі.

Адраджэньне мэнкскае мовы

Сёлетні верасень увойдзе ў гісторыю Выспы Мэн — у школах пачалося выкладаньне мэнкскае мовы, карэннае мовы насельнікаў выспы, упершыню пасьля таго, як яна выйшла з ужытку на пачатку гэтага стагодзьдзя. Больш за 1700 вучняў ад сямі да васемнаццаці гадоў выказалі ахвоту мець лекцыі мовы ў дзьвюх школах выспы. Яшчэ 300 вучняў мусяць пачакаць да наступнага году.

Апошні носьбіт мэнкскае мовы памёр каля 20 гадоў таму, і выказвалася трывога, што мова памерла назаўсёды. Адукацыйныя службоўцы былі зьдзіўлены шырокаю ахвотаю адрадзіць мову і распачалі гадавы спробны праект. Напачатку дзеці будуць мець лекцыі мовы на працягу паўгадзіны заняткаў мовы на тыдзень. Як і належыць высьпе, якая ляжыць пасярэдзіне Ірляндзкага мора і, як цьвердзяць, у цэнтры Брытанскіх выспаў, мэнкская мова ўяўляе сабою фанэтычную сумесь шатляндзкае й ірляндзкае моваў, аднак базуецца на ангельскім правапісе зь некаторым валійскім уплывам.

Яна можа прыдацца жыхарам як гаворка незразумелая чужынцам, што вельмі важна на высьпе, ведамай асьцярожнасьцю ў фінансавых справах, а таксама прыхільнасьцю да матацыклаў — gwheeylaght — і плаваньня пад ветразем — shiaulley.

Мэнксцы змогуць даваць адзін аднаму карысныя фінансавыя парады, як, прыкладам ta argid ry gheddyn ass — гэта пахне грашмі, bee argid mooar ass — ідзі й зарабі грошай, або нават, хоць і рэдка — ta my phoggaid follym — у мяне пустая кішэня.

Як ні дзіўна, мова пасьпявае за сучасным жыцьцём. Так, кампутар будзе coearrooder. Клясычны даведнік — ангельска-мэнкскі слоўнік Фаргера улучае нават слова homocheintys — гомасэксуалізм, які быў да нядаўняга часу забаронены на высьпе.

Мэнкская мова была асноўнаю моваю выспы да 1830-х гадоў, але пад канец мінулага стагодзьдзя яна пачала занепадаць зь пераходам на выкладаньне па-ангельску ў школах.

"Вучыць мову захацелі дзьве тысячы вучняў, але я мусіў адпісаць тромстам бацькам, што ім давядзецца пачакаць да наступнага верасьня", - сказаў д-р Браен Стоўэл, службовец Моўнага аддзелу на высьпе.

Каханы горад

ўзорыўся ў гэтую "незнаёмку", як бы хацеў яе выпіць вачыма, яшчэ больш ахмяліцца ёю. Але тая на яго, як быццам бы, ані зважала, прымружанымі крыху вачыма пільна выглядаючы некага сярод кнайпавае публікі. Каго яна шукае?

Ды раптам чорная "незнаёмка" павярнулася да Юркі і з павабнай ці завабнай усьмешкай, гледзячы проста ў вочы, сказала:

— Дык гэта вы — той парашутысты? Ня бойцеся, я — так званая (яна прыціснула на гэтым слове) жонка гаспадара гэнага дзівацкага капялюша, — яна кіўнула на "Качкаву" аздобу на ўслоне.

Юрка адразу нек нічога не зразумеў. Жанчына моцна зацягнулася папяросай і, нахіліўшыся да Юркі бліжэй, не зьмяняючы тае ж усьмешкі, але цяпер паўшэптам, нейкім пасьпешным і, здавалася, гарачым, пачала яму тлумачыць. Ён мала разумеў і цяпер, больш любуючыся, як разам із словамі выскокваў у яе дым, то гусьцейшы, то зусім далікатнасівенькі, і так доўга, як-бы гэта не ад папяросы, а загарэлася ў яе што ўнутры, і адтуль — гэты дым, і гарачы такі шэпт. Юрка ня бачыў яшчэ ніколі, каб гэтак курылі жанчыны, ды яшчэ — маладыя, такія прыгожыя. І ён куды больш глядзеў на гэтую дымную вопратку словаў, як услухваўся і ўдумваўся ў іхны сэнс. Усё ж, нарэшце і з большага да яго дайшло: "Качка" і запраўды пабег даносіць, а яе, сваю "жонку", прыслаў сюды пілнаваць. Толькі Юрка можа быць зусім спакойным. Адно, што той нікога цяпер ня знойдзе — сьвята, усе такія во, як і тут, а каб і знайшоў, дык нічога ня будзе: ня будуць і слухаць такога, таксама ж п'янога, дый наагул, яны такія ж няпільныя, такія наіўныя і зусім ня цэняць даносаў і даношчыкаў. Ці раз ужо праштырвалі з гэтым і "Качку"... А нарэшце, і галоўнае — на тое й яна тут. Праўда, страшэннай неасьцярогай было зь Юркавага боку зьвярацца з гэтым, хоць сабе й свайму школьнаму сябру, але такому, хай Юрка прабачыць, дурню (апошняе Юрка моўчкі пацьвердзіў, целяпнуўшы галавой). Ейны праўдзівы муж — таксама тут, недалёка, працуе з "нашымі" ў лёсе й таксама нядаўна з парашутам... А гэты так — часовая шырма. Як із мужа — зь яго невялікае што. Садзіць усе грошы на нейкі ідыёцкі вынахад — пэўна ж, хваліўся Юрку? І каб па ім — даўно трэ было б сям'і даццa з голаду. Загрувазьдзіў усю хату дзівацкімі сваймі прычындаламі, мусіла выкінуць іх у хлеўчык. Ды зь ім лёгка даць рады. А яна зараз можа скіраваць Юрку, куды трэба. Не? Значыць, ведае сам... Ён яшчэ пабудзе тут? Толькі ж — асьцярожнасьць, гарэлка — заўсёды благое апраўданьне. Ну, яна яшчэ можа наведацца сюды... — і, згасіўшы аб стол недакурак, бо попелкі не было, жанчына адыйшла з усё тэю ж усьмешкаю й шастаньнем шоўку.

Ага, цяпер Юрку ўспомнілася. Гэта ці не яна прашастала каля яго там, на могілках, абудзіўшы з таго адраньцвеньня? Уся ў чорным, гэта яна. Хто — яна?

У добра п'яной ужо галаве ўсё блыталася. Раптам выйшла нек, што яна — гэта Вера, хоць на самой рэчы між іх ні ў чым не было падабенства. Вера! "Пайшла па руках", з паліцыянтамі, і курыць, як прастыт... Не, але ж якая — яшчэ прыгажэйшая! І няхай бы была, хоць якая, абы была. А так — уся ў чорным... Усё чорнае зацягвае, засьцілае ўсё... нячорнае. І ў дыме чорнай цемры — вогнішча толькі, і Мечык, хлопчык Мечык...

Мечык — меч... Якая дурніна: Мечык — меч, — гэта ж усё — толькі гульня словаў. І толькі сьніцца, трызьніцца. А меч у Юркавых руках — як зігаціць! Не, гэта крыж, той учарашні крыж зігаціць, мяняецца. "Меч і крыж" — здаецца, кіно такое было калісьці...

Але ж, меч і крыж. І зь мячом, зь Мечыкам — гэта ж ён вырас у меч — зь мячом — на каго? На крыж? Не, накрыж... Накрыж яго перачыркнулі. Хто? "Нашыя", пэўна... "Працуе з "нашымі" ў лесе". Хто "нашыя"? "Юзікавы хлопцы"?

А сам "Юзік" — сам Іо-сіф Ві-сары-са... і ў мазгох не пракруціш, яшчэ як п'яны... Юрка ж бачыў яго самога, "вялікага правадыра", а тут ён — як маленькі: "Юзік"... Дый маленькі ж — добра бачыў яго, як быў выпуск іхнае школы. Не, зусім не "вялікі", а малы, касалапы, і твар у восьпінах — адно малююць гэткім прыгажуном. А так — усё няпраўда, усё ў іх няпраўда, ён ведае даўно... "Маняць, як малююць". І мана, няпраўда, што "Сталін": сталь — вось на гэтым мячы. Дык зь ім — на яго, на іх, на "нашых"? А хто ж — "нашыя", дзе "нашыя", дзе "вашыя"? "Нашы вашых падвязуць"...

Як жа зігаціць — меч — аж глядзець баляць вочы... Прыплюшчыць вочы... Прыплюшчаным вокам — нехта глядзіць, пільна глядзіць. Гадэнка — ажыў і глядзіць? Не, гэта Мечык прапушчаў ад вогнішча прыплюшчаным вокам. І гэтая — у чорным — плюшчыла вочы, выглядала кагось у дыме. Вера? "І той пагляд..." Пагляд прыплюшчанага вока... Будзе гэтак глядзець цэлы век, і трэ будзе нешта рабіць, каб заплюшчыць яго, ці засыпаць — пяском. Не, завязаць — чорным, чорныя бываюць павязкі на воку. Уся ў чорным — і яна ад "Юзіка", яны ўсе — чорныя, ад чорных, чорненькія — дробненькія "Юзікі". Чорнае — агністым мячом — расьсячы! А вока ўсё роўна будзе прыплюшчанае век, із тым самым дакорам, вялікае вока, як у кіно, людзкое вока, як у казках... Казкі там, у лесе... "Пуга, торбачка, гразь па калены, адпачынак на балоце, ля вагня"...

Леапольд Стаф

САМОТНАЯ ВІЛА

Я даўно прадчуваў гэты цень, што жальбою

Лёг на наша каханьне. Згадай, як з табою

Мы ўздоўж мура ішлі, з-за якога сьвяціла

Сваёй бельлю, у квецені тонучы, віла,

Апавітая пахам і цішай глыбокай.

На нябёсах ружовыя гасьлі аблокі,

Зьмярк блакітны гусьцеў, напаўняў нас журботай.

Сталі мы каля кратаў сьцямнелых варотаў

І ў маўчаньні занурылі нашы пагляды

У глыбокі паўзмрок таямнічага саду,

У якім закаханым прызначана прасьці

У вабдымках пяшчоты бясхмарнае шчасьце.

Мы ўзіраліся ў сад і здалося нам, быццам

Ён чакаў тых, хто прагнуў у цішы забыцца,

І быў спратам, якога нам так не ставала.

Браму пхнула міжволі рука і... апала.

На замку была брама. І ты пабляднела,

Бо, відаць, як і я, у той міг зразумела:

Той паваленьі помнік Гермэса за брамай,

Што ясьнеў у сутоньні бялюткаю плямай

На зялёным ядвабе травы, як груд сьнегу —

Быў пасланцам каханьня й лагоды, што ў бегу

Браму у сад нам хацеў расчыніць, ды ня здужаў,

Паваліўся ў траву быццам сьцятая ружа

І пакінуў дваіх нас, тугой ахінутых,

Перад брамаю сьветлага шчасьця — замкнутай.

Пеаклаў з польскай А.М.

Малюнак Д.Р.

Нехта моцна трос за плячо. Кнайпа пустая ўжо, толькі дым, і дым у галаве, у душы, халодны дым. Ага, трэба ўжо зачыняць? Плаціць? Калі ласка, калі ла-асачка, колькі хочаце, ня лічачы навет. А шапка, дзе шапка? Не было ж шапкі, праўда. Быў дзівацкі капялюш — Юшкаў, "Качкаў", з загнутым пяром адзадзя. Дзе ж ён? І яго ўжо няма. А так бы ёмка цяпер зафутболіць у той вунь кут — капялюш. І Юшку — па капялюшыку — заюшыць. Што, данёс? "Качка" — толькі гадкія "качкі" пушчаць. "Беларусь", "зь Беларусі", "для Беларусі". Для Веры. У што веры? Няма Веры, няма веры, а Беларусь ёсьць, ёсьць Мечык...

Што? Ужо, ужо...

Цяжкімі, неслухмянымі нагамі выбраўся Юрка з кнайпы. Нехта памагаў? Дурніна, с-сам.

Вясьняны цёплы брызок далікатна пырскаў на твар. А як жа цёмна, чорна-цёмна, ані ясачкі...

Перастаўляў ногі, кіруючыся намаҥы, праз тую чорную цемру — да нейкага вогнішча, хоць ніякага не было нідзе. Кіравала, усплыўшы, зноў тое: "Пуга, торбачка, гразь па калены, адначынак на балоце, ля вагня"...

XIII.

На Юрку яшчэ доўга чакалі на лётавішчы, хоць ужо ясна было: ня вернецца... Не вярнуўся ж тамбоўскі герой Жарабцоў, і сябры зь ягонага зьвязу самі бачылі, як, загарэўшыся, кулём рынула далоў ягоная падстрэленая машына. Гэтак загінулі два найбольшыя рызыканты эскадрыльлі. Не далічыліся й яшчэ сяго-таго, двух не зьвярнулася з паветранага бою, да якога яны былі змушаныя варагавымі зьнішчальнікамі, што перанялі іх па дарозе назад. Хоць, праўда, і згаджаліся ўсе, што налёты былі нечпадзяванымі для ворага, і абарона ўсюды ўваходзіла ў справу не адразу, "праспаўшы", але ўсё ж гэтая абарона была, і "пэўныя весткі", што яе быццам няма, толькі абуралі ўсіх.

На Юрку чакалі даўжэй за ўсіх, бо ніхто ня бачыў ягонае катастрофы. Праўда, Віктар ужо пад канец чуў страшэнныя выбухі, гул ад якіх проста зьліваўся — можа, Юрка "сеў на свае"? Але гэта як бы было не ў ягоным баку... Валік здагадваўся добра аб запраўднай прычыне чутага Віктарам, ды, пэўна ж, маўчаў...

Усё ж адправу па ахвярах, дзеля пэўнасьці, пастанавілі зрабіць па сьвяце — мо яшчэ й вернецца хто "пехатой на самалёце", як любіў казаць Юрка.

Настрой у бальшыні "сакалоў" ад усяго гэтага быў ня вельмі, каб "сакаліны". Толькі якраз першы зьвяз, Юркавы сябры, дармо, што й безь яго, а пачувалі сябе няблага. Віктар, бядуючы дзеля прыліку па такой цяжкой для зьвязу страце, як бясстрашны, запраўдны пілёт (цяпер ужо, а раней — рызыкант, навет хуліган) Юрка, душою быў у падвойным задавальненьні: Юрка скруціўся яшчэ барджджэй і раней, як ён спадзяваўся. Адзін ужо напэўна систупіў зь ягонае дарогі. Але й гэты другі нейкі падазрона-спакойны, усьміхасцца нейкай летуценнай, нябёснай усьмешкай, як сьвяты. Ці ня Веру пабачыў мо з высакосьці? Не, мусіць, проста рады, што абмінуў шчасьліва "знаёмы дом". Але як канкрэтна (Віктар дужа любіў гэтае слова, як любяць яго ўсе тыя, што запраўды "канкрэтна" ні гавараць, ні рабіць ня звыклі)? Ня можа быць, каб выйшаў сухім із вады. Гэны гук — якраз у ягоным баку, не, гэта ня Юрка, а мусіць, што гэты "аблягчыўся". Трэ будзе, канечна трэба "прамацаць".

Валік і праўда быў у спакойным, бадай радасным навет настроі. Пэўна, шкада было Юркі й нават Жарабцова, але затое была поўная — мо эгаістычная? — задаволенасьць сабой, што сам выйшаў чыстым і перад "каханым горадам" і пераю Ёю. Ці адчувала яна тады, што ён тут, зусім блізка быў, думаў аб ёй і зрабіў усё, каб абмінула яе тая навала?.. І яшчэ крыху нядобра — трэба хавацца з гэтым усім, як злодзею. І што Віктар чуў, пэўна ж, як ён "згружаў" у балота, хоць і ня ведае праўды — таксама не зусім добра... Але ўсё гэта дармо, спачатку толькі трэ будзе крыху патрымацца. Галоўнае — каб не чырванець, гэтым можна зрадзіць сябе, хоць і тое, зрэшты, праўда, — усе прывыклі, што ён чырванее заўсёды. А там абляжацца ўсё, забудзецца, і будзе ўсё добра. Гэта ж не з благой, злой справай хавацца трэба, а з добрай якраз, — толькі ў іх заўсёды добрае перакручваецца благім і злачынным, і наадварот...

Начны халадок крыху праймаў на лётавішчы, але й гэта нек прыемна вязалася з тым, што пачуў і адчуў там:

Мае босенькія ножкі,

Сьцюдзёна стаяць...

І да Віктара нат не было цяпер жалю, як перад стартам. Можа нават і лепш, што ён Валіку тую "сьвіньню падлажыў". Будзь у тым раёне які Юрка — мала чаго нарабіць мог із сваім дурным рызыканцтвам — вось жа няма й дагэтуль. І калі Віктар запрапанаваў пачакаць яшчэ крыху ў чырвоным кутку, у будынку "дыжуркі", бо на дварэ ўжо крыху зябка — Валік ахвоча згадзіўся, не падазраючы нічога благога й не спадзяваючыся цяпер новае "сьвіньні" ад Віктара.

— Так вось і няма нашага Юрачкі, нашае Галушачкі, — пачаў ізноў бедаваць Віктар, але выходзіла гэта ў яго так штучна, асабліва ў гэтых зьмяншальна-ласкальных, што Валіка ўсяго аж пакарэжыла неяк. — Ды мне ўсё здаецца — завітае яшчэ вось-вось сакалок, — хлусіў Віктар далей, будучы сам у душы цьвёрда-пэўным у зусім адваротным, прынамся, хочучы быць пэўным.

— Баюся, што ўжо не, такі рызыкант, пэўна загінуў...

— Бадай, маеш рацыю што да рызыканцтва. Зусім што іншае тут — чыстая работа! — пачынаў адразу, сваім

ТАЕМНЫ ЦУД

Хорхэ Луіс Борхэс

І Бог зьмярцьвіў яго на сто гадоў,
пасьля ўваскрасіў яго й спытаўся:
— Колькі часу ты прабыў тут?
— Адзін дзень або частку дня, —
адказаў ён.

Каран, II, 261

Ноччу чатырнаццатага сакавіка 1939 году, у кватэры на Цэльтнэргасэ ў Празе, Ярамір Гладзік, аўтар няскончанае трагедыі *Ворагі*, працы *Абарона вечнасьці* й дасьледаваньня пра ўскосныя юдэйскія крыніцы Якаба Бёма, сьніў доўгую шахматную партыю. Гулялі ня два чалавекі, а два славутыя роды; партыя пачалася шмат стагодзьдзяў таму; ніхто ня быў у стане назваць забыты памер выйгрышу, але хадзілі чуткі, што ён невераґодна вялікі, можа нават незьлічоны; фігуры й дошка захоўваліся ў сакрэтнай вежы; Ярамір (у сьне) быў старэйшым сынам у адным з двух варожых радоў; гадзіньнікі білі гадзіну неадкладнага ходу; ён сьніў, што бяжыць праз пяскі ў дажджлівай пустэльні й ня можа згадаць ні фігуры, ні правілы гульні. У гэтую хвіліну ён прачнуўся. Сьціх шолах дажджу й звон жахлівых гадзіньнікаў. Мерны аднастайны гул, перарываны крыкамі вайсковых камандаў, уздымаўся з Цэльтнэргасэ. Бралася на дзень; танкавыя авангарды Трэцяга Райху ўваходзілі ў Прагу.

Дзевятнаццатага ўлады атрымалі данос; у той самы дзень надвячоркам Ярамір Гладзік быў арыштаваны. Яго завялі ў белы дэзынфэктаваны барак на другім беразе Молдаў. Ён ня мог запярэчыць ніводнаму абвінавачаньню Гестапа: матчынае прозьвішча было Яраслаўскі, ён меў жыдоўскую кроў, ён дасьледаваў Бёмэ зь юдаісцкага гледзішча, ягоны подпіс стаяў у канчатковым сьпісе пратэсту супраць Аншлюсу. У 1928 годзе ён пераклаў *Сэфэр Ецыра* для выдавецтва Хэрман Барсдорф; у шчодрым каталёзе гэтага выдавецтва імя перакладчыка было перахваленае дзеля рэклямы; гэты каталёг гартаў Юліус Ротэ, адзін з начальнікаў, у чыіх руках быў цяпер Гладзікаў лёс. Няма чалавека, які б па-за рамкамі свае спэцыяльнасьці ня быў даверлівы: двух-трох прыметнікаў, выдрукаваных гатычнымі літарамі, хапіла, каб Юліус Ротэ прызнаў Гладзікаву кампэтэнтнасьць і распарадзіўся, каб яго прысудзілі да сьмерці, *pour encourager les autres*. Ён прызначыў дзень дваццаць дзевятага сакавіка, а дзевятай гадзіне раніцы. Гэты адклад (важнасьць якога чытач ацэніць пасьля) меў прычынаю адміністрацыйнае імкненьне дзеяць безасабова й нясьпешна, як расьліны й плянэты.

Першым Гладзікавым пачуцьцём быў звычайны страх. Ён падумаў, што яго б не спалохала ні шыбеніца, ні сякера ката, ні гільятына, але думка пра расстрэл была яму нясьцерпная. Марна ён паўтараў сабе, што страшны ўвогуле сам акт сьмерці, а не канкрэтныя абставіны. Ён не пераставаў уяўляць сабе тыя абставіны: недарэчна стараўся перабраць усе варыянты. Ён бясконца прачуваў у думках увесь працэс, ад бяссоннага сьвітанку да патаемнага стрэлу. Да прызначанага Юліусам Ротэ дня ён памёр ужо сотню разоў, у дворыках, форма й абрысы якіх спрачаліся з геамэтрыяй, расстрэльваны кожны раз новымі жаўнерамі, колькасьць якіх мянялася, часам яны канчалі яго здалёк; часам — зусім зблізу. Ён сустракаў гэтыя ўяўныя экзэкуцыі з сапраўдным страхам (ці, можа, з сапраўднай мужнасьцю); кожны відзеж цягнуўся колькі сэкундаў; замкнуўшы кола, Ярамір бясконца вяртаўся ў дрыготкі пярэдадзень сваёй сьмерці. Пасьля, разважыўшы, ён падумаў, што рэальнасьць звычайна не супадае з прадбачаньнем; паводле перакручанае лёгікі ён зрабіў выснову, што, прадбачыўшы нейкую дэталь акалічнасьцяў, можна такім чынам ня даць ёй адбыцца ў рэальнасьці. Зачараваны гэтаю хвораю магіяй, ён прыдумляў розныя жахлівыя падрабязнасьці, *каб яны не адбыліся*; натуральна, урэшце ён пачаў баяцца, каб гэтыя фантазіі ня сталіся прарочымі. Уначы, прыгнечаны бядою, ён усяляк стараўся пераканаць сябе ў прамінальнай сутнасьці часу. Ведаючы, што час няўмольна наближаецца да сьвітаньня дваццаць дзевятага дня, ён разважаў уголас: *Цяпер ноч на дваццаць другое; пакуль будзе цягнуцца гэтая ноч (і яшчэ шэсьць начэй) я непаразны, неўміручы.* Ён уяўляў сабе гэтыя ночы забыцьця як глыбокія й цёмныя купальні, куды ён мог акунуцца. Часам ён нецярпліва прагнуў апошняга стрэлу, які б вызваліў яго, што б ні было, ад марных уяўленьняў. Дваццаць восьмага, калі апошнія промні заходу адбіліся ў высокіх закратаваных вокнах, гэтыя нягодныя развагі перапыніў вобраз ягонае драмы *Ворагі*.

Гладзіку было за сорак гадоў. Апроч некалькіх знаёмстваў і шматлікіх звычак, жыцьцё ягонае складаў сумлеўны літаратурны занятак; як кожны пісьменьнік, ён ацэньваў якасьці іншых паводле таго, што яны зрабілі, патрабуючы ўзамен, каб яго ацэньвалі паводле таго, што ён няясна сабе ўяўляў або задумваў зрабіць. Усе кнігі, якія ён дагэтуль надрукаваў, выклікалі ў яго складанае пачуцьцё незадаволенасьці. Яго дасьледаваньні творчасьці Бёмэ, Ібн-Эзры й Флада былі збольшага плёнам простай стараннасьці; у ягоным перакладзе *Сэфэр Ецыра* выявілася няўважлівасьць, стома й недакладнасьць. Толькі *Абарону вечнасьці* ён лічыў больш удалай працай: у першым томе разглядаюцца розныя мадэлі вечнасьці, уяўленыя людзьмі, ад нерухомага Пармэнідавага Быцьця да зьменлівае мінуўшчыны Хінтана; у другім томе аўтар (разам з Фрэнсысам Брэдлі) адмаўляе, што ўсе факты сусьвету складаюць адзіны часавы рад. Ён высноўвае, што

Каханы горад

заўсёдным "самасуйскім" звычаем, хваліць сам сябе Віктар. — Штаб — наша школа — адразу, не здрыгануўшыся, трапнымі лучаньнямі — да ўсіх чартоў сабачых! Чыгуначнае дэпо — хто зруйнаваў? Больніца — паводля вестак, зь іхнымі раненымі — уся, як сьвечка!

"Паводля вестак" — "пэўныя весткі", — падумаў Валік і жахнуўся: раненыя як раненыя, але ж у гэтай больніцы за старажыху была й тут жа жыла Віктарава маці... Вось дзе сапраўдная "бальшавіцкая бязжаласнасьць", бязьлітасная драўлянасьць — ня дзіва, што й Валіка туды, дзе бацькі, пасылаў — якая тут "сьвіньня"...

— А як нашыя ўдачы, Валечка? — цягнуў далей, відаць, аж надта гэтым разам задаволены сабой Віктар, у знак асаблівай пяшчоты паклаўшы руку Валіку на калена. — Праўда, у цябе не было паважных аб'ектаў... Вось ты зразу скуксіўся быў на мяне, кусьліва дзякаваў "за давер". А падумай цяпер сам — не даваць жа было мне гэтаму, кажаш сам, рызыканту Юрку, і ня браць на сябе — бачыш, які я... ("драўляны", — падумаў ізноў Валік), — нічога не пашкадаваў... і я, праўда, знарок, сьведама даручыў табе той раён, дзе наша Вера, — ён прыціснуў на слове "наша", і Валіку гэта здалося асабліва прыкрым, — ведаючы, што ты будзеш шанаваць, як вока... Я нат сказаў гэта Юрку — можаш спытацца ў яго, калі вернецца можа. Так што і быў давер, без усякае гэтае тваё гіроніі, найбольшы давер. Ну, а што й бацькі твае ў гэтым самым раёне — гэта ўжо трудна... Пэўна ж, добра й з гэтым абылося?

— Ня ведаю, як там... — выкруціўся Валік, пачуваючы, што ўжо чырванее пад аляістым, ды ўсё ж мёртва-драўляным паглядам круглых Віктаравых вачэй.

— Ну, што там — "ня ведаю"! Папраўдзе кажучы, каб я быў на тваім месцы... Аб'ектаў жа там не было, значыцца, задача адна: дэманстрацыя магутнасьці. І калі, адлятаючы ўжо, я пачуў той гук — а быў ён якраз із твайго, з твайго, — падчыркнуў ён аж двойчы, — боку, і я ня мог яшчэ аніяк гадаць, што мо гэта гіне бедны наш Юрачка (шчасьце, каб гэта было ня так) — дык тут жа падумаў: гэта, мусіць, маніфэстуе "наша Валя", і няблага маніфэстуе... Дык як?

— Так... — ціха, неазначана яшчэ, але разам із тым неяк прыбіта, адказаў Валік, выразна пачуўшы сябе ўжо злоўленым. Ён ня мог больш адарвацца ад гэтых, як пугачовых нейкіх, вачэй — не схавацца ад іх, усё бачаць, як пачулі й гэтыя гадкія, адторклыя вушы той гук...

— У руіны пакідаў, ці ў рэчку, ці так? — не даючы адхланьня, біў далей у тую саму кропку і ўжо дабіваў Віктар...

— Так... — ізноў гэтаксама, ды яшчэ цішэй, азваўся Валік, адчуваючы, як сапраўды нек пачынае таяць, бы тая самая сьнягурка. Хоць ізноў маўчалі крыху, але добра ведаў ужо Валік — ня зьвернуць кірунку гаворкі гэтыя моўчкі, трэба будзе нешта сказаць, і мусіць...

— Куды? — рантам грозна крыкнуў, моцна стукнуўшы кулаком па стале, Віктар. Аляістасьць зьнікла ў мамэнт із вачэй, засталася зноў адна драўлянасьць, мёртвая ўжо зусім і бязжаласная, "бальшавіцка" бязжаласная. І Віктар добра разьлічыў гэты свой рэзкі зварот у гаворцы, ад якога іншы хто, вытрыманы ці спрактыкаваны "злачынец", лёгка мог перайсьці якраз у контратаку, у вабурэньне. Іншы хто, толькі ня Валік, у якога адразу ціха, быццам само, як выпала:

— У балота...

— Усё?

— Усё...

Ізноў змоўклі, і цяпер ужо маўчалі даўжэй. Віктар мусіў перажыць, не паказваючы, радасьць ад гэтае свае, і другое, і падвойнае зноў удачы: і так лёгка зыходзіў з дарогі другі — зусім, зусім бадай так, як было спадзявана (Віктар навет падумаў: "уплянавана"), і так лёгка, яшчэ лягчэй выкрыць яго ўдалося. І яму можна, нат трэба даць пярэдых — усёдна, дзе дзенецца цяпер?

— Так, — абарвала нарэшце маўчанку, ды ўжо ня Валікава ціхое-нязначнае, а станоўка мёртвае Віктарава "так", як кропка, як пункт над усім. — Спадзяюся, што заўтра прачытаю аб гэтым усім падрабязна ў вадмысловым дакладзе, та-

колькасьць усіх магчымых праяваў чалавечага досьведу не бясконцая й што дастаткова толькі аднаго "паўтарэньня", каб давесьці, што час — гэта мана... На жаль, ня менш зманлівыя й доказы гэтае маны; Гладзік звычайна разглядаў іх з упэўнена-пагардлівай разгубленасьцю. Ён таксама напісаў цыкль экспрэсіяністычных вершаў; яны, на сорам паэту, былі зьмешчаныя ў адной анталёгіі 1924 году, і не было ніводнае пазьнейшае анталёгіі, якая б іх не перадрукавала. З усёй гэтай сумлеўнаю й гнятлівою мінуўшчынай Гладзік хацеў разьлічыцца вершаванаю драмай *Ворагі*. (Ён быў прыхільнікам паэтычнае формы, бо яна не дае гледачам забыцца пра нерэальнасьць, што ёсьць умоваю мастацтва.)

Драма захоўвала адзінства часу, месца й дзеяньня; дзея адбывалася ў Градчанах, у бібліятэцы барона Ромэрштадта, у адзін з апошніх вечароў дзевятнаццатага стагодзьдзя. У першай сцэне першага акту Ромэрштадта наведвае невядомы. (Гадзіньнік б'е сем гадзінаў, пажар апошніх сонечных промняў дагарае ў шыбах, вецер даносіць палымяную й знаёмую мадзярскую музыку.) За гэтым наведнікам прыходзяць іншыя; Ромэрштадт ня ведае людзей, што прыйшлі неспадзеўна, але яму назалае непрыемная думка, што ён іх ужо бачыў, магчыма ў сьне. Усе праз'мерна пачціvыя й ласкавыя да яго, але зразумела — спачатку гледачам драмы, пасьля самому барону — што гэта яго патаемныя ворагі, якія змовіліся яго загубіць. Ромэрштадту ўдаецца прыпыніць ці абыйсьці іх заблытаныя інтрыгі; у дыялёгу яны згадваюць Юлію фон Вайдэнаў, яго нявесту, і нейкага Ярослава Кубіна, які некалі дакучаў ёй сваім каханьнем. Гэты апошні звар'яцеў і цяпер лічыць сябе Ромэрштадтам... Небясьпека расьце; на канцы другога акту Ромэрштадт вымушаны забіць аднаго змоўніка. Пачынаецца трэці акт, апошні. Паступова большацца супярэчнасьці: вяртаюцца пэрсанажы, якія, здавалася, ужо выпалі зь сюжэту; вяртаецца на нейкі момант чалавек, забіты Ромэрштадтам. Нехта зазначае, што яшчэ так і не зьвечарэла: гадзіньнік б'е сем гадзінаў, у высокіх шыбах дагарае заходняе сонца, вецер даносіць палымяную мадзярскую музыку. Зьяўляецца першы госьць і паўтарае словы, якія ён вымавіў у першай сцэне першага акту. Ромэрштадт гаворыць зь ім, нічога не заўважыўшы; глядач разумее, што Ромэрштадт і ёсьць няшчасны Яраслаў Кубін. Драма не адбылася: гэта замкнёнае трызьненьне, якое зноў і зноў перажывае Кубін.

Гладзік ніколі не задумляўся, ці гэтая трагікамэдыя памылак нікчэмная або выдатная, глыбокая або павярхоўная. У накідзе сюжэту, які я тут падаў, ён ужыў усю сваю вынаходлівасьць каб прыхаваць свае недахопы й разьвіць посьпехі, каб магчы аднавіць (сымбалічным чынам) асноўны сэнс свайго жыцьця. Ён скончыў ужо першы акт і некалькі сцэнаў трэцяга; мэтрычны характар твора дазваляў выпраўляць яго няспынна, выпраўляючы гэкзамэтры, бяз рукапісу пад рукою. Ён падумаў, што яму бракуе яшчэ двух актаў і што вельмі хутка ён памрэ. У цемры ён гаварыў з Богам. *Калі я нейкім чынам існую, калі я не адна з тваіх памылак і паўтарэньняў, я існую як аўтар* Ворагаў. *Каб скончыць гэтую драму, якая можа апраўдаць мяне й Цябе, мне патрэбны яшчэ адзін год. Пазыч мне гэты год, Ты, каму належаць стагодзьдзі й сам час.* Была апошняя ноч, самая страшная, але праз дзесяць хвілін сон паглынуў яго, як цёмныя воды.

Пад раніцу ён прысьніў, што схаваўся ў адной з заляў бібліятэкі Клемэнтынум. Бібліятэкар у чорных акулярах спытаўся ў яго: *Што вы шукаеце?* Гладзік адказаў яму: *Я шукаю Бога.* Бібліятэкар сказаў яму: *Бог у адной зь літараў на адной з старонак аднаго з чатырохсот тысячаў тамоў Клемэнтынума. Мае бацькі й бацькі маіх бацькаў шукалі гэтую літару; я асьлепнуў, шукаючы яе.* Ён зьняў акуляры, і Гладзік убачыў зьмярцьвелыя вочы. Зайшоў чытач, каб вярнуць атляс. *Гэты атляс непатрэбны*, сказаў ён і аддаў яго Гладзіку. Гладзік разгарнуў яго ў адвольным месцы. Убачыў мапу Індыі, і яму закружылася ў галаве. Адчуўшы раптам нейкую пэўнасьць, ён дакрануўся да адной з драбнюткіх літарак. Усюдысны голас сказаў яму: *Табе пазычаны час на тваю працу.* У гэты момант Гладзік прачнуўся.

Ён прыгадаў, што чалавечыя сны належаць Богу й што Майманід напісаў, што словы ў сьне Божыя, калі яны выразныя й зразумелыя і калі немагчыма ўбачыць таго, хто гаворыць. Ён апрануўся; у камэру зайшлі два жаўнеры й загадалі яму йсьці за імі.

Па той бок дзьвярэй Гладзік уяўляў сабе цэлы лябірынт галерэяў, лесьвіцаў і камэраў. Рэальнасьць была не такая багатая: яны спусьціліся ў двор па адзінай жалезнай лесьвіцы. Некалькі жаўнераў — некаторыя ў расшпіленых мундурах — разглядалі матацыкал і пра нешта спрачаліся. Сяржант паглядзеў на гадзіньнік: было восем гадзін сорак чатыры хвіліны. Трэба было чакаць дзевятае гадзіны. Гладзік, больш незаўважны, чым няшчасны, сеў на кучу дроваў. Ён пабачыў, што жаўнеры стараюцца не глядзець яму ў вочы. Каб палегчыць чаканьне, сяржант даў яму цыгарэту. Гладзік не курыў; узяў цыгарэту дзеля ветлівасьці або дзеля пакоры. Запальваючы, убачыў, што ў яго дрыжаць рукі. Дзень быў хмарны; жаўнеры гаварылі ціха, быццам ён быў ужо мёртвы. Марна спрабаваў ён прыпомніць сабе жанчыну, вобразам якое была Юлія фон Вайдэнаў...

Жаўнеры сшыхтаваліся й сталі на зважай. Гладзік, стоячы пад сьцяною барака, чакаў стрэлу. Нехта пабаяўся, што сьцяна запэцкаецца крывёю; тады злачынцу загадалі адыйсьці на пару крокаў. Гладзіку недарэчна прыгадалася мітусьня фатографа перад здымкаю. Цяжкая кропля дажджу ўпала яму на скроню й павольна папаўзла па шчацэ; сяржант выкрыкнуў апошні загад.

Фізычны сьвет спыніўся.

Стрэльбы былі скіраваныя на Гладзіка, але людзі, што меліся яго забіць, не варушыліся. Рука сяржанта зьнерухомела ў няскончаным маху. На адной з плітак, якімі быў выкладзены двор, замёр пчаліны цень. Вецер сьціх, як на карціне. Гладзік паспрабаваў крыкнуць, вымавіць слова, паварушыць рукой. Ён зразумеў, што быў спаралізаваны. Да яго не даходзіў ніводзін гук зьнерухомленага сьвету. Ён падумаў *я ў пекле, я мёртвы.* Ён падумаў *я звар'яцеў.* Ён падумаў *час спыніўся.* Пасьля, разважыўшы, ён зразумеў, што ў такім выпадку спыніліся б і ягоныя думкі. Ён захацеў праверыць гэта: паўгарыў (не варушачы вуснамі) таямнічую чацьвертую эклёгу Вэргілія. Яму падалося, што жаўнеры, ужо даўно забытыя, падзяляюць ягоную трывогу; ён захацеў падаць ім хоць які знак. Яго зьдзівіла, што ён не адчувае ніякае стомы або здраньцьвеньня ад доўгае нерухомасьці. Праз нейкі час ён заснуў. Калі прачнуўся, сьвет навокал быў нерухомы й глухі. На шчацэ заставалася кропля вады; у двары на плітцы — пчаліны цень, дым ад кінутай цыгарэты так і не разьвеяўся. Мінуў яшчэ адзін "дзень", перш чым Гладзік зразумеў.

Цэлы год папрасіў ён у Бога, каб скончыць сваю працу: і Ягоная ўсемагутнасьць пазычыла яму гэты год. Бог учыніў дзеля яго таемны цуд: нямецкая куля заб'е яго ў прызначаны час, але ў ягоных думках час паміж загадам і выкананьнем загаду працягнецца цэлы год. Гладзікава разгубленасьць зьмянілася зьдзіўленьнем, зьдзіўленьне — пакораю, а пакора — раптоўнаю ўдзячнасьцю.

Ня маючы ніякіх запісаў, ён мог спадзявацца толькі на сваю памяць; завучваньне кожнага новага гэкзамэтру дадавала яму неабходнае дакладнасьці выказваньня, пра якую не падазраюць тыя, хто сьпехам складае й губляе ў памяці кволыя й невыразныя радкі. Ён працаваў не дзеля нашчадкаў і нават не дзеля Бога, пра чые літаратурныя густы ён ведаў мала. Старанна, нерухома, тасмна высноўваў ён у часе свой дасканалы нябачны лябірынт. Ён двойчы перарабляў трэці акт. Давялося скасаваць некаторыя залішне відавочныя сымбалі: паўтараны бой гадзіньніка, музыку. Ніякія абставіны яго не турбавалі. Ён выкідаў, скарачаў, пашыраў; часам вяртаўся да першапачатковага варыянту. Урэшце ён палюбіў двор, барак; адзін з твараў, што ён бачыў перад сабою, паўплываў на зьмену канцэпцыі характару Ромэрштадта. Ён адкрыў, што заблытаныя какафоніі, якія так непакоілі Флёбэра, гэта ўсяго толькі зрокавыя забабоны: слабасьці й недахопы слова напісанага, а не слова прамоўленага... Ён скончыў сваю драму: заставалася знайсьці толькі адзін эпітэт. І ён знайшоў яго; кропля вады пакацілася па шчацэ. З грудзей вырваўся нялюдзкі крык, ён зварухнуўся, чацьвярны стрэл зваліў яго з ног.

Ярамір Гладзік памёр дваццаць дзевятага сакавіка, у дзевяць гадзінаў дзьве хвіліны раніцы.

1943.

Пераклаў з гішпанскае Х.Зар.

варыш Сьнягурскі, — якія матывы й гэтак далей...

Валік маўчаў. Гэны рэзкі зварот, на які так папаўся адразу, гэты тон і "таварыш Сьнягурскі" — гаварылі ўсё. І як подла падвёў! А ён баяўся толькі, каб не пачырванець, а на большае й ня ўздумаў... Не, не яму было спадзявацца на свае сілы ў такой гульні... Ды што? усёдна — як іначай было? Толькі дарма сам ашукваў сябе тым спакоем... Хоць і тут — ці шкадаваць? Нечага, меней сябе пагрыз, а крыху адпачыў...

— І Вы ж (— так, і "Вы" цяпер на месцы зусім, як і "таварыш Сьнягурскі"), і Вы, — цягнуў Віктар, не дачакаўшыся адказу, — добра ўсьведамлялі сабе й павінны ўсьведамляць цяпер, што так груба "выкарысталі", груба-супрацьзаконна права "аблягчэньня" ў крытычным выпадку, калі такога выпадку зусім не было. І да чаго можа павесьці такое "выкананьне заданьня", такая інтэлігенцкая маладушнасьць, такая...

Што? Валік яшчэ не зразумеў, хоць увесь ход быў такі лягічны. Няўжо, хіба — яшчэ большая подласьць?

— Ты ж сам, Віктар, кагадзе казаў, што каб быў на маім месцы... абы — дэманстрацыя... — нек ні то просячы, ні то спадзяючыся яшчэ, што ня так зразумеў, што жарт можа ўсё, што ня будзе ж так подла падводзіць — прыкра-жаласьліва аж для самога сябе, як не выенчыў Валік.

— Так, казаў "каб" і казаў "на тваім", але ж сам — сам што зрабіў, бяз "каб", на сваім месцы? Нішто сабе "дэманстрацыя" — груз бомбаў, дэфіцытны, каштоўны матар'ял, сьмерць сотняў ворагаў, народныя, працоўныя грошы — у балота? — аж да патасу пачаў ужо ўзносіцца Віктар.

"Падлюга!" — раптам устаўшы, хацеў крыкнуць яму, ды ня мог ад раптоўнае навалы агіды Валік. І адразу ж астыг: на сябе, на сябе толькі трэ абурацца было, як мог думаць іначай, нават нейкія добрыя намеры ў "сьмярдзюху" гэтым дапушчаць. Не, вон адсюль, на чыстае паветра — барджджэй!

— Справа паважная, — пераходзячы тымчасам ізноў на разважна-навучальны тон цягнуў Віктар, — вельмі, вельмі паважная, але пры шчырым тваім прызнаньні, хоць і ведаеш сам абставіны часу, — можа й возьмецца што на ўвагу... Хочаш ужо йсьці?

З радыё-дыжуркі раптам прыўшчыніліся дзьверы.

— Слухайце, хлопцы, улучаю! — вясёла гукнуў дыжурны радысты, разанец Бліноў, якога Юрка "перайменаваў" быў у "Бліндаж", бо бліны, казаў, цяперашнім ваенным часам — страва не сэзонная.

Віктар кінуўся да радыё-рэпрадуктара, які стаяў на століку ў кутку і пачаў услухоўвацца. О, як прагавіта ўчуваюцца ўва ўсё і як войстра чуюць зусюль гэтыя подлыя, адторклыя вушы!

— ... на ворагавыя аэрадромы, чыгуначныя вузлы, зграмаджаньні войскаў і ваенных матар'ялаў. Напярэдадні сьвята працоўных яшчэ раз прадэманстраваная была баёвая магутнасьць сталінскай авіяцыі. Усе машыны зьвярнуліся на свае базы...

— Гэта — пра нас, — самаздаволена ўсьміхаючыся, сказаў Віктар.

— Пра нас? — адарваны ад свае бяды больш Віктаравай заўвагай, як самым радыёпаведамленьнем, зьдзіўлена перапытаў Валік. — Як жа гэта — "усе зьвярнуліся"? А Юрка, Жарабцоў? А якія "аэрадромы, вузлы, зграмаджаньні"? Бальніца, найвышэй — штаб...

— І балота? — прыкусьліва закончыў Віктар. — Бясспрэчна, пра нас. Ня ўсё тое кажацца, што робіцца, і ня ўсё тое робіцца, што кажацца...

— Гэта ж хлусьня, Віктар, ашуканства!

— Не хлусьня, а палітыка. І правільная палітыка, разьлічаная на карысьць нашага народу, а можа й на сусьветную грамадзкую думку, на думку нашых хаўрусьнікаў. Хлусьня, ашуканства было б сказаць гэтак у справаздачы свайму камандаваньню, зрабіўшы аэрадром з балота... Ашуканства для бальшавіка ёсьць адно тады, калі спрабуюць ашукваць ягоную партыю і ўрад — бессаромна, не зьмірнуўшы нат, бо, зрэшты, наагул, здаецца, ня ўмеў зусім моргаць, — спакойна выбіваў словы Віктар.

Так, няма больш чаго рабіць, — гаварыць, толькі адно — на паветра!

— Бывай!

— Ідзеш? Дык — да заўтра.

Якая агідная, гадкая ўдвая-ўтрая гэтая склізкая рука, незгінальная дошчач-

Калёквіюм

СУПРОЦЬ АДРАДЖЭНЬНЯ

Франьцішак Эн. — Юрась З.

З нататніка Ю.З.

АДРАДЖЭНЬНЕ — (па-ранейшаму) літаратурны міт, прыдуманы менскімі беларускімі інтэлектуаламі. Адраджэнцы — досыць вузкае кола сталічных інтэлектуалаў.

БЕЛАРУШЧЫНА — зьява (па-ранейшаму) экзатычная, ненатуральная: нацыянальнае жыцьцё застаецца як бы «збоку-прыпёку».

КРЫЗЫС мастацкай культуры: спрачаемся пра элемэнтарныя рэчы — правапіс, вымаўленьне слоў, нарматывы, — заміж таго, каб ствараць *новыя творы*.

КАНФЭРЭНЦЫЯ ў Маладэчне (па *сьвядомасьці беларусаў*, жнівень 1992): вялікі зарад нацыянальнага жыцьця — у межах, аднак, вялікае залі. Можна было ўвогуле абмежавацца выданьнем зборніка выступленьняў.

Навукападобнае асьветніцтва не ўратуе. Гэта толькі сэрыя актаў, якія залежаць ад актыўнасьці канкрэтных людзей. Калі іх актыўнасьць астывае, сканчаецца й асьветніцтва. Што пры гэтым застаецца ў культуры?

Беларускае слова цяпер — сродак зносінаў у замкнёнай сыстэме. Нешматлікія рэдакцыі, акадэмічныя інстытуты мовы й літаратуры, СП. Незразумела, якім чынам іх працаўнікі ўмудраюцца лічыць нармальнай агульную сытуацыю ў культуры? *Для аптымізму* ім дастаткова дзяржаўных законаў.

Дыялёг

Юрась З. Для многіх было нечаканасьцю, што пасьля таго, як збольшага ўстаялася пост-імпэрская геапалітычная сытуацыя (колішні цэнтар ператварыўся ў пэрыфэрыю, а колішняя пэрыфэрыя падзялілася на самастойныя цэнтры), беларускае адраджэньне дало збоі, пачало зацыкліваццa на месцы, збавіла абароты. Пры адсутнасьці вонкавага палітычнага ўціску гэта выглядае парадоксам, бо, здаецца, магчымасьцяў дзеля нацыянальнага жыцьця ў параўнаньні з дапучавымі часамі значна паболела. Зьместам адраджэньня, аднак, па-ранейшаму застаюцца колішнія спрэчкі пра дзяржаўнасьць беларускай мовы, патрэбу нацыянальнага войска, межаў, мытняў...

За пяць мінулых гадоў адраджэньне ня надта каб пераадолела жанр рыторыкі, увогуле літаратурную форму. Яно зрабілася літаратурным мітам, які *працуе* ў досыць вузкім коле літаратараў і грамадзкіх дзеячоў, але дасюль ня стала агульнаграмадзкай ідэалёгіяй.

Франьцішак Эн. Самое гэтае выказваньне паўстае зь нетраў адраджэньня як *літаратурнага міту* і выяўляе сваю залежнасьць ад гэтае сэмантыкі, хоць і спрабуе выйсьці за яе межы. Насампраўдзе сытуацыя зусім не *такая*. Яна лепш апісваецца ў тэрмінах *складаньня грамадзянскае супольнасьці* альбо *выбудовы дзяржавы*, чым праз такую няпэўную ідэалягічную катэгорыю як *беларускае адраджэньне*. Калі мы хочам зразумець, што адбываецца, мы мусім забыцца на гэтае словазлучэньне ўвогуле.

Тое, што маецца на ўвазе пад *беларускім адраджэньнем*, можа быць названа па-іншаму: набыцьцё традыцыі (але пра гэта — пасьля).

Ігар БАБКОЎ — па сакрэце Ю.З.

У нас усё *адраджэньне* трымаецца на адраджэнскай рыторыцы: было адно адраджэньне, другое... надыйшло шостае... Так можна адраджацца бясконца.

Пасьля распаду СССР і набыцьця незалежнасьці для беларусаў пачаўся другі пэрыяд стварэньня нацыі — зь іншымі стартавымі ўмовамі, чым на пачатку стагодзьдзя, але з тымі самымі задачамі. Пачынаецца дынамічнае, імклівае разьвіцьцё нацыянальнай сьвядомасьці — бо зьявіўся яе замоўца — свая дзяржава (дзяржава задае нацыянальную еднасьць і выступае рэпрэзэнтантам нацыі). Але адбываецца й іншы працэс: у дзяржаве ўзьнікае грамадзянская супольнасьць, падзяленьне грамадзтва на дробныя аддзелы, кожны зь якіх выпрацоўвае свае формы прадстаўніцтва. Разьвіцьцё сучасных эўрапейскіх нацыяў у межах сваіх дзяржаваў заснаванае на дыялектыцы паміж грамадзянскай супольнасьцю й дзяржавай, іх кампрамісах.

Цяпер тая беларушчына, што трымалася разам, — развалілася, дысьпэрсавалася па розных нішах грамадзянскае супольнасьці. Усе мы працуем, натуральна, на складваньне агульнанацыянальнай еднасьці, ідэалёгіі, мітаў, сэмантыкі, — але адначасна й на сваю *нішу*, мікрагрупу. Тут могуць быць узаемныя супярэчнасьці (напрыклад, паміж беларускімі інтэлектуаламі й палітыкамі, бо першыя не прымаюць выкарыстаньня нацыянальнае сэмантыкі ў якасьці ідэалёгіі). Аднак жа на ўзроўні нацыянальным гэтае змаганьне — чыста рытуальнае, хоць на ўзроўні грамадзянскае супольнасьці — рэальнае. Тут дзіўны працэс адначасова й дыфэрэнцыяцыі і інтэграцыі беларушчыны — на розных узроўнях.

Працяг дыялёгу

(Франьцішак Эн.) ... Ёсьць беларуская культурная прастора, дынаміка якой сёньня вызначаецца не франтальнымі наступамі й новымі «агульнаграмадзкімі ідэалёгіямі», а хутчэй індывідуальнымі ды групавымі культурнымі праектамі. Культурная прастора перастае быць аднароднай, гамагеннай, абавязковай ды па-савецку занудлівай. Усярэдзіне гэтай прасторы мы на сёньня маем як мінімум пяць кшталтаў беларускай культуры: савецка-беларускі; авангардны (у шырокім сэньсе); віленскі; беластоцкі; эміграцкі, — якія накладаюцца адзін на адзін ды ўтвараюць тую мазаіку беларушчыны, як яна бачная «неаналітычнаму воку».

А калі далучыць да гэтага ўсіх «тутэйшых», «заходнерусаў», «крэсовых палякаў», савецкіх ды іншых маргіналаў — усё гэта пачынае небясьпечна нагадваць лякарню.

Пра якую «агульнаграмадзкую ідэалёгію» можа йсьці гаворка ў гэткай сытуацыі? Адзінае, пра што мы можам дамовіцца (і пра што мы мусім дамовіцца), — гэта своеасаблівы «нулявы варыянт»:

1. Мы ўсе зьяўляемся пэрсанажамі беларускай культурнай прасторы (незалежна ад мовы, самасьвядомасьці, нацыянальнага паходжаньня).

2. Няведаньне, пагарда, адпрэчваньне беларушчыны — гэта такая ж *беларуская* зьява, якая мае свае карані ў беларускай культурнай традыцыі (хоць і са знакам мінус).

3. Наперадзе сьветла.

На гэтым нашыя агульнасьці сканчаюцца. Далей кожны з нас займаецца сваім ладам беларушчыны.

Беларуская культура ў гэтым становішчы й на гэткім тле мусіць істотна зьмяніць свае функцыі ды свой «радыюс дзеяньня»: сама *беларускасьць* мусіць быць усьвядомленая як мэта-этнічная зьява, полілінгвістычная, поліканфэсійная, але глыбока ўцэнтраваная. Па сутнасьці, сёньня адбываецца пераход ад *этнакультуры* да культуры *нацыянальнай* і адначасна йдзе пошук узроўню гэтай уцэнтраванасьці.

Беларуская культурная прастора, такім чынам, нагадвае сёньня вялікі кацёл, у якім з усіх кампанэнтаў варыцца прынцыпова іншы тып культуры — нацыянальная культура.

Юрась З. Такім чынам, мы стаім перад патрэбай новай культурнай сэмантыкі дзеля беларушчыны?

Франьцішак Эн. Калі ўжо браць катэгорыі лінгвістыкі (ці сэміётыкі), дык мы маем патрэбу ня ў новай сэмантыцы, але ў новым сынтаксысе беларушчыны. Па сутнасьці, нашыя папярэднікі працавалі на назапашваньне матэрыялу, і ў гэтым жанры зрабілі неверагодна шмат (асабліва гісторыкі літаратуры). Але сёньня новы тэкст ці новая падрабязнасьць ужо ня так цікавыя й ня так істотныя. Складваецца ўражаньне, што дасюль большасьць дасьледчыкаў працавала дзеля *значэньняў*, **абсалютна ігнаруючы** *сэнсы*. **Прычым тыя «значэньні» падаваліся ў модусе квазі-навуковай аб'ектыўнасьці, альбо «клясавасьці». З гуманістыкі пасьлядоўна вымываўся суб'ект, і беларушчына заставалася на ўзроўні самога матэрыялу, але не на ўзроўні** *пункту погляду*. **Возьмем, напрыклад, мову.**

Беларуская культура належыць да гэтак званых мова-цэнтрычных культур — такіх, дзе падвалінамі, грунтам ды мэтай культуры зьяўляецца МОВА. Мова, узятая ў сваёй крэатыўнай (стваральнай, сьветамадэльнай) функцыі. Са старажытных культур да такога тыпу належала стара-арыйская культура (санскрыт), з новых эўрапейскіх — француская ды іншыя. Беларуская мова дзеля свайго багацьця, дзеля сваёй архаічнасьці, гнуткасьці, аўтэнтычнасьці й г.д. мусіць быць сапраўдным прадметам культу нацыі; структуры, акадэмічныя й не-акадэмічныя, мусяць быць СУТНАСНЫМІ структурамі.

Беларуская савецкая лінгвістыка займалася мовай так, як прэпаруюць труп у трупярні: зь цікавасьцю, з дакладнасьцю, ды з агідай.

У выніку мы сёньня ставім за мэту перш за ўсё рэанімаваць суб'ект беларушчыны: постаць мовазнаўцы павінна нагадваць постаць сьвятара.

Юрась З. Сэмантыка — гэта, мэтафарычна кажучы, неба нацыянальнай культуры, што ўгрунтоўваецца на зямлі, ва ўлоньні тутэйшага краявіду. Якім ён табе бачыцца?

Франьцішак Эн. Беларусь знаходзіць сябе на сутыкненьні двух культурных «топасаў»: велізарных эўразійскіх прастораў Расеі, што пульсуюць паміж культурнай «асобнасьцю», «асаблівай роляй», «асаблівым шляхам», і такім самым глябальным, плянэтарнага кшталту рухам да ўлучэньня ў заходне-эўрапейскі сьвет, — і ўласна Эўропай, заходне-эўрапейскай культурай. Шукаць сваю саматоеснасьць, свой шлях паміж дзьвюма такімі культурнымі імпэрыямі надзвычай складана, але іншай магчымасьці няма. Я б пазначыў гэтую стратэгію пошукаў саматоеснасьці як стратэгію *беларускага фундамэнталізму*.

Фундамэнталізм — гэта пошукі грунту, фундамэнту. Мне здаецца, што гэткая тэндэнцыя ледзь не апрыёрна закладзеная ў «тутэйшую» сьвядомасьць, якая прынцыпова ня ёсьць ідэалягічная. Аніякіх «беларускіх ідэяў» ня можа йснаваць «па вызначэньні». Мы можам гаварыць пра *беларускі міт*, беларускі сьвет, беларускі шлях, але не пра «беларускую ідэю».

Зрэшты, сама катэгорыя нацыянальнай ідэі мне здаецца дастаткова абсурднай. *Нацыянальнае* ня ёсьць сутнасьць, ня ёсьць ідэяй. Гэта хутчэй «топас», месца, і ў гэтым — глыбокі сэнс унікальнасьці. Так, як унікальны ляндшафт, і мы проста пры-сутнічаем пры ім, сузіраем, удыхаем паветра, і, нарэшце, перастаем яго заўважаць. Мы зьліваемся зь ім, становімся ягонай часткай, не перастаючы ўсьведамляць сваю асобнасьць. Нацыянальнае й ёсьць такі ляндшафт. Ягоная таямніца — дасэмантычнага кшталту.

Гэтая таямніца сёньня «дыхае ў патыліцу», прымушае шукаць нейкія сутнасныя, істотныя словы, што вялі б усярэдзіну, дазволілі б увайсьці ў ляндшафт ды забыцца ў ім. Каб ня *мы* гаварылі *пра яго*, а каб *ён* гаварыў *праз нас*.

Пакуль сэнсы схаваныя ў гэтай прасторы, яны толькі прадчуваюцца, цьмяна прасьвечваюць праз яе.

Юрась З. Я ўжо выказаў свой пэсымізм адносна ўзьдзеяньня літаратуры на сучаснае беларускае грамадзтва. І рэч ня толькі ў тым, што не запатрабаваная сама мова, але, відаць, надыходзіць пост-літаратурная эпоха зь іншымі эстэтычнымі чыньнікамі: тэлевізіяй, відэа й інш. Што можа паслужыць заменьнікам літаратуры ў нацыянальнай культуры заўтра?

Франьцішак Эн. Я б перафармуляваў вашае пытаньне: не літаратура будзе замененая, а, наадварот, яна перастане замяняць у

Каханы горад

ка і нават гэтае "заўтра", якое Віктар заўсёды стараўся пераламаць на "перадавое" "зафтра", бо за ягонае, занадта выразнае "ў" расейцы дражнілі.

— Пайду й я, не дачакацца-ткі, мусіць, праўда. Хадзем, хіба, за адным скрыпам.

Яшчэ раз — дошчачка, яшчэ раз — порскат "зафтра" — гадкае таўро, якім пакарала хіба Бацькаўшчына свайго вырадка, адшчапенца... Мэханічна адбіваючы крок, сягаў Валік у сваю палатку. Раптам недалёка шпокнула ў неба ракета, зырка асьвятляючы ўсё на мамэнт. І, здаецца, такім-жа зыркім, бязьлітасна-зыркім сьвятлом праясьніліся адразу й думкі. Ці ёсьць ужо для яго, Валіка, сэнс у якім-небудзь "заўтра"? "Можа", "можа" — падчыркнуў і гэты правакатар аж двойчы, а калі ня "можа", а "напэўна" — адно, і такое яснае, гулкае, як гэтая во ракета: расстрэл... А пакуль да яго — допыты, "шчырыя прызнаньні", "самавыкрываньні" й "самабічаваньні", "адмежаваньні", нудныя павучаньні... І гэта ўсё пачнецца ўжо заўтра — "зафтра"...

Дык — ці варта?.. Ці ня лепш самому, выперадзіўшы іх...

А Вера? Толькі ж — Вера, не, лепш — вера, што пабачыць Яе хоць некалі, магла б утрымаць пры жыцьці... Але ж, каб верыць гэтак, трэба ўзьверыцца перш, што можна будзе неяк, дзівам нейкім такі канец абмінуць. Не, не абмінуць яго ніяк, бо — канец жа, пусты канец, і гэты ж падлей ужо зробіць усё, каб ніякае "можа" не выварыжыла надвая...

А — "каханы горад"? — "Можа спаць спакойна"... Ізноў — "можа"...

Спакойна спаў у палатцы, салодка хроп ужо Ахмет. Слаўны хлопец... А можа — "можа"! Можа зь Віктаравае сакрэтнай падвучкі раду такую добрую Валіку падаткнуў? "Слаўны хлопец" — ці ж не здаваўся ўжо такім сяньня й Віктар, як алеем увесь сплываў, і пра "давер", а не агідны вералом падумалася й самому...

Калі ж не, калі запраўды "слаўны хлопец" — дык і перад ім, перад Ахметам, рашчыніцца заўтра тое ж "можа"... Чаму не перасьцярог начальніка, не спыніў, урэшце — не данёс адразу? Суўдзельнік...

... Дзірачка, ад кулі ў палатне палаткі — маленькае вакенца ў неба... Юрка... Дзе Юрка, што Юрка...

Вакенца ў неба... Неба... Вера ў неба... Вера...

Так, "вакенца ў неба" — ізноў падказвае такі просты шлях. Шлях разьвітаньня зь зямлёй, паратунку ад нуднапакутнага "зафтра"... Шлях ад Веры ці — да Веры? Шлях веры...

Так, наважана.

І ўжо цьвёрдая, наважаная, як ніколі, як не свая — бязвольная рука. "Ты тчэш, бязвольная рука". Адкуль гэта? Ці не ўсёроўна цяпер...

Рука — у сэрца. Дзе яно, сэрца? Гулка калоціць-б'е нешта ў грудзёх, як не рассадзіць іх, запаўняе біцьцём сваім грудзі ўсе, не пазнаць, не знайсьці яго, дзе яно, што павінна быць — маленькі, трапяткі камячок-сэрца, што павінна зараз — сьціхнуць навекі.

Грудзі поўныя сэрцам, жывым яшчэ, несьціханным...

Ды не здрыганулася рука — першы й апошні раз у жыцьці, бязвольная рука, хоць стрэл кіравала проста сабе самому ў сэрца, дзе й цяпер яшчэ — і ўжо толькі там — поўна было ўсё аднэй — Верай...

* * *

Віктар прыбег адразу, яшчэ добра не ўцяміўшы, чаго хоча запыханы Ахмет. Так, усё як найлепш, ізноў больш, як спадзявана. Насьмерць? Усёроўна... Трохі толькі крывёю запырсканы партрэт, зь яе партрэт — як жывая — сам, мусіць, маляваў, а не хваліўся, не паказваў ніколі й нікому. Цяпер гэта — ягоная, Віктарава собскасьць. Цяпер — толькі гэта, а пасьля — пасьля і жывая зусім сама.

Што — не насьмерць? Усёроўна, усёроўна... Ахмет — па лекара... Ды дармо, усёроўна, усёроўна. Каб сабе і выжыў навет — толькі адцяжачка, адтэрмінаваньне пэўнага, наканаванага, і нат — самым...

Але ж, двух, можна лічыць, суступілі. Застаецца адзін, ён — Віктар —

сыстэме культуры некаторыя істотныя яе часткі й застанецца адно літаратурай — fiction, прыдумкай, іншарэчаіснасьцю, прасторай чыстых магчымасьцяў. А тое, што яна сёньня губляе ідэалягічную й школьную функцыі — гэта абсалютна натуральна, і гэта можна толькі вітаць. Я думаю, гэта прыкмета сталасьці культуры, а ня знак яе слабасьці.

Іншая рэч, што культурны герой беларушчыны — гэта перадусім пісьменьнік, літаратар, што процістаіць цёмнай, «тутэйшай», несьвядомай масе. Літаратура ў такім выпадку — ідэалягічнае забесьпячэньне *адраджэнскай ідэалёгіі*, а не самастойны чыньнік.

З нататніка Ю.З.

Духоўная энтрапія, што за апошнія год-два раздрабіла адраджэнскі рух на плыні й падплыні, пазыцыі й падпазыцыі й г.д. — выклікае нязгоду... Яно было б нармалёва, калі б розныя плыні *су-існавалі*. Але яны «суіснуюць» надта ўжо дзіўным чынам: «маладыя» тлуста, зь нігілістычнай насалодай перакрэсьліваюць лёс старэйшага пакаленьня ў беларускай літаратуры (бо менавіта пісьменьнікі і ўвогуле людзі пішучыя прэзэнтуюць у нас беларушчыну й адраджэньне), — ня бачачы ў «савецкай беларушчыне» ані каліва карысьці для культуры; мэтры і ўсё астатняе беларускае пісьменства, што выйшла з шыняля савецкай беларушчыны, — скасоўваюць права на йснаваньне маладому пакаленьню, якое заявіла пра сябе праз *Майстроўню*, *Бабілён*, *Тутэйшых*, самвыд і г.д., і нічогакалечы не скарыстала з магчымасьцяў і выгодаў савецкай беларушчыны.

Дык, можа, *адмаўленьне* — родавая, мэтафізычная рыса нашае літаратуры, што правакуе літаратурную энтрапію, множыць апазыцыі й кланы, на штандарах якіх рунее несьмяротнае *Мы — літаратура, а яны* — ...? (Апошняе пытаньне ахвярую рэдактару *НН* С.Д. — дзеля баўленьня вольнага часу).

Ад рэдактара

Па-мойму, «тлустая нігілістычная насалода» — зьява чыста эСПэўская, карпарацыйная, якая ахоплівае ня толькі маладняк гэтае арганізацыі, але й старэйшых пісьменьнікаў, іх адносіны паміж сабой. Тлумачыць паводзіны *Тутэйшых* нейкімі «рожкамі» ці іншымі «ўнутрыцэхавымі» прычынамі — значыць, не растлумачыць нічога. *Тутэйшыя*, на думку С.Д., — гэта тыя, хто сёньня ўжо перарос сваё нігілістычнае адмаўленьне савецкага «миропорядка», часткай якога была й савецкая беларуская літаратура. Эстэтык мусіў урэшце выйсьці зь юначае палітызаванасьці й пачаць разважаць у катэгорыях эстэтыкі. Рана ці позна для ўсяе культуры надыходзіць час, калі Пятрусь Броўка перастае быць *папярэднікам* і аўтарытэтам у літаратурнай прафэсіі й становіцца адным з герояў ці пэрсанажаў культуры, як мастацкага твору. Тое ж адбываецца з усёй культурай савецкага часу, якая ў большай, чым у іншыя часы ступені, выглядае адарванай ад рэальнага жыцьця, і таму, магчыма, у большай ступені цікавая як прадмет чыстага літаратуразнаўчага дасьледаваньня. Уся беларуская савецкая літаратура патрабуе поўнай пераацэнкі й таму ёсьць найбольш удзячным, нераспачатым матэрыялам для эстэтыкаў. Тут кожны можа быць першапраходцам. Вось пра што йдзе гутарка, а не пра адмаўленьне літаратуры як такой. Сапраўды, *Тутэйшым* выпала роля *Узвышэнскага* рэваншу, і было б дзіўна, каб тут ішлося не пра ўласныя дасягненьні, а пра адмаўленьне *Маладняка* і ягоных нашчадкаў. *Маладняк* як зьява з непрадказальнай удзячнасьцю чакае свайго псыхааналітыка Фройда, як і выбітная пэрсона якога-небудзь Чарота з усімі ягонымі першамаямі й непрыхаванымі антыгуманістычнымі матывамі. Яшчэ зьявяцца працы па літаратурных паталёгіях савецкага пэрыяду. Яшчэ шмат будзе сказана пра сацыяльныя мэдытацыі й пра ідэалягічныя адаптацыі. Гэта тэмы, вартыя вялікіх цікавых кніг. У мяне не ўзьнікае сумлеву, што многія савецкія вершы Танка ці які-небудзь «Камсамольскі білет» Куляшова — гэта сапраўдныя шэдэўры беларускае літаратуры, фэномэн якіх ніяк яшчэ не дасьледаваны. Урэшце сам працэс вырастаньня сучасных пераацэнак з 40-х і 50-х гадоў, з працаў Сьмірнова, Лушчыцкага, Ларчанкі — варты грунтоўнага ды ўдзячнага прадумваньня. Гэта заканамерны працэс вызваленьня думкі са згаданага палітычнага адмаўленьня пасьля таго, як сам аб'ект адмаўленьня страціў манапольную ўладу над дасьледчыкам, а сам працэс адмаўленьня перайшоў да іншае публікі — часта ўчарашніх гэтага аб'екту адэптаў.

Працяг дыялёгу

Юрась З. Калі сёньня кажуць пра стварэньне беларускай філязофіі, я думаю, ці ёсьць беларускі суб'ект філязофстваваньня, а яшчэ пра тое (пра гэта думаю больш), наколькі натуральна ставіць задачу стварэньня філязофіі?..

Франьцішак Эн. Я думаю, што гэтая задача ня толькі натуральная, але й неабходная. Рэч у тым, што беларуская традыцыя ўвайшла ў рэфлексіўны этап свайго разьвіцьця, калі на падставе крытычнае рэфлексіі адбываецца самаасэнсаваньне свайго культурнага патэнцыялу й магчымасьцяў. Само разьвіцьцё залежыць ня столькі — непасрэдна — ад гістарычных ды сацыяльных чыньнікаў, колькі — апасродкавана — ад гэтае самае рэфлексіі ,ды, на гэтай падставе, ад спраўджаньня асабістых ды групавых праектаў.

Ігар БАБКОЎ — па сакрэце Ю.З.:

Традыцыя йснуе ў двух вымярэньнях: рэальная традыцыя й рэфлексійная — тэкст, які акумулюе ў сабе беларускую традыцыю. Гісторыя Беларусі, напрыклад, узьнікае тады, калі дасьледчык піша тэкст, да таго ж моманту яе, гісторыі, няма. Дык вось беларускай *тэкставай* традыцыі практычна няма. Усе жывуць інтуіцыяй...

Таго ж Ф.Багушэвіча можна праінтэрпрэтаваць гэтак, што ён будзе ўспрымацца на ўзроўні М.Хайдэгера, прарокам і г.д. Але гэта ўсё ж другасная рэфлексія...

Мусяць паўстаць самастойныя рэфлексійныя рэчы, у якіх не проста будзе паўтарацца прадмова да *Дудкі беларускай*, але зьявіцца новы тэкст!

... Пасьля здабыцьця незалежнасьці «топас» беларускасьці замкнуўся, мы апынуліся *ўнутры* культуры. Зьнікла патрэба заваёўваць рамку для культуры — можна працаваць унутры традыцыі. Але тут высьвятляецца, што далей *агульнай справы* справа не пасоўваецца...

Звычайна «выпрабленьне» нацыі ў гісторыі бывае толькі адзін раз. У расейскай культуры гэта XIX ст. — калі стварыўся корпус падстановых тэкстаў. Прычым расейская культура на пачатку XIX ст. у параўнаньні зь беларускай мела непараўнальна меней падставовага матэрыялу, зь якога мусіць вырабіцца культура...

Прасторава беларус заўсёды ідэнтыфікаваў сябе з гэтым, тутэйшым асяродзьдзем, а не зь якімсьці іншым. Аднак жа не было *культурнага* эквіваленту, які б дазваляў назваць гэтае прасторавае *нешта* — ЧЫМСЬЦІ. Беларус усьведамляў, што ён не маскаль, ня лях, не летувіс, але сьцьвярджальнага слова не знаходзілася. Не было падставовых тэкстаў, зь якімі можна было б сябе ідэнтыфікаваць.

Працяг дыялёгу

Франьцішак Эн. Беларуская культура бяз моцнага і ўплывовага філязофскага складніку нагадвае вершніка без галавы. Трагізм сытуацыі ў тым, што абсалютная большасьць філёзафаў на Беларусі адчуваюць сябе не ў сытуацыі культуры, а ў сытуацыі канторы. Гэта можа быць філязофская катэдра альбо аддзел акадэміі, дзе яны пасьпяхова імітуюць працэс мысьленьня, складаючы плянавыя тэмы ды хаваючы іх у сэйфы пасьля зацьверджаньня. Яны аніяк не ўплываюць на сытуацыю ў культуры, ды яны й ня ведаюць і ня хочуць ведаць ані беларускай культуры, ані беларускай традыцыі. Яны важныя й істотныя хіба ў сваіх канторах, у пагонах «кандыдатаў і акадэмікаў, што вучонымі так і ня сталі», але па-за гэтым яны абсалютнае *ніхто*.

Юрась З. Ты кажаш пра адсутнасьць падставовых тэкстаў. Хто, калі няма й стваральнікаў тэкстаў, можа быць рэпрэзэнтантам, вымоўцам самое традыцыі?

Франьцішак Эн. Рэч у тым, што традыцыя ня ёсьць нейкая ўжо зададзеная наяўнасьць, якую застаецца адно прад-ставіць. Традыцыю не прадстаўляюць — яе набываюць. Прадставіць мы можам нашыя асабістыя вынікі па набыцьці. На жаль, квазі-навуковы харакар гуманістыкі, што застаўся ў нас ад савецкіх часоў, элімінуе ўсялякую асабістасьць — пад выглядам г.зв. «аб'ектыўнай навукі».

Тым ня менш Ластоўскі й Я.Станкевіч, Канчэўскі й Разанаў, якія рабілі (ці робяць) «няправільна» з пункту гледжаньня навукі, ёсьць сапраўднымі культурнымі героямі беларускай традыцыі, а які-небудзь прафэсар К. — адно камэнтатарам.

Заключны сакрэт Ігара БАБКОВА:

Трагедыя «сямідзясятнікаў», бадай, у тым, што, здабыўшы для краіны палітычную незалежнасьць, яны мусяць цяпер перадаваць місію ўнутранай распрацоўкі культуры маладзейшым — выхаванцам колішняй *Майстроўні*, *Бабілёну*, *Тутэйшых*. Гэтае пакаленьне рыхтуецца да наступнага кроку.

"пераможац". Яму — перамога й слава, слава й перамога, gloria-victoria.

Яму, толькі яму аднаму
усьміхнецца
знаёмы дом, зялёны сад і той пагляд...

АД АЎТАРА

«Каханы горад» напісаны ў 1943 г. Найпершым повадам да напісаньня яго былі ўражаньні ад дэманстрацыйнага, "сьвяточнага", але барбарска-бязьлітаснага бамбардаваньня безабароннага й пазбаўленага ўсялякіх ваенных аб'ектаў Менску саветамі ў ноч на 1 траўня 1943 г. Туга па "каханым горадзе" на прымусовым выгнаньні ў Нямеччыне дала апошні повад, штуршок. Аднак, «Каханы горад» нараджаўся, відаць, пад нешчасьліваю зоркаю. Менская «Беларуская газэта», куды ён найперш быў пасланы ў канцы 1943 г., ніяк не магла адважыцца надрукаваць яго. Прапанаваліся аўтару розныя зьмены з гледзішча на цэнзуру ці, праўдзівей і дакладней, на страх магчымае цэнзуры. Зьмены былі для аўтара непрыемлівыя, бо зусім выялаўлялі рэч. У марудным ліставаньні Нямеччына-Менск, ліставаньні-таргаваньні сплываў час і, нарэшце, пры пасьпешным эвакуяваньні зь Менску перад савецкім наступам большую частку рукапісу рэдактары зусім згубілі. Аўтар аднак не ўтаймоўваўся, аднавіў усё зноў із шчасьлівым выпадкам захаваных чарнавікоў, ды пачаў нанова стукацца ў рэдакцыйныя дзьверы, гэтым разам ужо да бэрлінскае «Раніцы». Але й тут удалося прымайстраваць рукапіс толькі ў «Беларускім Работніку», адмысловай газэце для "остаў", прыбудоўцы да «Раніцы». Там, быццам бы, з цэнзурай было лягчэй. Тут «Каханы горад» і быў надрукаваны ўпершыню ўвосень 1944 г.

«Каханы горад» спачатку быў задуманы й выкананы, як апрычонае закончанае апавяданьне-навэля. Аднак, пры аднаўленьні яго другі раз паўстала думка разглядаць рэч, як завязку раману, што й было выказана ў зацемцы ў канцы друкаванага ў «Беларускім Работніку» тэксту. Думкі гэтае аўтар ня кідае й цяпер, чаму ў цяперашнім выданьні «Каханы горад» мае падзагаловак "Завязка раману". Тэкст гэтага выданьня, дарэчы, апрача дробных стылістычных папраўак і аднаўленьня некаторых невялічкіх пропускаў паходжаньня чыста друкарскага (а мо й прымітыўнага, казаў той, прэвэнцыйна-цэнзурнага, "на ўсякі выпадак") — нічым істотна ня розьніцца ад тэксту 1943г.

Яшчэ, разгаварыўшыся, аўтар хоча сказаць, што ў гэтай, як і ў ранейшых сваіх спробах («Усяночная», «Трывога») ён карыстаўся, між іншага, адным з найулюбёнейшых мэтадаў нябожчыка З.Бядулі, якім напісаныя ягоныя «Салавей» і «Язэп Крушынскі» і які ўзвышэнскі крытык Адам Бабарэка сваім часам трапна назваў быў "мэтадам натураграфічнага зашыфроўваньня". Мэтад гэты, вынайдзены ў вабставінах савецкага гвалту над свабодаю друку, быў вельмі зручны й пад зусім такім самым у прынцыпе таталітарным ціскам нямецка-гітлераўскім. Лёгка было зашыфроўваць сьпісваных проста з натуры герояў "гэрэнфольку" пад зусім ідэнтычных ім псыхалягічна камуністаў, "актывістаў", камісараў (у «Каханым горадзе», між іншага, такая эпізадычная фігура "Макрыцы", пад якой зашыфраваны, як "натуршчык", ведамы сваім часам у Менску "ляйтар" усяе "культуры й асьветы" у "Генэральным Камісарыяце Беларусі", зьнямчэлы паляк Сівіца). "Натуршчыкамі" аўтаравымі былі й некаторыя прэтэндэнты на нашых нацыянальных дзеячоў (у «Каханым горадзе» такі "Качка", а таксама, крыху больш толькі зборны, Віктар Лабуніч). Нельга сказаць аднак, каб усе пэрсанажы былі пісаныя з "натуршчыкаў" (прыкл., "жанчына ў чорным" у «Каханым горадзе»). Бальшыня "натуршчыкаў" аўтаравых жывець і цяпер, аўтар навет мог бы прысьвяціць ім сваю гэтую пісаніну, як невялічкае, ды мо не такое ўжо крывое (хіба што — "крывіцкае") люстэрка.

С.Юстапчык

1.4.48. Баварыя.

Калі Вы чытаеце *НН*,
Вы ведаеце,
што гэта такое.
Але Вы ня ведаеце,
што гэта будзе
ў наступным годзе.

Наша Ніва —
не прапагандыст
і не агітатар,
і не калектыўны
арганізатар.
НН — гэта ўсяго
толькі свабода,
прыстойнасьць
і беларуская мова.

Калі Вы чытаеце *НН*
і лічыце газэту
нармальнай,
у наступным годзе
мы паспрабуем зрабіць
яе ідэальнай
для Вас.

ШТО ПІШУЦЬ?

Pra paeziju

(Valerka Bułhakaŭ ź Miensku)

Na moj spazor, paezija naŭpierad — imanentnaja iluzija, adviečnaja adbitka druhasnaści abmiažoŭvaje jejnyja patencyji. Darujcie za zališniuju patetyku, ale ciapierašniaja tvorčaść i, u pryvatnaści, paezija — heta adno pryncyp tvorčaści, dumka ab joj, karystajučysia charakternaju Nietzschevaju terminalohijaj. Hetaja teza datyčyć i tych litaraturnych praktykavańniaŭ, što drukuje *Naša Niva*. Mnie zdajecca, čas radkovaha semantyčnaha napaŭnieńnia, paetyčnaje estetyki z idealohii, minaje, jaho čakaje pierachod i źniščeńnie (Die Übergang und Untergang). Nadychodzić časina iracyjanalnaje mechaniki vierša i, ahułam kažučy, adagmatyčnaje chirurhii tvorčaści, jakaja, zrešty, musić stacca niepradukcyjnaj, jak i kožnaja metafizyčnaja substancyja. Mnie zastajecca tolki vitać źniknieńnie racyjanalnaje j lahičnaje mistyki.

Пра Леніна

(С.Квят і сп. Ю. зь Менску)

Сабралася неяк у Менску маладзёжная канфэрэнцыя. Пасьля паседжаньня нашыя студэнты павялі гасьцей-летувісаў беларускага піва пакаштаваць. Паселі ў бары, дзеляцца ўражаньнямі, пляны барацьбы з камунізмам выпрацоўваюць, Летуву — Беларусь параўноўваюць.

— Увогуле, гады яны (камуністы — *аўт.*), — адпіваючы з куфля, зазначыў Сяржук Г.

— Во, во, — пацьвердзіла бабулька-прыбіральшчыца. — Правільна, сынок.

Тут, спэцыяльна для бабулькі, пачалі выкрываць камуністаў, а яна падтаквала:

— краіну да галечы давялі, — у крамах шаром пакаці, — у доме трубы цякуць...

Тады Сяржук узяў ды выбухнуў:

— А Ленін сярод іх — галоўная сволач!

Няцісэкундавае маўчаньне...

— А вось Ле-ні-на ты не чапай...

— Бабулька, дык...

... І швабраю разагнала блюзьнераў.

Пра Новую Культурную Сытуацыю

(Андрусь Корбут зь Менску)

Паўсюдна чуваць галасы непакою за будучыню нашае мовы й культуры ў новай сытуацыі рынку ды зьмены ўсяго ладу жыцьця. Але гэта толькі паверхневы ўзровень думкі, што грунтуецца на ранейшых традыцыях барацьбы-супраць русыфікацыі. Між тым пачынаюцца зьмены і ў самым груньце йснаваньня культуры.

Найперш — ідзе працэс вяртаньня польскай культуры на землі Заходняе Беларусі. Кажуць: гэта пагроза для нашага адраджэньня. Але я не падзяляю такой трывогі. Яна — ад боязі сапраўднага культурнага спаборніцтва.

Усе апошнія дзесяцігодзьдзі, калі заходняя мяжа была "замкнутая на замок", разьвіцьцё беларускай нацыі й культуры адбывалася дэфармаваным, ненатуральным парадкам. Былі перапыненыя ўсе сувязі з Заходняй Эўропай. Па сутнасьці ў нас адабралі адно з апірышчаў нашага нацыянальнага разьвіцьця й пакінулі толькі ўсходнеславянскае. І ўсе гэтыя дзесяцігодзьдзі беларуская культура кульгала на адну нагу. Беларусь надоўга стала культурнай правінцыяй Масквы.

Вось чаму трэба вітаць аднаўленьне культурнай прысутнасьці Польшчы на Беларусі. Бо польская культура з даўніны была адной зь неабходных умоваў разьвіцьця й існаваньня нашай беларускай нацыянальнай культуры.

Але польскі аспэкт — зусім не адзіны ў справе злучэньня нашага з Эўропаю. Мы павінны шырока раскрыць Беларусь перад заходнеэўрапейскімі культурамі, асабліва перад уплывамі з Нордвэсту, з краінаў, дзе пануе пратэстанцкая этыка.

Мы павінны шырока адкрыцца перад уплывамі з Чэхіі, Летувы, Латвіі, Нямеччыны, Францыі, Швэцыі і г.д. Ангельская й нямецкая мовы павінны шырока гучаць тут, на Беларусі. Трэба шырэй уводзіць ва ўжытак беларускую лацінку.

Зразумела, у асноўным стваральнікам культурных каштоўнасьцяў ёсьць асоба, а не прывідная "асацыяцыя". Гэта рэальнасьць. Але яна ня Богам дадзеная, а складвалася вякамі.

Якая была культурная сытуацыя на Беларусі, напрыклад, у XIX ст.? Традыцыйная, вясковая культура абапіралася на народныя абшчынныя традыцыі. На яе наступалі з усходу расейская, а з захаду польская культуры, якія ўжо тады выйшлі на новую ступень разьвіцьця, калі культуру наперад штурхаюць асобы.

Прынцыпова новае заўсёды нараджаецца на сутыкненьні розных патокаў, плыняў, уплываў. Калі, вядома, гэты працэс ідзе вольна, бяз націску ды гвалту. Гарантам захаваньня беларушчыны ў гэтых сутыкненьнях мусіць быць прызнаная ў сьвеце Беларуская дзяржава.

Наперадзе — эпоха сапраўды падмурковых зьменаў у нашай беларускай культуры. Наперадзе Новая Культурная Сытуацыя.

ЖАРТ

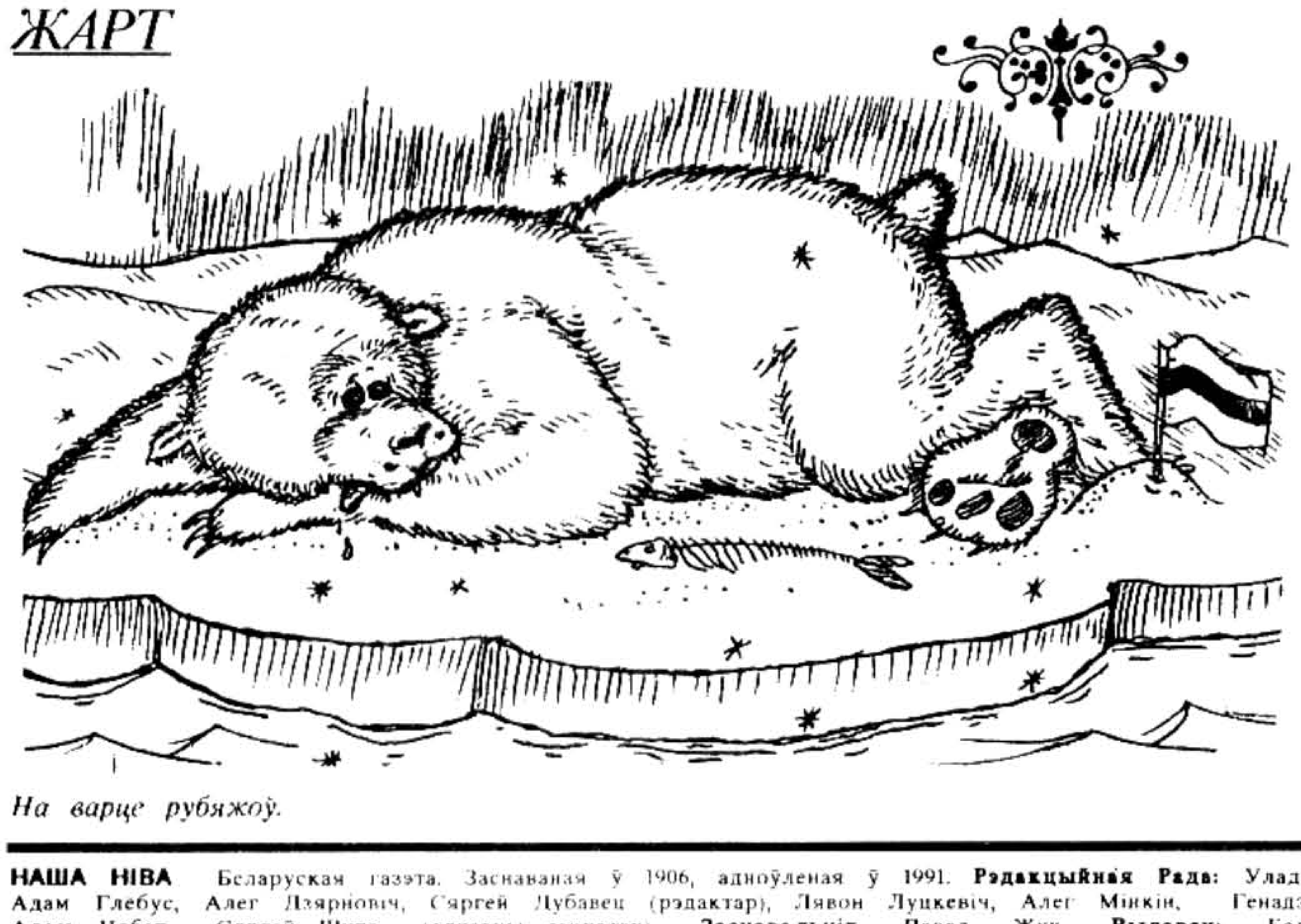

На варце рубяжоў.

На выданьне НН ахвяравалі:

Альфонс Кіткоўскі зь в. Юшкі Салечніцкага раёну — 300 тал.
Альбіна Чапкоўская зь Менску — 200 р.
Сп. Карабач зь Вільні — 100 тал.
Б.Даніловіч з ЗША — $ 20
Віталь Сямашка зь Менску — 200 р.
Ірына Жарская зь Менску — 200 р.
Яраслаў Станкевіч зь Вільні — 50 тал.
Рэгіна Нікольская зь Вільні — 100 тал.

Вялікі дзякуй!

НАША НІВА Беларуская газэта. Заснаваная ў 1906, адноўленая ў 1991. **Рэдакцыйная Рада:** Уладзімер Арлоў, Сяргей Астраўцоў, Ігар Бабкоў, Адам Глебус, Алег Дзярновіч, Сяргей Дубавец (рэдактар), Лявон Луцкевіч, Алег Мінкін, Генадзь Сагановіч, Сяргей Харэўскі (мастацкі рэдактар), Алесь Чобат, Сяргей Шупа (адказны сакратар). **Заснавальнік** Павал Жук. **Выдавец:** Беларускі гуманітарны адукацыйна-культурны цэнтар. **Адрас Рэдакцыі:** Вільня, вул. Жыгімонта 12/2, **тэл.** 224161, **для допісаў:** а/с 2082, Вільня.
Афсэтны друк. Менская паліграфічная фабрыка «Чырвоная Зорка». Замова Наклад

ПАДПІСКА У межах Рэспублікі Беларусі *Нашу Ніву* можна выпісаць у любым аддзяленьні сувязі. Індэкс: 63125. У пытаньнях падпіскі й рассылкі звярачайцеся: Рэспубліка Беларусь і краіны СНГ — **Алег Дзярновіч, БГАКЦ, Кірава 21, Менск,** іншы сьвет — **Siarhiej Šupa, Vasaros 7, 2055 Vilnia, Lithuania.**